

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

AUGUST 2023

magazin istoric

Anul LVII – serie nouă – nr. 8 (677)
august 2023

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric@gmail.com; mistoric1967@yahoo.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Fiică a unui nobil spaniol, Eugenia Maria de Montijo de Guzman s-a căsătorit cu Napoleon al III-lea în 1853, devenind împărăteasa Franței și exercitând o consistentă influență asupra politicii externe a noii ei patrii, care i-a admirat inteligența și frumusețea (pictură de artistul german Franz Xaver Winterhalter)

2 Portretul trufașului rege al Portugaliei, Sebastian I (1554 – 1578), realizat de pictorul portughez contemporan Cristóvão de Morais. Înlăcărat de un adevărat spirit cruciat, inculcat de iezuiți, regele visa să continue *Reconquista* în nordul Africii. Avea să piară în Maroc, în „Bătălia celor trei regi”

3 Francisc Rakoczi II (aici la vârsta de opt ani; tablou de autor necunoscut, ulei pe pânză, păstrat la Muzeul Rakoczi) a condus revolta elitei transilvănene față de avansul și supunerea Transilvaniei de către Habsburgi

4 Imagini ale parcului și palatului din sudul Moscovei, Ciornaia Gryaz (azi Turișino, restaurat), unde Petru I a zărit-o pe domeniul tatălui ei pe fiica domnului moldovean Dimitrie Cantemir, Maria, atunci în vârstă de 13 ani. S-a țesut apoi trainica legendă, niciodată acoperită documentar, a unei legături amoroase dintre țar și prințesa Maria

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Corectura
Georgeta Apreotesci
Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghiuță Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Calea 13 Septembrie nr. 13, mezanin,
camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod
050711, sector 5, Telefon: 021 312 68 77,
0755 290 606

SUMAR

august

2023

4 Bani din impozite
pentru buzunare găurite

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

5 Cine a tras heblul
în decembrie 1989?

*Documente
ale Securității
despre criza
din Sistemul
Energetic Național*

T. PĂCURARU

38 Rolul nasului
Cleopatrei în istorie
JEAN DES CARS

10 O poveste
de dragoste care...
nu a existat

*Maria, fiica lui
Dimitrie Cantemir,
nu a fost amanta
țarului Petru I*

I. BISTREANU

16 Recurs
la istorie, într-o lume
în metamorfozare
*Școli de gândire în politica
externă a României*

M.E. IONESCU

INEDIT

21 „Sufăr
și sunt nefericit, iubito“
*Principele Carol sfâșiat
între Zizi Lambrino
și țară*

C. PĂIUȘAN-NUICĂ

24 Sacrificiul unui domn
mereu gata de luptă
Radu de la Afumați
Ș. SOLCAN

28 100 de ani
de vilegiatură la mare
în fotografii

**C. IRIAN,
R. OANCEA,
R. PARASCHIV**

33 Un „fake news“...
doctoral

*Domnul
Frédéric Beaumont
despre conviețuirea
românilor cu rutenii*

M. CAZACU

43 Pe urmele...
apei în Sibiul medieval
C. URDUZIA

48 „Vraciul alb“
care le fura sufletul
cu penelul
*George Catlin,
pictorul indienilor
nord-americani*

A.-S. IONESCU

53 Tata la Canal,
mama la talcioc
Familii sub vremuri
M. NICOLAU

EXCLUSIVITATE

56 Împărăteasa
Eugenia
la castelul Arenenberg
C. EGLI

POVEȘTILE
BUCUREȘTIULUI

61 Instantanee
la 1837
Litogravurile
lui Auguste Raffet
N. BĂDILĂ

65 O istorie pe lună

IUBIRI CELEBRE

66 Carol cel Mare
și femeile din spatele lui
F. DOLGHIN

INVITAȚIE
LA BIBLIOTECA
ACADEMIEI

71 Nicolae Filipescu,
ziarist
M. PRICOPE

73 Spada dacică
între realitatea
istorică și fantezia
reconstituirilor
C. BORANGIC

78 Prostituate
evreice în Evul Mediu
A. SHAFRIR

84 Tren de plăcere
pe Valea Prahovei
Un proiect
în stil românesc

AȘA VĂ PLACE
ISTORIA?

86 Cum a apărut
filtrul de cafea
T. STĂNESCU-
STANCIU

CLIO ANUNȚĂ

90 140 de ani
de... aur
Lansarea unei cărți
despre stocul
de metal galben
al B.N.R.

D. MATEI

91 Carte frumoasă,
cinste cui te-a scris!
Premiile Fundației
Culturale Magazin Istoric

HOOVER
INSTITUTION

93 Dimitrie D.
Dimăncescu pentru
Departamentul de Stat

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

81 În România,
acum 100 de ani

72; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

ÎNTÂI STÂRPIREA ABUZURILOR ȘI PE URMĂ IMPOZITE

Am spus de atâtea ori – și cine n-a spus? – că se abuzează în mod nepermis de mijloacele de locomoțiune puse la dispoziția diferitelor administrațiuni și în special de automobile. Dacă altă dată abuzul acesta se traducea prin cheltuieli inutile mai mici, astăzi el încarcă bugetul cu cifre fantastice. Cine știe cât costă un automobil și întreținerea lui, cu personal și piese, își dă seama de jaful operat în punga contribuabililor prin risipa făcută cu automobilele întrebuințate mai mult unde nu trebuie, decât unde trebuie.

Sunt administrațiuni cari au automobile fără să aibă absolută nevoie de ele, ci numai fiindcă personalul superior simte trebuința lor. Apoi, și acolo unde mașinile sunt necesare serviciului, ele sunt întrebuințate în afară de serviciu și chiar mai mult în scopul acesta, decât în celălalt. Ceea ce costă pe stat abuzul acesta este ușor de înțeles. La șosea, pe străzi, în excursiuni, ziua și noaptea, în toată țara se întâlnesc automobile oficiale, fie cu oficialități în plimbare, fie numai cu familiile lor.

Zilnic mașinile administrațiilor civile și militare duc copii la școli, aduc târguieile de la piață, duc neamurile în alte orașe, la băi, în stații climaterice, uzând cauciucurile și piesele

cari costă enorm, fără să mai vorbim de uzarea excesivă a automobilelor. Familii întregi au făcut ocolul României Mari în mașinile statului. Sunt prefecți și alți demnitari fără demnitate cari străbat țara de la un cap la altul, cu automobilul, ca să-și vadă copiii în școli depărtate. La toate teatrele, automobilele oficiale așteaptă noaptea și de multe ori la localuri mai ușoare. Sunt servicii unde automobilul face nenumărate curse, fiindcă nu aduce numai pe șef, dar și pe mulți subalterni, risipiți în toate părțile orașului.

Dacă s-ar face o anchetă serioasă, dacă șoferii ar fi deslegați ca să spuie tot ce știu, dacă s-ar calcula risipa, am ajunge la niște rezultate cu adevărat revoltătoare – când ne gândim că Primăria urcă taxele enorm, fiindcă nu poate face față unor asemenea cheltuieli, iar impozitele fiscale ne covârșesc, fiindcă Ministerul de Finanțe nu găsește unde să mai realizeze economii.

Am spus-o de atâtea ori: impozite, da, dar cu condiția să se suprimă în prealabil risipa. Și am pus degetul numai pe una din răni. Din nefericire, sunt multe.

Cine va avea curajul să puie fierul roșu pe ele?

(text nesemnat, *Adevărul*, 29 aprilie 1923)

La Editura Evenimentul&Capital se află în pregătire volumul col. (r.) Tudor Păcuraru *Abisul*, bazat pe documente ale Securității, desecretizate de Serviciul Român de Informații la 22 decembrie 2022. Vă prezentăm câteva fragmente.

MISTERUL UNEI CRIZE ENERGETICE

*Centrala termoelectrică
de la Rovinari*

TUDOR PĂCURARU

Cei care vorbesc cu admirație despre realizările economice din timpul lui Nicolae Ceaușescu trec sub tăcere două aspecte majore: faptul că industria românească grea producea, mai ales în ultimii ani ai regimului comunist, foarte mult pe stoc, adică marfă care nu avea piață de vânzare asigurată, iar cele mai multe contracte de desfacere în exterior erau pe bază de barter, adică marfă contra marfă, contracte aranjate în timpul vizitelor oficiale în țări din lumea a treia, nu contracte câștigate pe piața liberă, pe baza calității produselor.

Un aspect ignorat practic în cercetările privind istoria economică a acelor ani îl constituie analiza capacității de producție de energie electrică și termică. Industria românească se dezvoltase mult peste posibilitățile reale ale energiei autohtone. Limitarea drastică a importurilor lipsea industria energetică de piesele necesare pentru reparații, iar resursele (petrol, gaze și cărbune – se folosea mult lignitul, un cărbune inferior ca randament și care afecta buna funcționare a instalațiilor) nu erau îndeșulătoare. S-au adăugat și câteva eșecuri răsunătoare. Termocentrala de la Anina (o investiție estimată la un miliard de lei) nu a funcționat niciodată, iar primul grup de la Centrala nuclear-electrică de la Cernavodă avea să intre în funcțiune abia în 1996. Consecințele le-au simțit cei care au trăit în acei ani: frecvente (și inutile) opriri ale curentului și insuficiența agentului termic pentru populație, dar de la un anumit moment opriri de curent care au afectat inclusiv funcționarea unităților cu foc continuu.

Punctul culminant al crizei energetice a fost atins în intervalul 1 – 14 decembrie 1989.

La începutul lunii decembrie 1989, la grupurile electrogene de 330 MW de la principalele centrale termoelectrice (CTE) pe lignit ale țării – Rovinari, Turceni, Doicești și Mintia – se înregistrează simultan avarii importante, provocate de lipsa pieselor de schimb. S-a adăugat defectarea unui cazan la centrala electrică de termoficare (CET) Giurgiu. Pentru a realiza amploarea acelor avarii, iată un exemplu desprins dintr-o notă a Securității. „În după-amiaza zilei de 07.12.1989, la Întreprinderea Electrocentrale Brăila, la controlul efectuat de operatori cu explozimetru, s-au depistat scăpări de hidrogen la una din bornele generatorului nr. 2. Cantitatea de hidrogen pierdută este de 8 – 10 m³ în 8 ore (în limita admisă de norme), dar în zona respectivă puritatea gazului este de 40 – 45%, ceea ce a alertat și personalul operativ. Aspectul a fost discutat imediat cu conducerea centralei pentru a dispune măsurile prevăzute de normele de funcționare în astfel de situații. Despre această

Decretul din februarie 1987 prin care se impuneau măsuri pentru „raționalizarea consumului de gaze naturale și energie electrică”

situație s-a raportat la Dispecerul energetic național (dir. [anonimizat]), solicitându-se aprobare pentru [oprirea activității] două ore în vederea strângerii garniturii respective, dar nu s-a aprobat decât pentru data

de 10.12.1989. În centrală s-a dispus măsura «inundării» zonei cu bioxid de carbon pentru a se evita crearea unui amestec exploziv, iar personalul a fost instruit ca în situația în care fenomenul se accentuează să declanșeze [oprească] în mod voit grupul. Să mai adăugăm că lipseau peste 4.000 de repere necesare reparațiilor la grupurile pe cărbune de 200 – 330 MW, puse în funcțiune în anii 1970 – 1980, care la acel moment constituiau baza industriei energetice românești. Numai la CET Turceni lipseau circa 1.000 t de piese de schimb, necesare reparațiilor la Grupul nr. 5 de 330 MW.

De la un deficit de putere instalată „normal” de ordinul a 400 MW, se ajunsese pe 4 decembrie 1989 la un deficit de 1.420 MW, care nu mai putea fi acoperit din importuri. Pentru a reduce deficitul la nivelul de 700 – 800 MW, care putea fi acoperit prin importuri din Iugoslavia și U.R.S.S., s-a luat decizia de deconectare de la rețea a sute de orașe și mii de localități rurale, situație care a durat două săptămâni, afectând milioane de cetățeni. Economia realizată a fost minimă. Ca atare au fost deconectate și sute de întreprinderi, unele dintre acestea cu foc continuu.

În primele zile ale lunii decembrie 1989, sistemul termoelectric al României socialiste intra practic în colaps, prin cedarea simultană a cinci dintre cele mai mari CET și CTE, ca urmare a un deceniu de întreținere pe sponci, din motiv de austeritate dusă la extreme patologice. La 4 decembrie 1989, CET pe lignit trebuia să furnizeze 4.250 MW; în

Nicolae Ceaușescu în „vizită de lucru” pe șantierul centralei de la Cernavodă

Articol publicat în România liberă din 18 decembrie 1989

realitate au furnizat doar două treimi, 2.830 MW, și nici măcar nu era o iarnă grea.

Fără îndoială, nu era prima dată când sistemul energetic național se confrunta cu cedarea în lanț a principalelor CET-uri ale țării. La nivelul Ministerului Energiei Electrice și al Dispeceratului Energetic Național (DEN) existau planuri pentru cazul de cedare în lanț a CET-urilor pe lignit (41% din puterea instalată). Dar niciodată nu a fost luată în calcul cedarea simultană a cinci CET-uri și un deficit de putere de 1.000 MW, adică un sfert din puterea instalată în CET-urile pe lignit! Așa cum rezultă din Nota de analiză (albă, adică fără număr de înregistrare și fără să fie clasificată ca secret, ceea ce îi scutea pe cei ce o primeau să semneze că au luat cunoștință de conținutul ei) alcătuită ulterior de Direcția a II-a la 16 decembrie 1989, primele măsuri luate pentru a acoperi deficitul de putere au constat din pornirea grupurilor termoelectrice (CTE) pe hidrocarburi (gaz și combustibili

lichizi). Timp de câteva zile, CTE pe hidrocarburi, care reprezentau 13,45% din puterea instalată, au furnizat între 38 și 40% din consum.

După câteva zile, a survenit o nouă surpriză: Dispeceratul Energetic Național nu a reușit să mențină CTE pe păcură sau motorină la puterea scontată, în lipsa stocurilor de combustibil, așa cum precizează Direcția a II-a într-o Notă (tot albă) din 17 decembrie. Pentru a evita un colaps total al sistemului, DEN a recurs la exploatarea intensivă a centralelor hidroelectrice (CHE). Deși acestea reprezentau 16% din puterea instalată, în zilele următoare au furnizat 21% din consum. Pentru a-și degaja responsabilitatea, Ministerul Energiei Electrice raporta în fals Guvernului situația Sistemului Energetic Național. Așa cum reiese dintr-o Notă (iarăși albă) elaborată de Direcția a II-a, chiar și cifrele afișate de terminalele video instalate la Guvern erau falsificate: „În loc să acționeze energetic și prin toa-

te mijloacele pentru asigurarea funcționării grupurilor energetice din aceste termocentrale la nivelul sarcinilor din plan, conducerea Ministerului Energiei Electrice, fără nicio aprobare, a dispus folosirea zilnică a capacităților de producție din hidrocentrale peste prevederi cu circa 600 – 700 MW. Pentru a nu fi depistată această practică, în raportul scris pe care îl înaintează zilnic la Guvern, conducerea Ministerului Energiei Electrice nu prezintă ponderea reală a unităților energetice în structura producției totale de energie electrică, iar în ultima săptămână s-a recurs chiar la modificarea artificială a cifrelor afișate continuu pe ecranele terminalelor video instalate în unele cabinete ale membrilor din conducerea Guvernului, astfel încât acestea să concorde cu cele prezentate în scris.”

Începând cu data de 6 decembrie, nereușind nicum să reducă deficitul de putere sub 1.200 MW, DEN a luat măsura limitării la minim de avarie a furnizării energiei electrice către fabricile de ciment, cuptoarele de oțel din industria metalurgică, sectoarele calde din industria constructoare de mașini și metalurgică, precum și combinatele de prelucrare și uscare a lemnului, cuptoarele de carbid și acetilenă. Dar, evident, mai întâi este întreruptă din oficiu, prin comandă manuală, alimentarea cu energie electrică, timp de până la 21 de ore, a sute de localități, cu milioane de locuitori. Întrucât acest minim de avarie este stabilit pe date de producție falsificate, măsura nu reușește să stabilizeze Sistemul Energetic Național.

În aceste condiții, pentru a menține SEN, începând din 10 decembrie 1989 Dispeceratul Energetic Național ia măsura pornirii la putere nominală a capacităților termoelectrice alimentate pe gaz natural. Măsura încetinește evoluția crizei energetice, dar implică redirijarea manuală a fluxurilor de gaz metan de la alți consumatori industriali către CTE, ceea ce duce la scăderea imediată la jumătate a presiunii gazelor în rețeaua de distribuție. Situația afectează imediat ramurile industriale dependente de această resursă energetică.

Situația creată – criza generalizată a resurselor energetice – intră în atenția compartimentelor de contrainformații economice din teritoriu la 10 decembrie 1989, prin Ordinul Direcției a II-a Nr. 220/GI/D/092856. Pentru a stabili situația, dar și pentru a disimula raportările falsificate, ministerele economice implicate recurg la stabilirea unor cote de consum samavolnice, care nu țin cont de situația tehnologică concretă a întreprinderilor vizate. În plus, pentru a putea menține în funcțiune CTE pe combustibil lichid, mai multor întreprinderi de interes republican le sunt confiscate stocurile de combustibil și le sunt fixate cote derizorii de păcură, ceea ce provoacă avarii și pierderi nu numai însemnate cantitativ, ci și greu de recuperat în condițiile interzicerii importurilor. Efectele nu sunt cele scontate: se reușește creșterea producției CTE pe hidrocarburi cu circa 120 MW, adică abia o cincime din deficitul de putere din rețea neacoperit de importuri.

În aceste condiții se ia de-

„Coadă la ceva”, o imagine emblematică a sfârșitului regimului comunist

cizia – de-a dreptul distrugătoare! – ca, în plus față de deconectările automate (DAF), să se recurgă la deconectarea manuală (DM) și în cazul consumatorilor industriali. Nu știm cine anume a luat această decizie, dar în decembrie 1989 Dispeceratul Energetic Național era instituție militarizată, în baza Decretului nr. 208/1985. Ca urmare, se intervine haotic în procesele de producție a mii de întreprinderi, ceea ce amplifică exponențial pagubele, iar în unele sectoare economice – minerit, spre exemplu – deconectările haotice pun în pericol viața oamenilor, pentru că scot din funcțiune stațiile de ventilatoare și compresoare, nemaiașigurându-se aerajul în galeriile subterane.

Incă de la începutul crizei, s-au semnalat „manifestări necorespunzătoare” la Brașov, unde un grup de 60 de muncitori de la „Tractorul” au refuzat să înceapă lucrul, reclamând frigul din hale și lipsa apei calde. La Sonda 15 Vulcănești, muncitorii au re-

fuzat pâinea adusă, strigând că nu se poate trăi doar cu pâine goală și amenințând că dacă nu li se aduc alimente în cantități suficiente, nu se mai prezintă la lucru. Aceeași situație se înregistra la schelele Băicoi și Boldești. Efectele sociale inițiale sunt amplificate de faptul că în perioada 1 – 14 decembrie 1989 o serie de întreprinderi, afectate de sistarea alimentării cu energie electrică și/sau gaze naturale, au trimis mii de muncitori în concediu fără plată. În acea perioadă, nerealizarea integrală a sarcinilor de plan atrăgea reducerea corespunzătoare a retribuției. Era o formă de șomaj mascat, care arunca în sarcina muncitorilor pagubele cauzate de politicile incoerente ale statului comunist. Impactul social al acestei practici a fost multiplicat de criza energetică din 1 – 14 decembrie, afectând zeci, chiar sute de mii de persoane. O sinteză a Direcției a II-a consemna: „Din datele existente rezultă că, pe fondul nerezolvării unor probleme privind activitatea de

producție sau de ordin social de către factorii de răspundere din unitate, centrală și ministerul de resort, în rândul celor aproape 20.000 de oameni ai muncii din întreprinderea «23 August» București s-a creat o stare de nemulțumire. Cauzele principale ale acestei situații sunt următoarele: 1. Diminuarea, lună de lună, a retribuțiilor prin aplicarea de penalizări ca urmare a nerealizării integrale a sarcinilor de plan. [...] Nerealizările de plan sunt, în toate cazurile, consecințe directe ale neasigurării materiilor prime, materialelor și subansamblelor contractate cu diverși furnizori interni, situație care se perpetuează și pe luna în curs.“

Relativ rapid, starea de profundă nemulțumire astfel creată evoluează spre forme de protest deschis, cum ar fi refuzul a sute de muncitori de a ridica salariile „dijmuite“. Gravitatea acestei evoluții este imediat sesizată de Direcția a II-a, care reia informațiile într-o Notă albă. În acel moment, conducerea Direcției știa deja că, în teritoriu, începuseră grevele nedeclarate, așa cum raporta, spre exemplu, Inspectoratul județean Călărași, printr-o notă olografă trimisă direct șefului Direcției a II-a.

Nemulțumirile erau amplificate de lipsa alimentelor. O notă a aceleași Direcții a II-a sublinia minciuna care domnea în raportările oficiale la acest capitol. „Deținem date din care rezultă că raportarea de către Ministerul Industriei Alimentare și Ministerul Agriculturii a cantităților de produse agroalimentare livrate la fondul pieții în Municipiul București nu corespunde

realității, cifrele cu privire la livrările efectuate fiind echivalente sau chiar depășind nivelul sarcinilor de plan. Astfel, din «Situația realizărilor la produse alimentare la data de 25 noiembrie 1989 la Capitală» (document ce se anexează), întocmită de aceste două ministere, rezultă că în perioada 1 – 25 noiembrie a.c. s-au livrat la fondul pieții 9.575 tone carne tăiată din 9.575 tone prevăzute în plan, 8.925 tone preparate de carne din 8.925 tone plan, 2.750 tone carne pentru preparate, semipreparate culinare și grăsimi porcine din 2.750 tone plan, 1.250 tone conserve carne din 1.250 tone plan, 888 tone unt din 888 tone plan, 2.800 tone brânzeturi din 2.800 tone plan.

Din datele Ministerului Comerțului Interior – prelucrate zilnic la Centrul de calcul al acestuia prin însumarea cantităților rezultate din fișele de recepție ale fiecărui magazin și din documentele gestionare înscrise în evidențele contabile ale întreprinderilor comerciale – rezultă însă că, în realitate, în perioada respectivă livrările produselor alimentare menționate sunt cu mult mai mici, existând restanțe de 5.259 tone la carne tăiată (50,2%), 4.002 tone la preparate din carne (44,8%), 2.219 tone la carne pentru preparate, semipreparate culinare și grăsimi porcine (79,2%), 1.016 tone la conserve de carne (81,2%), 273 tone la unt (30,3%) și 1.267 tone la brânzeturi (45,2%).

Superficialitatea cu care se întocmesc la Ministerul Industriei Alimentare și Ministerul Agriculturii documentele cu date așa-zis operative, prin care se raportează eronat la eșaloa-

nele superioare stadiul aprovizionării populației cu produse agroalimentare, este pusă în evidență și de faptul că nici valorile de plan și nici realizările nu sunt înscrise corect. Situații de acest gen se întâlnesc, între altele, la pozițiile «zahăr» –, unde în loc de un plan lunar de 4.970 tone s-au înscris numai 3.970 tone, și «orez» –, unde față de 2.500 tone prevăzute a fi livrate în 25 de zile s-au raportat ca livrate 2.605 tone, în timp ce pe coloana «diferențe» se evidențiază un minus de 195 tone.“

În mod straniu, la 14 decembrie se ordonă încetarea decuplărilor de la SEN a întreprinderilor, iar la 17 decembrie și a populației, în condițiile în care nu se schimbaseră nimic: nu se găsiseră resurse energetice noi, nu se importaseră piese de schimb pentru repararea agregatelor. Documentele nu ne explică această minune. După cum nu ne oferă nici vreun temei să legăm criza instalată brusc și la fel de brusc dispărută de calendarul operațiunii „Nistru“. Miercuri, 6 decembrie, Gorbaciov transmitea ordinul codificat de declanșare a „Planului Nistru“, în vederea destabilizării regimului ceaușist. Rezidenturile GRU și KGB de la București încep distrugerea documentelor secrete neesențiale, iar ambasadorul U.R.S.S. la București, Evghenii Mihailovici Tiajelnikov, se retrage în U.R.S.S., la Cernăuți. Sâmbătă, 9 decembrie, elementele înaintate (30 – 40 de militari) ale Brigăzii Independente 8 a GRU-Spetnaz, cu baza la Iziaslav (Districtul Militar Zakarpattia), sub comanda general-colonelului Viktor V. Skokov, pătrund în România. ■

MARIA CANTEMIR VICTIMA UNEI FICȚIUNI ISTORICE

● La nunta tatălui cu o tânără kneaghină rusă, avându-l ca naș pe Petru I, Maria nu participă ● O femeie cultă, înțeleaptă, citită, despre care academicianul Maikov introduce în circuitul istoric o informație greșită ● Pierde sarcina mama vitregă, nu fiica ● Bârfa se impune la 20 de ani după moartea Mariei ● Țarina nu este geloasă, dar prințul Dolgorukov își plătește polița ● Ambasadorul Franței, după cel german, intră și el în jocul erorilor ● Kneaghina este una, kniajna – alta ● Frații îi ignoră dispozițiile testamentare

ION BISTREANU

Domnitorul moldovean Dimitrie Cantemir (1673 – 1723), refugiat în Rusia în anul 1711, a fost investit de țarul Petru I cu titlul de „Principe Serenissim al Rusiei” și a primit întinse moșii în ținuturile Harkov și Lugansk, un domeniu în Moscova, precum și, în apropierea Capitalei, la marginea unei păduri de pe malul râului Lyubosecika, satul Ciornaia Gryaz (azi Țarițino), care aparținuse prințului V. Golițin, favoritul și amantul kneaghinei-regente Sofia, sora vitregă a țarului.

După o scurtă perioadă în care a locuit la Harkov, prințul Cantemir și-a stabilit reședința la Ciornaia Gryaz, unde a refăcut un cochec conac din lemn, înconjurat de un frumos parc amenajat în stil englezesc. Acolo era vizitat deseori de Petru I. În vara anului 1713, în timpul unei atari vizite, țarul se arată încântat de un frumos palmier din grădină. Gazda promite că îi va procura unul. Prin parc zburda o fetiță. Glumind, țarul îi spune că „aș lua cu bucurie și acest mic palmier de la tine”. Copila, în vârstă de 13 ani, era Maria, fiica cea mai mare a prințului moldovean. Țarul o va revedea opt ani mai târziu.

La sfârșitul anului 1719, prințul Cantemir, numit consilier de taină al țarului, se stabilește în noua capitală a Rusiei, Sankt Petersburg; Maria rămâne la Moscova cu sora ei Smaragda, grav bolnavă, motiv pentru care nu poate participa la nunta tatălui (14 ianuarie 1720) cu frumoasa tânără de 20 de ani Anastasia Trubețkaia, în prezența țarului, care i-a fost naș, și a unui mare număr de invitați. La acest eveniment prințul a fost nevoit să își radă barba și să se îmbrace în „straie nemțești“!

După decesul surorii sale, Maria s-a mutat și ea la St. Petersburg, în toamna aceluiași an. Se integrează cu greu în tumultuoasa viață din capitala rusă. Renunță la hainele orientale și începe să poarte crinolină și alte veșminte europene. Participă rar la petreceri, preferând lecturile. În anii în care tatăl său fusese ostatic la Istanbul, Maria beneficiase de o educație aleasă, având drept dascăl pe arhimandritul grec Anastassios Kondoidis. Știa limbile greacă veche, latină, italiană, stăpânea elemente de bază ale matematicii, astronomiei, retoricii, filosofiei, era pasionată

de literatura și istoria antică și vest-europeană. Avidă de cunoaștere, și-a continuat educația în Rusia, iar după ce fratele său Antioh a fost trimis reprezentant diplomatic al Rusiei la Londra și Paris, cerea și primea regulat de la acesta cărți de literatură și filosofie. Ca înfățișare fizică, un istoric al vremii o considera „de neînviat“, iar în aprecierea unui istoric moldovean, „nu avea faima unei femei extraordinar de frumoase, pe cât faima unei femei deosebit de culte, înțelepte, foarte citite“.

În casa tatălui, Maria cunoaște numeroase personalități ruse și diplomați străini. Evident, îl întâlnește și pe țarul Petru I, care venea deseori la prințul Cantemir, însoțit de alți nobili sau de consilieri personali, pentru a lua împreună masa sau pentru a se sfătui pe probleme politice curente. „Domnița avea o minte strălucită și, prin educație, prin felul ei de a gândi, era cu mult peste femeile ruse din acea vreme. Cu cel puțin una dintre aceste calități putea atrage atenția lui Petru asupra ei“, conchidea, în 1897, academicianul rus L. Maikov, care a

scris cel mai amplu studiu consacrat Mariei Cantemir, unde, din păcate, a concluzionat – pe baza unor informații memorialistice și epistolare, fără argumente istorice solide – că Maria a fost amanta țarului Petru cel Mare, informație preluată și de istorici români de prestigiu (Gr. Tocilescu, P.P. Panaitescu) și diseminată până azi în istorioare romantice în diverse publicații din țară și din străinătate.

După încheierea păcii ruso-suedeze de la Nystadt (10 septembrie 1721), care a consacrat Rusia drept o mare putere europeană, țarul Petru I a fost proclamat *Împărat al tuturor Rusilor*, adăugându-i-se la nume atributul de *cel Mare*. Timp de o săptămână, împăratul va marca victoria asupra Suediei prin serbări publice, defilări, carnavaluri, banchete, udate din belșug cu alcool, încât, după cum nota un martor ocular, „puțini erau aceia care ajungeau acasă pe propriile picioare“. În timpul petrecerii de la Senat, țarul remarcă absența Anastasiei, soția lui Cantemir, și a Mariei. Când i se spune că acestea sunt bolnave, ordonă medicului personal Blumentrost și consilierilor săi de taină P. Iagujinski și V. Tatîșev să meargă să verifice starea celor două prințese. Cei trei se întorc și raportează împăratului că, într-adevăr, cele două nu se simt bine. Anastasia era însărcinată și, peste câteva zile, în drum spre fosta capitală, „în satul Berioza, la 355 de verste de Moscova, prințesa noastră a pierdut sarcina“, nota Ivan Ilinski, secretarul personal al lui Cantemir.

În iarna anului 1721/1722 Maria a fost cerută în căsătorie de kneazul Ivan Dolgorukov, care făcea parte dintr-o veche familie

Dimitrie Cantemir și prințesa Anastasia Trubețkaia, soția, cu 27 de ani mai tânără

*Petru cel Mare
și cea fără concurență,
în declarațiile lui,
țarina Ecaterina I, a doua soție
și prima femeie
care a condus țara (1725 – 1727)*

nobiliară rusă. După cum reiese din scrisoarea-testament adresată țarinei Ecaterina în septembrie 1722, Dimitrie Cantemir și-a dat acordul, însă refuzul Mariei a fost categoric, motivând că pretendentul „nu are rang în slujba Majestății Imperiale”. Probabil că acest refuz a stat la baza unor zvonuri lansate chiar de Dolgorukov – lezat în amorul propriu – privind o aventură a Mariei cu țarul. În studiul său, același istoric Maikov va amplifica bârfa, interpretând evocarea de Cantemir a cererii în căsătorie a Mariei drept o „intrigă vicelană inventată de un om profund bolnav, slăbit, în pragul morții, menită să-i dea de înțeles împărătesei că apropierea țarului de fiica sa a fost pentru el un secret”. De remarcat că, în testamentul amintit mai sus, Cantemir sublinia că lasă soarta fiicei sale Maria „în mila lui Dumnezeu și în seama bunătății și milostivirii Majestății Sale”; greu de crezut că dacă ar fi existat o aventură a Mariei cu țarul, iar Ecaterina ar fi știut și ar fi fost îngrijorată de posibilele urmări, prințul moldovean și-ar fi pus destinul fiicei în mâinile acesteia.

Cert este însă că în timpul domniei lui Petru cel Mare și, ulterior, până la moartea Mariei (1757), niciun document public (cronici, memorii, corespondențe etc.) nu consemnează nici măcar aluzii la o presupusă relație între cei doi, în condițiile în care erau îndeobște cunoscute toate aventurile efemere sau de durată ale țarului, care făceau deliciul saloanelor petersburghize. Un memorialist, contele H. von Bassewitz, nota că țarina Ecaterina nu se arăta îngrijorată de infidelitatea țarului: „Fiind încrezătoare în devotamentul soțului său, râdea de deseale lui aventuri amoroase, precum Livia râdea de cele ale lui Augustus. Când îi povestea despre ele, țarul termina întotdeauna cu cuvintele: «Niciuna nu se poate compara cu tine»”.

Primele informații publice despre relația țarului cu Maria Cantemir apar abia în anul 1777, la Halle, în revista istorico-geografică *Magazin für die neue Historie und Geographie*, într-o notă atribuită „agentului diplomatic al Cezarului”, contele Franz-Ferdinand Kinsky, ambasadorul Sfântului Im-

periu Roman în Rusia în timpul domniei lui Petru cel Mare: „...dintre toate amănuntele țarului, niciuna nu a fost atât de periculoasă pentru țarină ca tânăra prințesă Cantemir, pe care țarul o iubea cu pasiune în comparație cu altele; P.A. Tolstoi [cancelarul serviciului secret – n.n.]

a acționat ca intermediar în această iubire, iar de conveniență el însuși avea de gând să se căsătorească cu această doamnă și să îi dea numele lui, dorind, cu tact, să abată atenția țarinei de la acea dragoste. Dar țarul nu a vrut să se mulțumească cu o astfel de întorsătură a lucrurilor, dorind el însuși să se căsătorească cu această tânără prințesă, atât de mare era dragostea lui; totuși nu se putea decide să meargă împotriva țarinei Ecaterina, care i-a adus pe lume copii, întrucât se temea de Colegiul Teologic, care putea să se opună; dar, întrucât infidelitatea era reciprocă, permisiunea pentru căsătoria cu prințesa Cantemir ca soție de rangul doi (*Gemahlin Secundi*) ar fi putut fi obținută după nașterea unui băiat (pentru că aceasta era atunci însărcinată). În același timp, țarul a întreprins campania în Persia, în urma căreia prințesa Cantemir nu a mai fost în atenția lui și, după ce a pierdut sarcina în timpul unei nașteri nereușite la Astrahan, a căzut în dizgrație, iar țarina, urmându-l peste tot pe țar, a fost din nou învingătoare”.

La distanță de aproape un secol, în 1867, apar la Geneva *Memoires du prince Pierre Dolgoroukow*, autorul fiind descendent din familia primului pretendent la mâna Mariei Cantemir; fără a cita, memorialistul a preluat toate speculațiile din raportul

ambasadorului Kinsky, la care a adăugat că țarina „l-a mituit pe medicul familiei Cantemir, grecul Gregory Polikala, care a provocat avortul fetei, privând-o de posibilitatea de a avea vreodată copii. Părintele Cantemir a murit de amărăciune, iar Tolstoi a abandonat imediat intriga pe care o declanșase...”. Peste câțiva ani, E.E. Trubețkaia, istoriografa familiei Trubețkoi (din care făcuse parte și mama vitregă a Mariei), prelucrează, la rândul ei, narațiunea lui P. Dolgoroukow, adăugându-i un plus de dramatism: „Soarta a fost crudă cu Maria, care s-a îmbolnăvit grav și a murit”. Or, Maria a murit în 1757, în urma unui stupid accident, în timpul unei plimbări cu sania.

In anul 1885, într-o culegere rusă de documente apare și o depeșă, datată 8 iunie 1722, prin care reprezentantul diplomatic al Franței în Rusia, Jacques de Campredon, anunțându-l pe cardinalul Dubois despre începutul campaniei persane a țarului rus, a strecurat și informația: „Țarina se teme de noua pasiune a monarhului pentru fiica domnitorului Valahiei [D. Cantemir – n.n.]; se spune că aceasta este însărcinată în câteva luni; țarina se teme că dacă prințesa va naște un băiat, la solicitarea prințului Valahiei țarul va divorța și se va căsători cu amanta sa, care i-ar dăruia un succesor masculin la tron.” De remarcat similitudinea informației cu cea din raportul ambasadorului Kinsky! Și în acele timpuri, bârfa politică făcea parte din meniul principal al diplomaților!

Presupusa relație a Mariei Cantemir cu țarul ar fi avut loc în iarna 1721/1722. Scenariile din

Istoricul literar Leonid Maikov (1839 – 1900), cel care a introdus în istoriografie neadevărul legăturii amoroase între Petru I și Maria Cantemir

corpul diplomatic privind succesiunea obligatorie la tron a unei persoane de gen masculin erau lipsite de teme, întrucât, după moartea celor doi băieți – Alexei și Petru –, țarul modificase, în februarie 1722, legea privind succesiunea, el putând desemna moștenitor orice persoană – indiferent de gen – pe care o considera destoinică.

Contele Franz-Ferdinand Kinsky, diplomatul contemporan cu eroii poveștii și autorul informației false, secole la rând diseminată apoi

De remarcat că niciunul dintre cei care au scris despre relația Mariei cu țarul nu a amintit o relatare a contelui von Bergholz, care nota în jurnalul său (publicat tot la Halle, în 1785, în aceeași revistă în care apăruse și nota lui Kinsky!) că pentru societate nu constituia un secret gelozia prințului Cantemir față de soția sa, principesa Anastasia, care se întâlnea frecvent cu un prieten din copilărie, ducele de Holstein-Gottorp, iar la o cină oferită de ambasadorul Kinsky, în aprilie 1722, a fost remarcat „comportamentul ciudat” al principesei (cu șapte – opt luni înainte de pierderea unei sarcini la Astrahan!). O informație mai precisă privind un avort al Anastasiei, la Astrahan, apăruse (1783) și în jurnalul istoricului german G.S. Bayer, participant la campania caucaziană a lui Petru cel Mare.

Ar putea fi luată în calcul ipoteza că în înalta societate de la St. Petersburg circulasera vagi zvonuri privind sarcina uneia dintre prințesele Cantemir – soția sau fiica –, dar ambasadorii francez și austriac nu au considerat necesar să afle informații mai exacte. Pentru Cancellariile de la Paris și Viena erau importante informații despre Petru cel Mare, nu despre soția unui obscur prinț străin!

Același Campredon, într-un raport trimis regelui Franței (iulie 1723), semnală că „se vorbește deja despre o deplasare la Moscova iarna viitoare, unde va avea loc încoronarea țarinei, iar împăratul va stabili ordinea succesiunii la tron. Este evident că influența împărătesei crește pe zi ce trece și că, pentru a-i da satisfacție, țarul îl ține la distanță, la țară, pe prințul moldovean, a cărui fiică se părea că

*Prințul Antioh Cantemir,
fratele vitreg al Mariei,
și (în dreapta) sora lui,
Smaragda-Ecaterina Golîfna,
o frumoasă a vremii*

la un moment dat a atras atenția monarhului”.

Diplomatul francez s-a bazat și de această dată exclusiv pe zvonuri răspândite la Curtea Imperială, după întoarcerea țarului din Caucaz (decembrie 1722) și absența din Capitală a lui Dimitrie Cantemir. În realitate, Cantemir, ținut la pat de boala (diabet) care se agrava, rămăsese la Astrahan încă din toamna anului 1722 până în primăvara anului următor, când, după o grea călătorie prin stepa pustie, „suportând frigul și tot felul de necazuri, cu popasuri în rarele sate”, a fost nevoit să se oprească la moșia sa de la Dimitrovka, lângă Harkov, unde a și murit în august 1723.

Insursă importantă – și cea mai credibilă – privind familia Cantemir o constituie *Notationes Cotidianae*, jurnal ținut de Ivan Ilinski, secretarul personal al prințului moldovean.

În jurnal, numele Mariei nu este niciodată menționat, ci doar titlul ei nobiliar – „княжна” (kniajna – domniță) –, care de regulă

desemna fiica necăsătorită a unui kneaz (prinț), în timp ce a doua soție a lui Cantemir – Anastasia – era numită „княгиня” (kniaghinia – prințesă sau „princesă”). De exemplu, Ilinski consemna, în 1721, că „de pe insula Kotlin au fost primite de la kneaz [Cantemir – n.n.] scrisori către prințesă și domniță” (княгине и княжне – k kniaghine i kniajne). Același apelativ de kniajna (domniță) este folosit și de Antioh, fratele Mariei: „sestra moyă, kniajna Maria” (sora mea, domniță Maria). Chiar Maria își semna corespondența cu același titlu de noblete.

În mai 1722, țarul Petru a plecat în campania militară caucaziană, fiind însoțit de familia imperială, precum și de familiile altor nobili. Conform jurnalului secretarului personal, Dimitrie Cantemir – care urma să fie dragoman pentru limbile turcă și persană – a mers însoțit de Anastasia și de cei trei băieți. Anastasia a rămas la Astrahan, unde primea regulat scrisori de la Cantemir, care l-a însoțit pe țar la Derbent. În opinia unor cercetători, Maria, împreună cu minorii Antioh și Smaragda-Ecaterina, ar fi rămas la Moscova, nefiind amintiți de Ilinski în niciuna dintre însemnările privind călătoria lui Cantemir în Caucaz. Prezența Mariei nu este menționată nici în evocarea câtorva vizite pe care țarul, în drumul de întoarcere spre Moscova, le face la Astrahan lui Cantemir, grav bolnav, uneori „luând împreună prânzul și cina”.

Ilinski notează în jurnalul său că, la 27 noiembrie 1722, pe când familia Cantemir se afla la Astrahan, „кн[я]г[и]ня наша выкинула („kn[ia]g[i]nia nasha vîkinula” – principesa noastră a lepădat/a avortat), fiind vorba de

Anastasia. Dar nici Maikov, nici Tocilescu nu au luat în seamă referirea la „kneaghina”, chiar dacă a fost scrisă într-o formă prescurtată; pentru ei a fost importantă doar informația privind pierderea unei sarcini, pe care o atribuie Mariei, ceea ce confirmă, în opinia lor, speculațiile din însemnările diplomaților și memorialiștilor evocați anterior. Este însă greu de crezut că și Anastasia și Maria ar fi fost însărcinate și ar fi pierdut sarcina în același timp, secretarul Ilinski menționând doar un avort, cel al principesei.

Si mitul privind complotul kneazului A. Menșikov și al țarinei Ecaterina pentru a-l determina pe „medicul familiei Cantemir, G. Polikala”, să provoace avortul Mariei (sau, după unele speculații, moartea unui băiat nou-născut) este demontat de documentele istorice ale timpului. Menșikov nu a mers în campania din Caucaz, iar Polikala (care era exclusiv medicul personal al țarinei) fusese trimis de Petru I la Istanbul pentru a informa Înalta Poartă despre rezultatele recentului război ruso-suedez.

Începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în zilele noastre, domnița Maria Cantemir a devenit un atractiv

personaj feminin pentru istorici și scriitori, care i-au mitologizat în mare parte viața, inspirându-se exclusiv din interpretări speculative ale unor informații epistolare. Fără nicio sursă credibilă s-a scris și de o redeșteptare a pasiunii lui Petru cel Mare pentru Maria, în anul 1724, în contextul scandalului iscat de relațiile dubioase ale Ecaterinei cu șambelanul W. Mons.

Autorii siropoaselor relații despre „drama” domniței Maria au insistat pe faptul că „trauma” suferită în urma abandonării ei de Petru cel Mare a determinat-o să nu se căsătorească niciodată. În realitate, după moartea tatălui s-a consacrat soluționării unor încurcate probleme ale moștenirii, având lungi procese juridice nu numai cu mama vitregă, Anastasia, dar și cu unul dintre frați.

Din corespondența cu fratele său Antioh (care a fost numit în 1731 ambasador la Londra) aflăm că Maria a fost cerută în căsătorie de „cineva”, nu foarte bogat, dar faimos, dar care nu a fost pe placul fraților ei; un alt pețitor a fost un prinț georgian, fiu de rege, dar sărac, care a pus condiția ca viitoarea sa soție să învețe limba georgiană. Maria dorea sfatul fratelui și în legătură cu cererea în căsătorie primită din partea lui Naumov, viceguvernator al St. Petersburg, „un om bun, din familie aleasă [...], foarte bogat, are multe moșii și gradul de general”. Într-o altă scrisoare, Maria mărturisea că însăși împărăteasa Anna Ioanovna (1730 – 1740) a primit-o „cu multă bunăvoință și a promis că îmi găsește un mire, văzând că eu însămi nu mă decid să mă căsătoresc; deși nu i-am dat niciun răspuns, aș considera că aș fi

Una dintre mai recente ecranizări rusești ale „poveștii de iubire” dintre țarul rus și domnița Maria, în serialul TV Testamentul (2011), cu Elizaveta Boiarskaia și Aleksandr Baluev

fericită să îndeplinesc dorința împărătesei”. Antioh îi răspunde: „Mă bucur mult pentru favoarea pe care ți-a făcut-o împărăteasa, mai ales pentru mire; îmi doresc sincer să găsească unul.”

Maria a continuat să ocupe o poziție onorantă printre doamnele din Rusia acelei perioade, fiindu-i respectat atât statutul social, cât și eleganța morală, infirmând astfel legenda privind o legătură amoroasă contrară preceptelor vremii. Într-una dintre scrisorile către fratele ei, Maria mărturisea: „Mi-au mai rămas, după cuvintele tale, două comori: viața și onoarea.” Ea a deschis pentru scurt timp un salon literar, a fost o prezență activă în înalta societate, întreținând calde relații cu una dintre fetele împărătesei Ecaterina, cu Natalia, sora împăratului Petru al II-lea, cu viitoarea împărăteasă Elisabeta Petrovna și a fost numită chiar domnișoară de onoare a împărătesei Anna Ioanovna.

Totuși, simțind că nu își găsește un loc firesc, pe placul ei, în societatea rusă de atunci, se întoarce, în 1736, la Moscova, de unde îi scrie lui Antioh: „Nici până astăzi nu mi-am putut găsi o prietenă, dar nici nu am nevoie de ea; duc un trai liniștit, singuratic, citesc cărțile pe care mi le trimiți și îmi ajunge.” Mărturisește, cu nostalgie după Moldova: „Poate vom vedea cândva țara noastră de odinioară și în pace vom trăi veacul nostru...” Opt ani mai târziu, după moartea la Paris a lui Antioh (1744), se stabilește definitiv în satul Mariino, unde intenționează să zidească o mănăstire, care să-i fie și loc de veci. Moare în 1757, la vârsta de 57 de ani. Frații nu îi respectă dispozițiile testamentare, fiind înhumată în cripta familiei de la biserica Sf. Nicolae din Moscova (demolată de sovietici în anul 1934, osemintele Cantemireștilor au fost pierdute, după cum susțin studii recente ale unor istorici, pe baza unor documente de arhivă).

În ultimele decenii au apărut, în Rusia, lucrări literare fanteziste (romanul *Războiul vizirului*, de Z. Cirkova, epopeea *Maria Cantemir, ultima dragoste a lui Petru cel Mare*, a scriitorului moldovean Ion Druță), filmul *Petru cel Mare. Testamentul*, precum și o multitudine de articole, inclusiv în presa română, despre „ultima mare iubire” a țarului Petru cel Mare. În același timp, istorici din Republica Moldova (A. Eșanu, V. Tvircun) și cercetători români (Șt. Lemny) au publicat studii științifice cu o bogată documentație din arhive, prin care demonstrează că presupusa relație Maria – Petru cel Mare „este o ficțiune istorică” sau care „probabil nu a existat”. ■

Citite cu atenție, cronicile vremii dezvăluie o întreagă teorie în curs de constituire a răspunsului pe care trebuia să îl dea domnii români la provocările externe noi, survenite după Războiul de 30 de ani (Magazin istoric, nr. 4 – 7/2023).

SCOLI DE GÂNDIRE ÎN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI

Dr. MIHAIL E. IONESCU

La sfârșit de veac XVII, elitele de la București și Iași înțeleseseră limpede că Polonia creștină (catolică) și, deopotrivă, Austria (tot catolică) urmăresc extinderea până la Dunăre și, în consecință, anexarea Țărilor Române extracarpătice.

Dincolo de cruciată sau biruința propriilor interese. Visurile/strategiile imperiale bizantine nu-și mai aveau locul și se punea problema supraviețuirii statale a acestor „țări de margine“, cum le numea Constantin Brâncoveanu. Între atitudinile de asumat față de această amenințare evidentă se afla desigur una tradițională, anume cea izvorâtă din înțelesul primar al înțelegerilor încheiate cu Poarta, așa-numitele „capitulații“ (neprobate încă documentar) din secolele XV și XVI. Țarigradul trebuia să asigure, în contrapartidă la „invitația la hegemonie“ (echivalentă în științele politice închinării/

subordonării medievale), prin plata unui tribut, securitatea teritoriului și locuitorilor Țărilor Române.

Dar, tot atât de evident devenise că Poarta nu mai putea să-și îndeplinească obligația, mai ales după eșecul de la Viena, din 1683, „podgheazurile“ (incursiuni militare de pradă și control teritorial efectuate cu efective variabile) organizate de hatmanii polonezi înmulțindu-se în Moldova, provocând bejenia

Constantin și Antioh Cantemir

locuitorilor și tinzând să extindă propria stăpânire până la Dunăre. Dintr-odată, spre deosebire de perioada anterioară, geografia relațiilor bilaterale dintre statele românești și cele musulmane vecine (Imperiul Otoman, Hanatul Crimeii) se

schimbă în chiar fundamentele originare, înclinând brusc preponderent către sprijin reciproc și alianță. Spune clarificator cronicarul: „Deci Leșii dintr-aceea au prins [...] de slobozia podgheazuri în toate părțile de strica țara. Și țara era tot bejenită. Lipsă de pâine, că nu putea ara oamenii, iară stupii și vinul se făcea, că era om norocit. *Țara bir nu da, că era iertat birul țării de la Poartă. Numai nu putea trăi de vrajbă [s.n.]*“. Iar domnul, Cantemir Vodă, tatăl beizadelelor Antioh și Dimitrie, care a domnit la Iași între 1685 și 1693, a întâmpinat, curând după urcarea pe tron, o situație neașteptată: „Când au venit craiul leșesc Sobiețchi, [Cantemir Vodă – n.n.] rămasăse mai singur. Boierimea, slujitorimea, fugisă carii încotro au putut. Numai prea cu puținței oameni de Curte rămasăse. *Și-l îndemna o samă de boieri să se închine la Leși. Și-i scria și Șerban Vodă [domnul muntean – n.n.] să se închine, că să închina și el, să se scoboară și Nemții despre Țara Nemțească, și Moscalii încă mergu la Crâm. Și se vor face tot una. Iară Cantemir Vodă nu s-au potrivit [s.n.]*“. Așadar, a respins o aliniere/supunere în raport cu o putere creștină (Polonia), ținând anexarea țării lui.

Respingerea supușeniei față de amenințarea externă a impus opțiunea rezistenței militare, mai ales că țara intra tot mai adânc în haos, cetățile de apărare fiind ocupate, oamenii risipindu-se, iar drumurile deveniseră nesigure, înmulțindu-se tâlharii. Așadar, înlăturarea instabilității interne prin măsuri ferme. Au fost

recrutați oameni care „au jurat cum vor sluji lui Cantemir Vodă și țării cu dreptate. Și le-au dat leafă câte patru lei de lună. [...] Și le-au dat cărți de volnicie să strângă oameni de oaste cât de mulți“. Nu a întârziat acțiunea ofensivă, pentru a arăta că este condusă de domnie și deopotrivă semnalând că este gata să se apere militar: „Au purces spre munte și, cum au sosit la Peatră, au găsit un podgheaz de Leși și cu Căzaci, vreo două sute și mai bine. Și așa i-au lovit fără de veste pe o negură, de i-au spart și i-au spârcuit. Și i-au prins pre unii și vii, de i-au adus la Cantemir Vodă, de i-au înțăpat și i-au spânzurat. Deci dintru aceea izbândă au început Cantemir Vodă a facere stea-

guri de lefegii în Roman și în Cozmești și în Târgul Frumos, în Hârlău, la Podul Iloaci, în Iași. [...] Așijdere și Miron logofătul, fiind staroste la Putna, au făcut siimeni și hânsari și au început și dintr-acolo a răsipire tâlharii.“ Invadatorii a trebuit să înțeleagă că Moldova se va apăra militar. Acțiune de mici dimensiuni, dar energetică și limpede, ca semnal către dușman.

Când, așadar, „în al doilea an a domniei lui Cantemir coborātu-s-au craiul leșesc Sobiețchi cu toată puterea sa și cu toți hatmanii Țării Leșești și cu toată recipospolita și cu multe podgheazuri în toate părțile, în toată Țara Moldovii, pre la Ocnă, pre la Bârlad, pre la Bujoreni, de n-au rămas un loc neprădat și

Regele polon Ioan Sobieski...

... și cetatea Neamțului, pe care a reușit să o ocupe în 1691

nestricat“, domnitorul și-a văzut practic țara în primejdie de a fi împărțită între vecinii ei. „Se domnia Țara Moldovei în trei părți. Că cetatea Neamțului, Suceava, Câmpulung și Soroca, cu ținuturile lor, le ținea leșii. Așijderea la ținutul Orheiului și al Lăpușnii le cuprinsese hanul tătarăsc și făcuse hatman căzăcesc, de ținea pe locul Țării Ucraina, cu târguri și cu sate, numindu-se cazaci și mai mulți moldoveni era. [...] Deci să făcuse și sate tătarăști [...] de coprinsese locul țării din Chișinău până în Nistru.“ Dar cronicarul Axinte Uricariul nu ezita să arate că deși „rămăsese și Cantemir vodă de domnia numai în Iași, cu Țara de Gios; ci mai mult ședea la Cetățue, decât în Iași“, „nu avea odihnă de podghiazurile leșești [...]“, dar nu abandonase datoria de domn, așadar stându-le tuturor împotriva.

În alte împrejurări nu a fost ocolită înțelegerea cu puterile creștine, dar cu angajamente precise. Fiul mai mare al lui Cantemir Vodă, Antioh, la rândul-i domn al Moldovei (1695 – 1700, 1705 – 1707), „sfătuindu-se cu boierii“, în

anul 1696 „au făcut prieteșug cu Leșii. Și trimiseră cărți cu rugămintă la craiul și la hatmani, să nu posvolescă să sloboadă podgheazuri în țară să o strice, că-i păcat, că sânt creștini. Și când să tâmpla să meargă ceambururi tătarești în sus în Țara Leșească, om face și noi știre Leșilor, să se păzească. Deci craiul Sobietchi și cu hatmanul Jablonovschi îndată cu bucurie primară că nu vor mai trimite podgheazuri și se așeză lucrul mai cu pace a trăire despre Leși“.

Fără să fie o absolută nou-tate în comportamentul domnilor români, asemenea decizii intrau în practica geopolitică pe care consolidarea sistemului westfalian a impus-o în Europa, iar la Iași și București elitele au sesizat și internalizat cu rapiditate sensurile schimbării profunde intervenite. Desigur, o asemenea modificare de mentalitate, de la cea religioasă profundă la cea determinată de interesul statal, nu a avut loc imediat. Chiar cronicarul menționează, imediat după descrierea marii strategii otomane odată cu asediul Vienei, explicația religioasă pentru eșecul final

al acestora: „Ci, precum zice Sfânta Scriptură: groapa au săpat, și cel ce o au făcut au căzut într-însa. Așa și acest Cara Mustafa pașă; chibzuind acesta, iar apoi cum au fost voia lui Dumnezeu, așa au fost“.

Treptat, în intervalul 1680 – 1715, în volbură evenimentelor, se conturează un tipar de comportament geopolitic pe care cronicile îl scot în evidență deseori, descriindu-se nu doar flexibilitatea în asumarea deciziilor externe și diversitatea mijloacelor folosite pentru a atinge scopul strategic, așa cum face Ion Neculce, când avertizează că nu trebuie domnul „să se puie împotriva unei crăii cu o mână de oameni slabi. Paza bună trece primejdia ră, mielul blând sughe la două maice, capul plecat nu-l prinde sabia. Așa [este – *n.n.*] bună chiverniseală“. Concepție desigur tradițională, acum însă percepută în registrul realismului machiavellian, cu apel la orice mijloc, așadar intrând în prim-plan nu atât frățietatea religioasă, cât raportul de forțe față de adversar, identificarea unei soluții favorabile, evitarea compromiterii viitorului propriu. Principiile nou-întemeiatului sistem westfalian devin interese de stat care modelau comportamentul puterilor europene odată cu abandonarea barierelor anterioare de tip religios.

Este esențial greșit să interpretăm spusele cronicarului despre filosofia acestei „chiverniseli“ strategice ca semnificând – cum au evaluat unii răuvoitori sau ignoranți prefăcuți – o „ieșire din istorie“ a comunității românești sau o „psihologie a învinsului“ ori un „comportament

neloial“, așadar mutând, prin inadmisibilă extrapolare, în domeniul profilului psihologic etnic această logică normală a strategiei de apărare. La scară istorică această „chivernisire“ a fost concordantă exigențelor noului sistem westfalian și, deopotrivă, realităților istorice, a fost modelată de asimetria de putere față de vecinătăți și de scopul supraviețuirii distincte statal și etno-lingvistic ca alternativă la dispariție. Supraviețuirea ca scop de mare strategie este desigur alternativa logică și, deopotrivă, morală, precumpănind tuturor celorlalte, care, născute din greșeli de evaluare a raporturilor de forțe și a percepțiilor predeterminate sau din izvoare psihologice ale liderilor rămași atașați vechilor așezăminte, dar de neadmis acum, pot condamna la sinucidere istorică. Iar asemenea cazuri s-au întâmplat chiar în acele vremuri atât de frământate în aceste părți ale Europei, care au văzut mari puteri, ca Polonia, sau puteri mijlocii, ca Hanatul Crimeii, dispărând definitiv sau temporar, dar îndelungat, de pe scena istoriei.

„Potențial de vitejie“ risipit pentru alții. Între multe fenomene noi determinate în spațiul românesc de această întemeiere a sistemului westfalian și racordarea profundă prin contact direct cu Europa creștină se află fenomenele de fragmentare și subutilizare în interes propriu ale potențialului ostășesc al comunității românești, cheltuit precumpănitor în slujba altor armate și state. Pe urmele consemnărilor din epocă, Nicolae Iorga a observat cel dintâi risipa de „energie vitează“ românească, utilizată masiv

*Hatmanul polon
Stanislaw Jan Jablonowski
(1634 – 1702)*

în războaiele neîntrerupte de la cumpăna secolelor XVII – XVIII, ante- și post- Pacea de la Karlovitz, în spațiul uriaș dintre patruleterul Boemiei, Marea Baltică și Marea Neagră. „Risipă“, în viziunea marelui istoric, care a împiedicat, din cauze pe care nu le discutăm aici, emergența mai rapidă a statalității românești în Estul Europei pe potruva însemnătății ei. Un astfel de episod al „risipei“ în folosul altora, dintre multe altele, este cel menționat de Ion Neculce în legătură cu împotrivirea elitei maghiare în Ardeal și Ungaria în fața înaintării cuceritoare habsburgice după despresurarea Vienei la 1683, sub conducerea lui Francisc Rakoczi II: „Atunce Leșii, fiind Racoți pribas la dânsii, i-au dat vreo douăzeci de steaguri de oaste în agiutor [...] ca să-și desbată Țara Ungurească de la Nemți. Și i-au dat Leșii carii ținea cu Șvedul, că se temea de Nemți să nu dea agiutor lui Avgust craiul, fiind Neamțului elector. Ce i-au dat pentru să facă Nemților împedecare. Deci Racoți cum

au ieșit cu acele douăzeci de steaguri în Țara Ungurească, au și început mulțime de Unguri a se strânge la dânsul, de se făcuse la cînzeci – șesezeci de mii de oaste, că alerga din toate părțile, din Moldova, de la Munteni; până și Tătarii fără de poroncă pe furiș se ducea la leafă la dânsul.“

Episodul care menționează aflulxul românilor din țările extracarpătice la oastea ardeleanului Francisc Rakoczi II obligă cronicarul să arate existența generalizată a acestui fenomen specific epocii mercenariatului românesc în rândurile armatelor statelor vecine: „*Atunce Moldoveni mulți și feciori de boieri se ducea la lefe, unii la Moscali, unii la Leși, unii la Racoți, unii la Șved, pentru agonisită. Și Racoți pre unde găsia Nemți, îi tot bătea și îi scotea de prin cetăți. Mai își desbătuse țara, că au imblat vreo doi trei ani pin Țara Ungurească* [s.n.]“.

Cronicile și documentele străine transmit numele unor astfel de căpetenii de „steaguri“ de români în armatele străine, cum ar fi polcovnicul Gligoraș Ivanenco, Iene munteanul îngropat la Iași în iulie 1711 cu „vreo sută de oameni“ din steagul lui căzuți în luptă cu otomanii, Chigeciu, Ioan Banarul și mulți alții. Lor, pentru că știau bine meșteșugul armelor, li se adresează, între alții, bineînțeles, „universală“ proclamație de anunțare a războiului împotriva otomanilor lansată de Dimitrie Cantemir în iunie 1711, prin care cheamă pe „toți cei în stare a purta armele să vie, pentru datorie, leafă și pradă, cel mai târziu până la 15 iulie“ la oaste.

Francisc Rakoczi II

Recent, Robert Denndorf, un istoric german, a analizat această extensie a elementului ostășesc românesc pe un spațiu european atât de amplu în acea epocă extraordinară (*Magazin istoric*, nr. 12/2022). Numeroși (cu miile este o aproximație modestă) asemenea ostași „la lefe” au luptat în armatele imperiale ale epocii, fără a socoti pe cei aflați în slujba domnilor. Românii se angajau în unități constituite, având proprii comandanți și erau, cu deosebire, utilizați în asigurarea gărzii regale – cazul regelui suedez Carol al XII-lea – sau în formațiunile de avangardă, de culegere de informații despre inamic și hărțuirea acestuia (armatele rusă, suedeză sau a „curuților” unguri). Denndorf a identificat pe „teren” mormintele unor

asemenea luptători, mai ales ale comandanților lor, deopotrivă menționate de cronicari – pietrele tombale din diverse localități din Germania, Polonia, Austria sau Lituania ori consemnări din istorii străine, imagini de pe stampe și gravuri etc. –, dezvăluind o pagină nu atât neștiută, cât uitată în istoriografia noastră.

Această reconstituire este o probă a faptului că diversele atitudini pro-activ/militare ale domnilor față de primejdiile externe întâmpinate de statalitatea românească a epocii nu erau defel exagerate de cronicari ori neîntemeiate, ci se rezemau pe un potențial existent, masiv, instruit, experimentat, cu lideri capabili. Ceea ce se pare că a lipsit a fost voința politică a domnilor de a recurge la o mare strategie pro-

prie în direcția utilizării acestui rezervor ostășesc, iar pe locul secund se așază lipsa fondurilor financiare îndestulătoare. Poate că instabilitatea regională, „zavistia și pizma” între domni și grupările boierești autohtone, cum spun cronicarii, absența unor resurse economice masive și constante (întreținerea unor armate puternice costa și atunci, ca și azi, foarte mult, capabile în acest sens fiind statele mari demografic și puternice economic, cu administrație/birocrație experimentată) sunt principalele motive ale acestei neîmpliniri istorice. Acești factori, alături de teama domnilor față de o reacție negativă și pedepsitoare a Constantinopolului imperial, copleșitor ca forță, care nu putea privi liniștit o asemenea întreprindere a „țărilor de margine” – cum numea Moldova și Muntenia Constantin Brâncoveanu ca să respingă să le fie domn ambelor la o cerere a vizirului în 1703 – alcătuiesc o explicație a irosirii acestui potențial ostășesc pe care străinii l-au identificat și exploatat în propriul folos. Sau poate și altceva, o puternică legătură de ordin spiritual, de apartenență la ortodoxia universală, întemeiată de Bizanț ca matcă statal-imperială proprie și care biruia, prin subordonarea întregii noastre ierarhii conducătoare față de Patriarhul ecumenic, orice gând de ruptură geopolitică cu acesta, el fiindu-ne păstorul originar și rezidând și acum, inexplicabil altfel decât prin voința cerească, în orașul capitală de pe malurile Bosforului după instalarea Islamului aici, la 1453.

(Va urma)

O SCRISOARE DE DRAGOSTE A PRINCIPELUI CAROL ADRESATĂ LUI ZIZI LAMBRINO

CRISTINA PĂIUȘAN-NUICĂ

Correspondența princiară a fascinat istoricii și iubitorii de istorie. În ultimii ani, au fost publicate câteva epistole ale principelui Carol trimise iubitei sale Ioana Maria (Zizi) Lambrino (Magazin istoric, nr. 7/2019). Scrisoarea ce urmează, descoperită de domnul Emilian Radu la un anticariat din Londra specializat în documente ale Caselor regale, achiziționată și păstrată în colecția sa, are o încărcătură istorică și emoțională aparte.

Principele Carol își declara dragostea pentru țară și pasiunea pentru o femeie într-un document care a călătorit prin Europa, a poposit o vreme la Londra și apoi, după un secol, s-a întors în țară.

Întâlnirea principelui Carol cu Zizi Lambrino, dinainte de intrarea României în Marele Război, a fost un eveniment pe care istoria românilor l-ar fi putut trece cu vederea, dacă această poveste de dragoste, privită de familia regală ca una dintre aventurile pasagere ale iubărețului principe, nu ar fi dus la dezertarea, fuga și căsătoria principelui moștenitor (Magazin istoric, nr. 10/2008).

Precum într-o clasică piesă de teatru, fundalul istoric al acestei pasionale povești de dragoste a fost asigurat de Marele Război, iar tragismul a fost oferit de teribilele momente prin care trecea statul român: armistițiul cu Puterile Centrale (noiembrie – decembrie 1917) și semnarea Tratatului preliminar de Pace (20 februarie/5 martie 1918), tratat cu prevederi umilitoare.

La 22 februarie 1918, dată la care a fost scrisă și trimisă scrisoarea, Regatul Român redus la Moldova era înconjurat de armatele Puterilor Centrale (cu care avea un armistițiu temporar), cu o armată obosită și demoralizată situată pe arcu carpatic unde rezistase eroic, cu sute de mii de soldați ruși care vagabondau și jefuiau teritoriul românesc. România

Cei doi îndrăgostiți

era la un pas de a-și pierde de facto independența, chiar statalitatea, iar familia regală era amenințată că va fi alungată și adusă o nouă dinastie, tot de origine germană.

În aceste momente critice pentru români, când Germania ceruse și retragerea Misiunii Militare Franceze din România, misiune ce a ajutat și a dat speranță întregului popor român, principele Carol, ofițer al Armatei Române, dorea să părăsească armata și țara, pentru a trăi în liniște alături de iubita sa.

Epistola ne arată că îndrăgostiții discutaseră despre plecarea lor din țară, Zizi dorind-o cu ardoare, realizând că o căsătorie cu principele pe teritoriul românesc nu ar fi fost niciodată acceptată de familia regală. Principele avea mari îndoieli legate de momentul ales, când țara se afla într-o „situație mizerabilă”, nu de soluția aleasă.

În februarie 1918, Carol era pus în fața unei grele alegeri între pasiunea pentru iubită și iubirea pentru țară.

Spre deosebire de corespondența cunoscută și publicată până acum, această scrisoare se remarcă prin afirmarea dragostei de țară: „Știu că am o țară pe care o iubesc din tot sufletul”.

Epistola de față ne arată luciditatea lui Carol, conștient de datoria sa de român, militar și principe moștenitor. El înțelegea momentele teribile prin care treceau țara și familia sa, ce sunt opuse mirajului unei aventuri romantice împreună cu tânăra pe care o iubea cu pasiune și care îi cerea să dea curs acestei pasiuni interzise pe pământ românesc.

Carol își pune pe hârtie trăirile și sentimentele, se autovictimizează pentru a-și putea justifica decizia sau lipsa acesteia, dar renunțarea la o viitoare domnie și la toate îndatoririle legate de rolul său de viitor rege reprezenta o opțiune la care, de altfel, va apela de două ori.

Momentul februarie 1918 a fost depășit, îndrăgostiții nu au fugit atunci. Principele Carol și-a pregătit cu minuțiozitate plecarea ce a avut loc în toamna anului 1918, când începuseră să se ivească speranțe pentru țară, date fiind victoriile Antantei și prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, și când atenția opiniei publice și a propriei familii erau îndreptate spre frontul de Vest și spre Aliți.

Epistola, scrisă în limba franceză, descoperită și colecționată de domnul Emilian Radu, care cu generozitate a acceptat să fie folosită ca o importantă sursă istorică inedită, aduce noi informații legate de principele Carol, de sentimentele sale față de țară, fiind totodată o minunată scrisoare de dragoste pentru femeia care i-a fost prima soție și mama primului său fiu.

Principele Carol în 1918

Joi, 22.II. 1918, 1½ dimineața

Zizi,

Ce să-ți spun despre ziua mea de astăzi, poți și tu să-ți dai seama. Nu am simțit niciodată atât de acut neantul ca în această după-masă petrecută la tine. Tu pe de-o parte îmi spuneai decizia ta și îmi zdruncinai cu ea inima, și pe de altă parte situația mizerabilă a țării. Tu nu mi-ai menajat suferința, chiar dacă ai fost bună sau ai încercat să fii. M-ai crezut poate un insensibil, ai văzut contrariul a ceea ce sunt.

Sunt atât de scufundat în suferință, încât cu greu scriu. Știu că te iubesc cu pasiune și că tu mi te-ai încredințat cu seninătate. Știu că am o țară pe care o iubesc din tot sufletul și că dușmanii sunt hotărâți să o măcelărească, să o sfărtece într-un mod lamentabil.

Sufăr, da, sufăr, tu nu poți înțelege cum este. Tu crezi că în această scrisoare te implor iar să nu pleci. Nu, pentru că ar fi inutil, mă limitez la a-ți spune durerea mea profundă și să te fac să o simți și tu. Nu vreau nici măcar să protestez, deși tu mă poți acuza că sunt egoist, că mă gândesc mai mult la fericirea mea decât la a ta. Tu ești mai hotărâtă și știi ce trebuie să faci și să gândești, tu ești capabilă să iei cea mai bună decizie singură. Dar... ce crezi că gândesc eu, e ca și cum mi s-ar lua ultima rază de lumină. În toată negura care ne înconjoară, tu ești cea care luminează viața mea amărâtă. Asta e ceea ce gândesc.

Te acuz pe tine, dar și eu sunt nefericit... iubito. Te-am văzut și pe tine oribil de tristă și nu am avut curajul să ridic capul din pământ.

Știrile care sosesc sunt din ce în ce mai rele, ne cer să cedăm de-a lungul frontierei 20 – 30 km de munți. Ne iau toți munții care fac gloria noastră. Sunt nebuni.

Și noi, dacă noi acceptăm asta, suntem josi, mai bine murim până la ultimul decât să cedăm.

Regina Maria (aici pe front, alături de generalul Alexandru Averescu) și-a îndemnat fiul: „Fii bărbat!”

Da, înțeleg bine că ai vrea să plecăm și să-l lăsăm pe cei care sunt atât de lași să se descurce singuri cu dușmanul, dar asta atunci când nu ai obligații... tu poate nu le ai.

Știu că sunt un om care nu mai știe ce să facă, iată senzația mea. Tu începi să oscilezi și eu încep să mă clatin. În seara asta sunt bolnav de mâhnire.

Ne-am văzut cu francezii, dar nu am putut rosti nici măcar un cuvânt... am fost ca un om paralizat de o formidabilă lovitură. Și încă ce lovitură am primit în după-amiaza asta, nu e puțin, ți-o jur.

Plecarea francezilor care se apropie... este totuși destul de nebuloasă.

Da, sunt atât, atât de trist și vii și tu să-mi adâncești supărarea.

În seara aceasta, vorbind cu mama, ea mi-a spus că și tine „fii bărbat!”

Ți-am jurat că sunt și voi fi.

În final, nu mai contează fericirea mea, dacă tu poți prin această plecare găsi un pic de mulțumire.

Iubito, adu-ți aminte că tu ai în mine o inimă care îți aparține în întregime și care suferă îngrozitor.

Nu pot încheia decât spunându-ți

Te iubesc, te iubesc, te iubesc!

Ioana Maria (Zizi) Lambrino cu fiul ei și al lui Carol

Carol

RADU DE LA AFUMATI. UN DOMN ÎN VREMURI TULBURI

ȘAROLTA SOLCAN

După moartea lui Neagoe Basarab, în toamna anului 1521, în Țara Românească a început o perioadă de lupte crâncene pentru domnie. Astfel, între septembrie 1521 și sfârșitul anului 1525 s-au perindat pe tron Teodosie, fiul lui Neagoe Basarab, Vlad (Dragomir) Călugărul, domn pentru o scurtă perioadă, Vladislav al III-lea, Radu Bădica și Radu de la Afumați. Vlad Călugărul și Radu Bădica – un pretendent venit prin Mehedinți și altul, un „domnișor”, venit prin Moldova – au pierit. Această atmosferă i-a impresionat pe contemporani într-atât, încât au spus că în Țara Românească „obișnuiesc să-și omoare aproape pe toți domnii, fie în ascuns fie pe față”.

În timpul luptelor sângeroase dintre pretenții susținuți de grupuri de boieri, în 1522, țara a fost pe punctul de a fi transformată în pašalâc. Mehmed bey, venit în sprijinul lui Teodosie, după consolidarea Imperiului Otoman la Dunăre prin cucerirea Belgradului (1521), a decis preluarea scaunului Țării Românești. Un rol important în îndepărtarea pericolului otoman a avut Radu de la Afumați. Acesta era fiul natural al lui Radu cel Mare (1495 – 1508), ceea ce îi dădea dreptul de a ocupa tronul.

Radu de la Afumați a dominat viața politică a Țării Românești în perioada 1522 – 1528. S-a remarcat în luptele din anii 1522 – 1525, reușind să înlăture rivali interni, dar și să alunge otomanii care începuseră preluarea administrației țării. În timpul acestor confruntări Radu de la Afumați

*Lespedea de marmură
de pe mormântul lui Radu de la Afumați*

s-a bucurat de sprijinul unei părți a boierimii, de cel al regelui Ungariei și al orașelor transilvănene Brașov și Sibiu. În Brașov se refugia de câte ori avea nevoie de siguranță și de sprijin în timpul luptelor pentru domnie. În scrisorile către magistrații din Brașov descria greutățile cu care se confrunta în lupta cu rivalii: lipsa de bani, oșteni insuficienți. De asemenea le atrăgea atenția: „dacă mi se întâmplă domniei mele ceva sminteală, apoi ei [otomanii – n.n.] vor veni în Țara Bârsei... și în țara Ardealului și la Brașov, căci se fălesc cum că pretutendeni vor prăda”.

DOREA SĂ ELIBEREZE ȚARA

În toamna anului 1525, când a reușit să se impună singur domn „peste toată țara Ungrovlahiei,

încă și al părților de peste munți, Amlașului și Făgărașului herțeg” – cum îi plăcea să se intituleze, deși în momentul respectiv domnul Țării Românești mai stăpânea doar târgul Vinului de Jos și Vurpărul –, orașul Sibiu i-a dăruit o cupă de argint aurit, un cal cu frâu frumos, trei bucăți de postav de Nürnberg, 13 coți de postav.

Anii 1525 – 1526 aduc importante schimbări pentru Radu de la Afumați. Acesta, văzând consolidarea Imperiului Otoman condus de Soliman Magnificul, a considerat în februarie 1525 că era în favoarea stabilității politice acceptarea suzeranității otomane. Cronicarul Radu Popescu scria că domnul a luat decizia închinării în fața sultanului după ce s-a sfătuit „cu toți boierii” și „au găsit aceasta: că nu vor putea să se tot bată, ei fiind puțini și țara mică, cu un împărat ce au luat și au cuprins atâtea țări și are mulțime de oameni”.

Deși conjunctura politică l-a împins pe Radu de la Afumați să se supună Imperiului Otoman și să plătească un tribut mărit, el nutrea speranța că într-o zi va reuși să elibereze țara. Astfel, un sol care l-a întâlnit în 1527 pe domnul român putea scrie: „Am înțeles că este o însuflețire și o dorință uimitoare la acest om și în toată Țara Românească... ca să scape din ghearele tiranice ale prea cruzilor turci...” De altfel, în vara anului

1528 Radu de la Afumați și boierii săi au semnat un „legământ” cu Ferdinand de Habsburg prin care i-au jurat credință și i-au promis ajutor în lupta antiotomană.

La sfârșitul anului 1525 lui Radu de la Afumați i-a murit soția, Voica, fiica vornicului Vlaicu. În grija lui au rămas cel puțin trei copii, două fete și un băiat, Vlad, care a murit alături de tatăl său în 1529.

Nicolaus Olahus, care i-a fost contemporan, scria: „Radu... este bogat și puternic, și-și are capitala în orașul Târgoviște. Se spune că el poate, atunci

când se ivește nevoia, să strângă înăuntrul hotarelor sale până la 40.000 de oameni înarmați și să-i ducă la război...”

Anul 1526 părea să fie un an bun pentru domn, atât în plan personal cât și în cel politic. La începutul

anului se căsătorește cu fiica mai mică a lui Neagoe Basarab, Ruxandra, ceea ce i-a asigurat sprijinul puternicei familii boierești a Craioveștilor. Nunta a avut loc la 17 ianuarie 1526, în Sibiu unde doamna Despina, văduva lui Neagoe Basarab, se retrăsese, de teama războaielor, cu cele două fiice ale sale, Stana și Ruxandra. Sibiienii i-au dăruit la nuntă un vas cu vin, 20 de boi de tăiat și opt căruțe cu lemne.

S-A ÎNGRIJIT DE BINELE SUPUȘILOR

Relațiile bune cu regele ungar, cu marile orașe transilvănene și recunoașterea suzeranității otomane păreau a-i permite lui Radu de la Afumați refacerea țării, care era „jefuită și risipită”, după cum scrisese chiar domnul la 2 februarie 1524. Acest lucru nu a mai fost posibil deoarece

ce la 29 august

1526 Ungaria a fost înfrântă la Mohács și împărțită între otomani și Imperiul Habsburgic, regele ungar Ludovic al II-lea a murit, iar în Transilvania a început o luptă lungă pentru putere între Ioan Zápolya, susținut de otomani, și Ferdinand de Habsburg. În

Soliman Magnificul (1520 – 1566)

Radu cel Mare

Împăratul Ferdinand I de Habsburg, portret de pictorul austriac Hans Bocksberger (1510 – 1561)

același timp, domnul Moldovei, Ștefăniță (1517 – 1527), și-a arătat nemulțumirea pentru că Radu de la Afumați adăpostea boierii pribegi fugiți din Moldova după uciderea portarului Sucevei Luca Arbore și pentru că se căsătorise cu fiica mai mică, mai frumoasă, a lui Neagoe Basarab, care i-ar fi fost promisă lui.

În aceste condiții, la hotarele Țării Românești pericolele și tensiunea au luat locul liniștii de care ar fi avut nevoie țara pentru a-și vindeca rănilor. Situația a fost agravată de expedițiile domnului moldovean Ștefăniță. Cronicarul moldovean Macarie scria: „S-a ridicat cu mânie Ștefan voievod cu toată puterea sa împotriva lui Radul voievodul muntean, în săptămâna cării [luna februarie – n.n.] și a ajuns prădând și arzând, până la Târgșor [...] În același an, iarăși, în timp de toamnă, a intrat în țara lor și a pătruns până unde a vrut.” Conflictul s-a stins prin moartea lui Ștefăniță la scurtă vreme după cea de-a doua expediție împotriva Țării Românești.

Pentru mulți dintre noi Radu de la Afumați se identifică doar cu un neînfricat luptător, dar documentele rămase îl arată și ca un domn care se îngrijea de binele supușilor, al Curții și al familiei. Scrisorile către magistrații din Brașov conțin solicitări pentru anumite produse, invitația la nunta unuia dintre fiice, dar prin multe dintre ele cerea imperativ judecarea dreaptă a supușilor munteni aflați în orașul de la poalele Tâmppei. La un moment dat domnul scria: „Vă poftesc și vă rog că precum au oamenii voștri purtare de grije și de judecată în țara domniei mele așijderea să aibă și oamenii care sunt supuși domniei mele, purtare de grije și judecată”.

În momentul în care află că magistrații din

Ștefăniță Vodă, flancat de Bogdan cel Orb (stânga) și Petru Rareș

Sibiu au chemat-o pe doamna Despina, soacra sa, într-o judecată pentru o casă din oraș, Radu de la Afumați scria: „Dacă măritul crai va trimite carte să vină doamna Despina în această judecată [atunci] domnia mea voi sta singur cu capul meu.”

De asemenea, domnul se preocupa de soarta celor care au pribegit din cauza luptelor interne. Astfel, la 1 februarie 1525, la scurt timp după recunoașterea suzeranității otomane, scria magistraților din Sibiu, unde s-au adăpostit multe familii boierești: „Și iarăși m-am întors la domnie cu viață și sănătate împreună cu toți boierii veri câți au fost cu mine... Drept aceea ne rugăm... pentru afacerea boierilor, ale căror sălașe sunt acolo sub aripa măritului crai și a Grațiosității voastre ca să poată liber și în pace veni în Țara Românească la casele lor... că destul au pribegit.”

O altă prioritate a domnului era deschiderea drumurilor pentru negustori și oieri transhumanți. În timpul războaielor, al luptelor pentru tron, de teama atacurilor, a jafurilor, circulația nu era posibilă. Simțind că liniștea și siguranța s-au instalat în țară, Radu de la Afumați scria sibienilor la 1 februarie 1525: „Ori-cine ar vrea să treacă din țara domniei voastre în țara domniei mele cu vitele sau cu marfă, acela să vină fără nici-o temere,

Biserica Mănăstirii Glavacioc

*Doamna Ruxandra,
pictură murală
aflată inițial în biserica
Mănăstirii
Curtea de Argeș,
azi la Muzeul Național
de Artă*

pre credință și sufletul
domniei mele și pre
credința tuturor boieri-
lor domniei mele.“

CU BUZDUGAN ÎN MÂNĂ ȘI CU MANTIA FLUTURÂND

Radu de la Afumați
a acordat o atenție deo-
sebită bisericilor din
țară, greu încercate

de anii lungi de războaie. A întărit proprietățile
lor și a făcut danii Mănăstirilor Argeș, Tismana,
Glavacioc, Bistrița, Govora, aflate în țară, dar și
Mănăstirilor Hilandar și Turnul lui Arbănaș, de la
Muntele Athos.

A îndeplinit dorința lui Neagoe Basarab și a
pus să fie zugrăvită, de meșterul Dobromir, Biseri-
ca Episcopală din Curtea de Argeș, construită între
1515 – 1517. Aici s-a păstrat și portretul domnului.

Prin 1528, aparent, se restabilise liniștea în
Țara Românească. Asta era și impresia lui Radu
de la Afumați. Eroul a 20 de lupte a fost găsit fără
armată de un grup de boieri complotiști conduși
de Neagoe vornicul și de Drăgan postelnicul.

*Aspectul inițial al Mănăstirii Curtea de Argeș,
înaintea restaurării din anii 1875 – 1886...*

Nepregătit, Radu de la Afumați a încercat să
fugă împreună cu fiul său, Vlad, „către banul, la
Craiova“, cum arăta cronicarul Radu Popescu,
dar au fost ajunși din urmă la Râmnicu Vâlcea
și uciși la 2 ianuarie 1529, în bisericuța de pe
dealul Cetățuii. Aceste execuții au arătat că ura
dintre grupurile boierești atinsese cote greu de
imaginat. S-a încălcat una dintre cele mai sfinte
tradiții, conform cărora cei care se refugiau într-o
biserică nu puteau fi omorâți. Istoricul Constantin
C. Giurescu sublinia că această execuție „a fost
unică prin împrejurările ei în istoria noastră“.

Urmașul lui Radu de la Afumați a pedepsit
ucigașii. Radu Popescu relatează că Moise vodă,
„prinzând pe Neagoe vornicul și pă Preda postel-
nicul și pă alți care au fost îndemnători, de s-au
ridicat asupra Radului vodă de l-au prins și l-au
omorât, împreună cu fii-său, pre toți i-au omorât,
făcându-le moarte pentru moarte“.

Trupul lui Radu de la Afumați a fost dus
la Biserica Episcopală din Curtea de Argeș,
iar deasupra mormântului s-a pus o lespede de
marmură care îl înfățișează pe voievod călare,
cu buzdugan în mână și cu mantia fluturând.
Inscripția amintește cele 20 de bătălii purtate
pentru salvarea țării și a tronului.

Personalitatea lui Radu de la Afumați a fost
unică, iar faptele lui au rămas vii în memoria oa-
menilor locului. Pe lespede care-i acoperă trupul
meșterii pietrari l-au înfățișat în viață și gata de
luptă. Așa cum subliniază istoricii artei, a fost
prima reprezentare a unui defunct cu referire la
faptele sale din timpul vieții. Acest model a fost
reluat în cazul lespedilor ce au acoperit trupurile
altor viteji, ca de exemplu Albu Golescu (1574)
sau Stroe Buzescu (1602). ■

... și mormântul lui Radu de la Afumați din interior

ARHIVELE UNEI VERI ETERNE

CRISTINA IRIAN,
RALUCA OANCEA,
RALUCA PARASCHIV

S-au spus povești, vreme de un an, la Marea Neagră. Istorii despre jocurile de pe plajă din anii 1960 – 1970, când spațiul era cumva mai vast, mai neîngrădit, când puteai să fugărești mingea pe nisip de capul tău, fără să te ciocnești cu cineva. S-a povestit despre anii de viscol năprasnic, când îngheța marea, despre invaziile de străini, nemți, suedezi cărora copiii se grăbeau să le care bagajele. S-au spus povești despre veselie din restaurante și despre nopțile cu dans sub clar de lună. Sau despre fotografii sezonieri care își făceau veacul pe faleză, în preajma teraselor, la Cazino. Erau mulți, mai ales în anii 1920 – 1930, și pot fi întrezăriți chiar în unele fotografii ale unor confrăți... amatori, aflați în vacanță la băi de soare. Toate aceste istorii au fost înregistrate și adăugate „Arhivelor Litoralului”, un demers menit să recupereze identitatea localităților de la Marea Neagră, pornind de la stațiunea-grădină, situată între ghiol și mare, Eforie Sud.

Cercetarea a pornit anul trecut din zona orașului Eforie Sud și s-a extins, în 2023, spre satul 2 Mai sau orașul Constanța, urmând ca în viitor să cuprindă cât mai multe localități

de pe litoralul românesc și să stabilească legături internaționale în arealul Mării Negre. Pe lângă o examinare susținută a documentelor și a fotografiilor cu valoare istorică din spațiul

litoralului românesc, proiectul „Arhivelor Litoralului” reunește o serie de simpozioane, expoziții, întâlniri cu membri activi ai scenei artelor vizuale și ai lumii academice.

Doamne din familia Movilă și prietene la o plimbare pe mare

Programul cultural „Arhivele Litoralului” are ca idee centrală redefinirea practicii artistice ca proces colaborativ de cercetare continuă. În perioada recentă, marcată de impactul prefixelor post- (postmodernitate, postumanism etc.), condiția artistului vizual este astfel influențată de simbioza artei cu științele umaniste, de interesul cercetării artistice pentru mediu, pentru spectrul socio-politic, pentru educația tinerelor generații. În acest sens, eforturile de echipă ale unui grup interdisciplinar de artiști, teoreticieni și antropologi urmăresc redefinirea practicii artistice în sensul producerii de narative alternative ale istoriei oficiale, iar artistul vizual să devină arhivist capabil a interacționa cu documente, fotografii, artefacte recuperate din arhive personale, vernaculare, instituționale.

În primul an de proiect s-a inițiat digitizarea unor colecții ale unor persoane, grupuri, organizații din perimetrul litoralului românesc. Au fost

explorate colecțiile deținute de Asociația Forumul Artelor Vizuale (FAV), au fost identificate trei arhive noi – Arhiva Centrului Teodor Burada din Constanța, Arhiva istoricului Nicolae Ion Cătălin și Arhiva colecționarului Gabriel Nicolae de fotografii ale lui Anatole Magrin. Au fost prezentate cinci arhive ca bune practici pentru promovarea toleranței, diversității: RoArchive prezentată de Iosif Kiraly, DPlatform prezentată de Raluca Paraschiv, Prut prezentată de Matei Bejenaru, arhiva Kopacz Kund și arhiva Iuliana Dumitru pentru zona 2 Mai și Vama Veche.

Pe parcursul proiectului au fost organizate ateliere și simpozioane în orașe ca Eforie Sud, Constanța, dar și în centre culturale precum București și Cluj, la care au fost invitați artiști importanți ce lucrează cu arhive de imagini și sunet, specialiști din domeniul arhivării de renume național și internațional, antropologi, biologi specializați în flora endemică.

Acești specialiști au pus bazele elaborării unei politici de bune practici destinată deținătorilor de arhive (comunități, indivizi) încă neexploatare. În continuare, se va urmări deschiderea dialogului intercomunitar, reconsiderarea istoriilor personale ca bază a cunoașterii, afirmării și a educației civice și culturale, activități cu impact în sporirea stimei de sine, în creșterea calității vieții, în asigurarea sănătății comunităților de pe litoral.

Toate aceste acțiuni contribuie la îndeplinirea dezideratului proiectului de creare a unei platforme de dialog între mediul artistic, social, specialiști din domeniul științelor umane, instituții naționale și internaționale și organizații interesate de condiția arhivei în era informațională și de rolul social al acesteia în creșterea calității vieții comunităților.

Posibil ca persoana din mijloc să fie Elena Movilă, fiica lui Ioan Movilă

Sus: Villa Mariella,
Băile Movilă, Tekirghiol;
jos: verso carte poștală
cu precizarea
„Dacă scrieți numai...”

LITORALUL ȘI MITOLOGIA LIBERTĂȚII

În vara anului 2022 la Eforie Sud au avut loc mai multe întâlniri de lucru, care au continuat în diverse orașe din țară, la Constanța, Cluj sau București. Arhivele estivale ale Asociației FAV și ale unor colecționari, precum Victor Nicolai sau Iulia Pană, au fost prezentate artiștilor fotografi, curatorilor și criticilor de artă, antropologilor și specialiștilor în arhivare sosiți din diferite colțuri ale țării. La rândul lor, artiștii care lucrează cu arhive și-au prezentat cercetările și metodele, au sugerat soluții. Unul dintre cele mai interesante studii de caz a fost teza de doctorat dedicată litoralului de Iuliana Dumitru, cercetătoare la Muzeul Țăranului Român,

născută în localitatea 2 Mai. După cum spune aceasta, „interesul principal al cercetării pornește de la idealizarea locului și de la mitologia libertății – care este invocată atunci când se vorbește, se scrie sau se povestește despre zona 2 Mai și despre Vama Veche. Acestea sunt spații reale și imaginate deopotrivă”. În opinia autoarei, turismul practicat în Eforie Sud, 2 Mai, Vama Veche s-a diferențiat întotdeauna de turismul de masă, pentru că „zona nu a

fost un mediu creat artificial, ci unul creat organic, în timp, îndeosebi prin contribuția gazdelor. Aceste gazde și-au primit turiștii ca pe niște rude. Astfel, oaspeții care au venit aici au venit nu pentru a consuma, ci pentru a contribui la crearea unui spațiu în care s-au simțit liberi în perioada socialistă, pentru ca mai apoi să păstreze această mitologie, o continuare firească de sens atribuit acestui spațiu după 1990”. Autoarea identifică o anume *identitate de vacanță*, potrivit căreia „localnicii și turiștii interacționează, iar viețile lor se schimbă atunci când sunt trăite în comun. Își pierd intimitatea și ies din rutina lor zilnică”. Această identitate de vacanță ne arată că cele două comunități sunt întrepătrunse, iar simbioza dintre ele poate constitui obiect de studiu pentru cercetători.

În câteva după-amiezi fierbinți, grupul s-a strâns în jurul colecționarilor pentru a asculta povestiri din vremuri trecute. Sunt istorii ce revin de la sine pe buzele locuitorilor din Eforie

sau Constanța imediat ce apar albumele cu fotografii sau cărți poștale pe fața de masă de mușama viu colorată care ne servește drept punct de lucru. În grădina domnului Victor Nicolai, aflată nu departe de buza fa-lezei, trei vecini, cam de aceeași vârstă, s-au întrecut în amintiri despre jocurile de pe plajă din anii 1960 – 1970. Toate aceste narative au fost înregistrate și adăugate arhivelor litoralului și după fiecare amiază de discuții a urmat un tur prin orașul adormit de căldură, pentru o prezentare a clădirilor fotografiate, a stării în care au ajuns, a vecinătăților și perspectivelor.

În vreme ce artiștii au fotografiat împrejurimile, teoreticienii și-au notat impresiile, de aici rezultând o serie de texte adăugate la rândul lor în arhivele litoralului. Cătălin Gheorghe, profesor la Universitatea de Arte George Enescu din Iași, povestește cum grupul a avut ocazia să parcurgă „serii întregi de imagini asimilate unor povestiri locale despre viața și istoria stațiunii-grădină, situată între ghiol și mare, cu (sub)stra-

„Drogueria Vila Tekirghiol”

turile ei psiho-fizio-geologice. Fotografiile portretizau, în diverse peisaje marine și panorame urbane, petrecerea timpului în viața de familie sau de cuplu, dinamica promenadelor pe plajă și faleză, mobilitatea în stațiune, cu ambarcațiuni, tramcaruri, biciclete și autobuze, arhitectura și monumentele locale. Sezonul estival nu însemna doar petrecerea timpului pe nisip și în mare, în băi de soare și vânt, în tabere și pe plaje, distracție, plimbări și excursii, ci și urmarea unor tratamente terapeutice balneoclimaterice și cu nămol: luând în considerare că, în consemnările istorice, ghiolul de lângă plajă a fost văzut mereu ca un medic care vindecă trupul și spiritul vizitatorilor.“

Arhiva Asociației FAV cuprinde în imagini și mici fragmente de viață din cei peste 100 de ani de vilegiatură și turism pe litoralul românesc. Nucleul arhivei îl constituie colecția de fotografii și documente a familiei Movilă, împreună cu o amplă colecție de fotografii vernaculare și cărți poștale circulare și necirculate, din Eforie Sud și Eforie Nord. Eforie Sud

este prima stațiune de pe litoralul românesc, înființată de Ioan Movilă. Localitatea a purtat pe rând numele Băile Techirghiol-Movilă, Băile Movilă sau Techirghiol-Movilă, apoi din 1929 numele Carmen Sylva. Din 1948, stațiunea a devenit Vasile Roaită, iar din 1962 s-a numit Eforie Sud. Amintesc încă de promisiunile altor vremuri case elegante pierdute către faleza abruptă sau poate silueta – acum ajustată neglijent – a Hotelului Popovici, construit între 1903 și 1906, una dintre clădirile impozante ale vremii, evocată de Mircea Eliade sau Camil Petrescu. Clădirea Băilor Movilă, construită în 1902, a fost demolată în perioada socialistă, creând un precedent periculos. În oraș au fost demolate, rând pe rând, zeci de case interbelice, altele au fost mutilate arhitectural, pierzându-și identitatea. Ultimele trei decade au așternut o liniște apăsătoare, nedreaptă, peste mica stațiune de la Marea Neagră, pe care nici măcar serbările estivale, derulate în așezările vecine, nu reușeau să o tulbure. Arhiva include și numeroase cărți poștale cu imagini

din alte stațiuni turistice de pe litoralul românesc, precum Mamaia, Costinești, Năvodari. Procesul de digitizare a arhivei de fotografie și documente a asociației FAV ne poate conduce pe diferite piste de cercetare, în funcție de elementele analizate.

LA MOVILĂ VENEA LUME BINE, DAR ȘI MAI AMATOARE DE DISTRAȚIE

Colecția familiei Movilă ne întoarce în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului XX, într-un fragment de istorie a fotografiei în care putem descoperi fotografii de familie, portrete, dar și instantanee, de multe ori realizate în vecinătatea mării. Cele mai vechi fotografii sunt tipărite în format *carte de visite*, *cabinet portrait*. Mai apoi, fotografia migrează spre formatul tip carte poștală, fotografie vernaculară lipită pe carton sau imprimată pe hârtie Agfa Lupex. Printre fotografii și studiourile fotografice care au realizat obiecte fotografice din colecție se disting: Anatole Magrin (Constanța), Carl Bomches (Ploiești și Buzău), Josef Kosmata (Brăila), J. Gerstl fost Maier&Gerstl (București), Max Schwartz/Schwarz (București), Foto Cavallar N. Constantinescu (Câmpulung), Foto Royal și Foto Luvru (București), dar și fotografi amatori, precum prietenul familiei Movilă, domnul Gregoire Candiani. Colecția de fotografii Movilă se topește încet în spațiul băilor de soare și ghiol.

La Techirghiol-Movilă și

Plaja și faleza din Eforie Sud, 1966

la Eforie, actualul Eforie Nord, odată cu apariția infrastructurii de cazare, au apărut vilegiaturistii. Infrastructura de transport s-a lăsat așteptată, abia de la finalul anilor 1920, când deja se practica drumul cu trenul albastru, așa cum își amintește Constantin Bălăceanu-Stolnici, într-un interviu acordat proiectului în 2023. Copilul Constantin mergea cu familia la Eforie, acolo unde se adunau oamenii cu stare, protipendada. La Movilă venea lume bine, dar mai burheză și mai amatoare de distracție.

În fotografiile de familie și de vilegiatură întâlnim bărbați cu pălării de vară, femei cu umbrelute, parcul, vilele, cazinoul pe apă, plaja, oameni în costume de baie. Astfel, luăm cunoștință cu plaja Movilă foarte colorată, cu bodega și restaurantul la care puteai consuma, așa cum anunța comerciantul, „lapte bătut, cafea, ceai, pește, diferite prăjituri”. Alte fotografii au surprins clădiri din localitate, precum „Drogueria Vila Tekirghiol”, în fața căreia un domn cu un câțel ne arată că de aici se puteau cumpăra produse la prețuri „foarte eftine”.

Fotografie realizată pe plaja de la Vasile Roaită, 1961

TRENUL ALBASTRU ȘI TRENURILE OAMENILOR MUNCII

Trenul albastru a dispărut la finalul anilor 1940. În locul obișnușilor locului au venit alte trenuri, cu oameni ai muncii, de această dată în concediu. Vilegiaturistii s-au împrăștiat în comunism în localități cu ieșire la mare, unde se putea sta în gazdă, povestește Bălăceanu-Stolnici. Cele câteva fotografii vernaculare din perioada comunistă

aflate în arhiva asociației FAV surprind oameni sau grupuri pe plajă, turiști în costum de baie, uneori în preajma unor butaforii de nave, bărbați în costumații de marinar sau femei imitând personajul Cio-Cio-San, cunoscut în anii 1950 – 1960 (*Cio-Cio-San* a fost un film de operă coproducție italo-niponă, realizat în 1954 după opera omonimă a lui Giacomo Puccini).

De la fotografia realizată în studio sau pe faleză și trimisă sub formă de carte poștală, inovația tehnologică a deschis drumul unei noi industrii media, aceea a cărții poștale imprimate. În colecția de cărți poștale a Asociației FAV am descoperit cărți poștale cu imagini, cărți poștale ilustrate și cu reclamă realizate în prima parte a secolului XX, la edituri din Constanța, precum Librăria Dobrogeană, Anastase V. Dzodze & Willy Schwartzenberg, Editura Nicolae D. Cusi; din București precum Socec et Co, Editura Horovitz, sau, la comandă, în Italia. Cărțile poștale cu reclamă din colecție sunt imprimate cu mozaicuri de imagini sau ilustrații care fac referire la vilele construite în stațiunea Movilă, precum „Villa Mariella Băile Movilă Tekir-Ghiol”. Desigur, plaja plină de oameni a rămas un subiect predilect al cărților poștale cu imagini din arhiva Asociației FAV. De menționat este și faptul că unele edituri au deschis și sucursale de vară la... Carmen Sylva (actuala Eforie Sud), în anii 1930, așa cum anunța V.S. Papazian, din București, cu „Sucursala de sezon Carmen Sylva-Movilă Faleza”.

Faleza din Vasile Roaită, probabil 1959

(Continuare în p. 37)

ALBUM ISTORIC

Ilustrăm acest album de vacanță cu alte imagini surprinse în secolul trecut, în anii 1930, pe litoralul Mării Negre. Fotografiiile și clișeele fotografice provin din Colecția de fotografii și documente a familiei Cesianu-Racovitză, deținută de Alexandru Ștefan Mihăilescu.

Echipa digitizare: Cezar-Mario Popescu, Cristina Irian/Proiectul Archive 4U

Imagini publicate prin amabilitatea deținătorului.

Cazinoul și băile din Mamaia

Imagine din portul Constanța

O cișmea din Dobrogea

Stradă din Constanța și negustor ambulant cu cobilița

Imagine din Constanța surprinsă de la fereastra unei case

O stradă din Balci

MAGAZIN ISTORIC

*Un cuplu surprins
într-un moment de relaxare*

*Din portul Constanța:
o navă utilitară...*

... și nava de pasageri S.M.R. „Durostor“

Domnul Frédéric Beaumont, care a fost mai mulți ani atașat pentru cooperare științifică și universitară în cadrul Ambasadei Franței la București, este autorul unei teze de doctorat despre slavii din Bucovina (Magazin istoric, nr. 4 – 7/2023). Domnul Matei Cazacu continuă analiza capitolului intitulat „Statul moldovenesc: creație hibridă slavo-română în menhina imperiilor polonez, ungar și turcesc”, cu demontarea ideii susținute de autor a anteriorității instalării slavilor față de români în Maramureș și Moldova.

ROMÂNI ȘI RUTENI. FALSE ARGUMENTE ISTORICE

MATEI CAZACU
(CNRS, Paris)

Revenind la legenda consemnată de Simion Dascălul, acesta a cunoscut probabil povestea cancelarului rutean Iațco și, vizitând Mănăstirea Ițcani, a constatat de visu existența unei colonii de țărani și meseriași de origini diferite, printre care întâlnim și pe un cetățean din Pskov, Procop,

Biserica Mănăstirii Ițcani

îngropat în biserică (alături de greci și un italian), la 1525. Se mai adaugă și prezența în jurul Sucevei a unor sate amintind de slavi și de alte popoare (Scheia, Ruscior, devenit Huețeani, apoi Ungurași), la Dragomirna, Rușii Mânăstioarei, Dărmănești („unde au fost grecii”) etc. Foarte probabil că în memoria colectivă funcția lui Iațco căzuse în uitare, astfel că el a devenit un prisăcar care aduce coloniști ruși în Moldova, deci un locator în terminologia vremii. De la un fapt real – existența unei mănăstiri foarte vechi, din secolul al XIV-lea, și apelul la imigranți străini pentru a popula satul Mănăstirii Ițcani – s-a ajuns astfel la o legendă care a extins acest fapt la Suceava în momentul descălecatului lui Dragoș și la nivelul întregii țări.

Emil Petrovici

Că e vorba de o legendă, reiese și din descrierea Moldovei la vremea descălecatului: potrivit lui Iațco prisăcarul (recte Simion Dascălul), această țară dăruită de natură cu toate bogățiile era pustie, singurii locuitori fiind fiarele sălbatice și păsările. Și culmea, nimeni nu se gândise până atunci să o locuiască, exemplul venind de la maramureșeni și de la ruși. Or, noi știm astăzi că pe teritoriul Moldovei au existat locuitori mult mai vechi decât secolul al XIV-lea și că ei erau conduși de șefi ca voievozii de la Rădăuți, apoi entitatea politică a alanilor în jurul Iașilor, care ajung la începutul secolului al XV-lea domeniul lui Stoian proclenic, iar sudul și centrul Moldovei erau locuite de unguri, secui și sași emigrați din Transilvania, cu toții catolici depinzând de episcopia cumanilor sau a Milcoviei din 1228, și de cea de-a doua din 1347 și anii următori. Documentele polone și cele de la Lvov au înregistrat numele unora dintre ei, binecunoscute de istorici, astfel că imaginea oferită de legenda lui Simion Dascălul este complet falsă și nu poate fi reținută decât ca legendă de un istoric sau geograf serios.

Contrar a ceea ce crede domnul Frédéric Beaumont, „lunga coexistență” între români și slavi nu a fost ocultată de istoricii români sub pretextul pueril și antiștiințific că „această temă este încă astăzi considerată un subiect sensibil, care e mai bine să fie evitat pentru a nu da naștere unei dezbateri sterile comparabile cu cea care

opune, în lipsa izvoarelor istorice cu adevărat explicite, pe istoricii unguri și români în chestiunea anteriorității strămoșilor lor pe pământul transilvan. Pentru alți autori, chestiunea coabitării slavo-române nu prezintă niciun fel de importanță și ei merg până la a nega influența culturală și lingvistică a popoarelor slave în ajunul apariției principatelor române”.

Aceste opinii sunt pe cât de superficiale pe atât de inexacte, frizând chiar ridicolul atunci când autorul pune pe același plan problema continuității românilor în Dacia cu cea a unei pretense anteriorități a instalării slavilor de răsărit în Moldova și Maramureș: cu alte cuvinte, că aceste regiuni ar fi fost deja locuite de slavi în momentul sosirii (unii istorici unguri vorbesc chiar de „strecurare” a) „păstorilor nomazi valahi” în secolele XII – XIII!

Adevărul este că istoria rutenilor pe teritoriul Moldovei nu a fost studiată mai adânc pentru că ea nu prezintă un interes deosebit: este vorba în imensa majoritate a cazurilor de sate întregi de iobagi care fugeau de exploatarea nobililor polonezi, iar nu de o imigrație de nobili sau orășeni, care a existat și ea, dar în proporții foarte reduse. Deja Dimitrie Cantemir scria în *Descrierea Moldovei*: „Rușii și ungurii au avut întotdeauna în Moldova starea de șerbi (*perpetuam servitutum sortiti sunt*).”

Pentru a încerca o reconstituire a acestei realități istorice, trebuie să începem cu studiul datelor oferite de toponimie (numele de locuri) și apoi de demografie.

În primă concluzie a slaviștilor români dinainte și de după Al Doilea Război Mondial, deci din epoca comunistă, când rolul slavilor în istoria românilor a fost temeinic studiat și chiar exagerat din motive politice, este următoarea, emisă de unul dintre cei mai buni cunoscători ai problemei daco-slavilor, Emil Petrovici: „Nu au existat în Moldova două straturi de locuire slavă – slavii meridionali și cei orientali. Slavii din sud (secolele VII – XII) nu au lăsat urme în toponimia Moldovei, așa cum a fost cazul în Transilvania și Muntenia. Slavii care au locuit în estul și nord-estul României au vorbit graiuri slave de est. Încă înainte de a fi asimilați în secolele XIII și XIV, la ei au pătruns inovații ucrainene: trecerea lui «g» în «h» (Galici – Halici etc.) și polnoglasia (grad – gorod etc.)”. Concluzia principală a lui E. Petrovici: „Așadar,

Gheorghe Ghibănescu

în secolele XIV – XV, aria toponimelor ucrainene era aproximativ aceeași cu cea de astăzi” (1962).

Această concluzie este de mare importanță pentru a înțelege ponderea reală a slavilor de est (ruși/ruteni/ucraineni) în Moldova și Bucovina, Maramureș și restul țării, deoarece aceste nume de sate sunt dovezi sigure că au fost întemeiate și/sau locuite de slavi de est. Ele sunt înfățișate, potrivit datelor din *Atlasul lingvistic român*, pe hărțile anexate la cele două studii ale lui E. Petrovici (1960 și 1962) și înregistrează 66 de sate în primul caz („g” devenit „h”) și 51 (polnoglasie) în al doilea. Însă numărul lor total nu este de 117, cum s-ar crede, deoarece unele dintre ele prezintă ambele fenomene, așa că cifra se poate rotunji cu generozitate la circa 100 de toponime.

La ele trebuie adăugate satele de „ruși”, deci ruteni/ucraineni denumite astfel de români la date care trebuie verificate, deoarece unele pot fi recente: Rusca, Rușculița, Ruși (două în județul Botoșani), Rusul, Rusești, Rusciori, Ruseni (unul la Hotin), Roșiori, deformare românească așa cum s-a întâmplat cu Roșiorii de Vede din Muntenia, localitate menționată la 1385 sub numele german de Rusenart, numire care apare și în Transilvania. Mai putem lua în considerare și toponimele Huțani (de la Huțuli, două sate la Rădăuți) și Podoleni (oameni din

Podolia, la Huși, Buhuș și Tecuci). Însă nu toate datează din Evul Mediu, un sat Rusenii Vechi fiind întemeiat de emigranți ruși la 1710 – 1712, iar forma Rușculița din Munții Apuseni pare destul de improbabilă pentru o așezare de ruși în această zonă. Toate acestea adaugă maximum 20 – 25 de așezări, însă nu putem să le luăm pe toate în considerare câtă vreme nu cunoaștem data înființării lor.

La fel pot fi considerate așezările al căror nume slav nu are dublet românesc cunoscut în documente ca Cernăuți și Volcineț. În schimb, Voloscova (Voloscovăuți) în ținutul Cernăuți indică clar un sat românesc, de „Voloși” sau „Voloheveni”.

Ialtă categorie de toponimice slave din Moldova reprezintă, de fapt, traducerea numelui lor original românesc în slavonă în actele cancelariei domnești, o operație destul de frecventă, cunoscută de slaviști, dar prea puțin exploatată de istorici și demografi. Câteva cazuri relevate de Alexandru Gonța încă din 1977 sunt Cobălia, Cobăla și Cunicea, numele mai multor sate din secolele XV – XVII grupate în cinci sau șase regiuni – Dorohoi, Soroca, Neamț, Roman, Bacău și Bârlad –, care la origine sunt românescul Iapa și Calul, nume păstrate de locuitori și care au reapărut în forma inițială în documentele românești din secolele XVII și XVIII. Aceste topice, sate reprezentând centrul administrativ de regiune, „nu apar datorite de domni vreunui feudal al său, ele fiind de ocol și deci proprietate domnească”. Mai precis, ele ascund o veche îndeletnicire a moldovenilor, anterioară desigur descălecatului lui Dragoș, pe care a descris-o în 1924 istoricul Gheorghe Ghibănescu: „De ce atâtea Cobăle înspre Bacău? înspre Cernăuți? înspre Dorohoi? înspre Soroca? Tratatul comercial al lui Alexandru cel Bun (1408) ne dă explicația. Articolul care era mai căutat la export în regiunea Cernăuți și Hotin, deci spre Galiția și Podolia, erau caii și iepele moldovenești. Marii boieri în secolul al XIV-lea și al XV-lea se îndeletniceau cu prășila iepelor în regiunile mai apropiate de frontieră și de vamă. Dorohoiul căzând pe drumul Hotinului ce ducea la Camenița, s-au dezvoltat aici pe moșiile lui Stan Babici [activ între 1414 și 1467] acele herghelii de iepe de prășilă, care-și aveau un singur debușeu, la Camenița. Și atunci nenumărați negustori și argați maloruși au fost venit prin țară pe la noi și au numit locurile cu nume

Coperta cărții lui Alexandru Gonța

slave după trahtul cel mare de care și căruțe cu herghelii ce treceau spre frontieră... Transporturile fiind făcute cu caravane de cai, trebuia nenumărați negustori, nenumărați cai și iepe ca să poată face față negoțului lor. Și atunci căraușii maloruși venind în țară după cumpărături de cai și iepe au dat nume slave, atât locului unde creșteau iepele, «u Kobăle», cât și șleahului celui mare ce ducea la Hotin și Camenița, numindu-l Dorohoi, «doroga», «drum».

În ținutul Neamț apar chiar trei toponime: Iapa, Calul și Mânza, pe care Al. Gonța le explică prin alegerea de către locuitori a unor „locuri diferite unde-și duceau primăvara și vara iepele, caii și mânzii după întărcare la păscut”.

Alte cazuri de traduceri din română în slavă în documentele de cancelarie din Țările Române în secolele XV – XVII sunt: Dălgopol (Câmpulung), Brodov (Vadul), Fretova (Valea lui Frete), Bârnova (Muncelul), Suha Mare (Valea Seacă), Suhâi Potoc (Pârâul Sec, Secsoara), Suhodol (Valea Seacă), Sovatul de Sus (Suhovățul, Valea Seacă), Drislavăț (Căcaina), Bielovoivul (Albăia), Cervenja (Roșioara), Studineț (Recea), Dragomirna (Dragomirești),

Havârna (Havarul), ca și Ciresna, Cuțitna, Coșna, Moșna, Dorna, Dragomirna, nume românești cărora li s-a adăugat sufixul -na, foarte productiv în limbile slave.

Aceste nume românești traduse în slavă în actele medievale pot înșela pe cititorul neavizat, care riscă să creadă că e vorba de așezări ale imigranților slavi. Și ca ele mai sunt multe.

In concluzie, un număr imposibil de precizat de sate și așezări cu nume de origine slavă răsăriteană din Moldova întâlnite în documentele vremii reprezintă de fapt exerciții de erudiție ale grămaticilor, în imensa lor majoritate români, care au simțit nevoia să traducă numele românești de origine în slavona de cancelarie, așa cum făceau cu toate cuvintele românești din acte. *Mutatis mutandis*, această practică a corespuns unei alteia, româno-română, întâlnită mai ales în Țara Românească: satele de colonizare (deci și unele cu ucraineni în Moldova) proprietate ale boierilor, dar nu numai ele, „beneficiau” de două nume, numele dat de locuitori și numele, mai degrabă porecla, dată în batjocură de proprietari sau de vecini. Iată câteva exemple, cu numele original în paranteză: două sate Atârnați (Cotighești și Dragodana), Clociți (Lixăndreasca și Sfoara-Lăudatul), Fripti (Odaia), Minciunești (Trestioara), Nătărăi (Însurăței), Flămânzi (ținut Hârlău, proprietate a lui Stroici mare logofăt, 1605, cu explicația: a adus oameni din diferite părți, cum și din Bucovina și Galiția, le-a dat voie să-și facă case și să fie muncitori pe moșie, și cum cei mai mulți erau săraci și lipsiți de toate, vecinii i-au numit Flămânzi, de unde a rămas numele satului și comunei; în *Marele dicționar geografic al României*, s.v.), Golani (Avereștii de Jos), Pârliți (Răsucenii de Sus). Cinci sate oltenesti aparținând clanului boierilor Craiovești în secolele XV – XVI au nume de rușine: Căcănău (Vânători), Cur Sus (lângă Hotarele), Futoaia (Hotarele), Degerați, Colibași (Mălureni), un altul, Pulați/Pulași, este o danie domnească din secolul al XVI-lea.

Nu am mai stat să le număr, deoarece e vorba de cifre modeste, derizorii în comparație cu miile de sate și cătune existente pe teritoriul României în Evul Mediu: 5.305 de topice în ființă în Țara Românească între 1247 și 1600 (7.204 între 1601 – 1625, unele mai vechi de 1600), cam 3.000 de sate numai în Țara Românească între 1352 și 1625 și cam tot atâtea pentru Moldova indexate de

istoricul Al. Gonța, care precizează că a întocmit circa 60.000 de fișe conținând toate toponimele din Moldova până la 1625: orașe, sate în existență sau dispărute, cătune, râuri, munți, dealuri, văi, câmpii etc. Prin urmare, cele circa 100 – 120 de sate cu nume slave de răsărit, concentrate în majoritate în Moldova de nord, de est și de

centru (inclusiv Bucovina de Nord, ținutul Herța și Basarabia), dar și câteva în Transilvania și Țara Românească reprezintă o proporție infimă din totalul așezărilor omenești cunoscute documentar din secolele XIV – XVII.

(Va urma)

ARHIVELE UNEI VERI ETERNE

(Urmare din p. 32)

În a doua jumătate a secolului XX, cărțile poștale, conform înscrisurilor aflate pe ele, au fost tipărite la Coop Arta fotografică – Foto Vasile Roaită din Regiunea Constanța, Coop. Arta Fotografică – Foto Ideal Constanța, Editura Meridiane București, I.P. Sibiu, Editura Sport Turism, OZETOM. Printre fotografi semnează Silviu Comănescu, Armand Rosenthal, Hedy Löffler, Alexandru Mendrea, Alexandru Florescu, D.F. Dumitru, Florin Șuler, unii dintre aceștia fiind cunoscuți membri ai Asociației Artiștilor Fotografi din România (A.A.F.R.). În imagini se regăsesc plaja, uneori goală, faleza cu persoane în trecere, îmbrăcate în haine de oraș, în special la începutul anilor 1960. Încet, corpul uman care domina imaginea în vederile de vilegiatură se pierde în mulțime, prin diferite formule de fotografiere care au în prim-plan marea, plaja, spațiile nou construite pentru oamenii muncii. Apar, de asemenea, cărți poștale cu diferite colaje de fotografii, prim-planuri și medalioane foto cu copii. O

carte poștală cu interiorul Hotelului Riviera mai adie un aer ușor vestic în anii 1970 – 1980 ai secolului trecut.

Textul de pe spatele primelor fotografii circulă sub formă de carte poștală din colecția Asociației FAV a păstrat câte ceva din stilul de corespondență intim specific scrisorii, prin utilizarea unor fraze precum: „Mi-a părut foarte rău că nu v-am văzut, în schimb îți trimit chipul meu“. Prin anii 1920 – 1930 au circulat imagini cu texte datate, bogate în însemnări intime, în care expeditorul anunța simplu și direct: „am venit să ne bălăcim“, „e frumos, dar și scârbos“ (din cauza nămolului), „noi pe aici bine și ne înnegrim mereu“, „ne-a părut soarele“, „ustură pielea și viața e foarte scumpă“.

La un moment dat, între cele două războaie mondiale, a fost încurajată... economia de cuvinte. Pe spatele unor cărți poștale este imprimat anunțul: „Dacă scrieți numai o formulă de politeță exprimată în cinci cuvinte, taxa poștală 1 leu în loc de 3 lei“. Anii de război și apariția cărților poștale cu ștampila cenzurii au reprezen-

tat un final de capitol al acestor formule de adresare intime.

Anii comunismului au impus texte mai scurte, formale, cu salutări din concediu. Controlul asupra traiectoriei cărții poștale s-a dorit a fi mai strict, deoarece a apărut inițial cerința formală de a menționa datele de identificare ale expeditorului, ceea ce acesta ignora, de cele mai multe ori. În anii 1960 expeditorii au notat pe unele cărți poștale și comentarii despre vreme și, uneori, condiții de cazare: „camera bună, dar cam piperată“.

Dacă înainte de război cărțile poștale erau adresate unor persoane, în perioada comunistă au avut ca destinatar și colective de persoane precum: o clasă întreagă dintr-o școală, „serviciul de producție“, O.C.R. Alimentara.

Arhiva FAV poate fi numită astăzi arhiva unei veri eterne, deoarece amplul material cuprinde în imagini și documente peste 100 de ani de evoluție a vilegiaturii și a turismului estival așa cum au fost ele narate în diferite epoci istorice de oameni și organizații implicate în producția și consumul de imagine la malul Mării Negre. ■

Vom afla, în această parte a doua a articolului (Magazin istoric, nr. 7/2023), ce s-a întâmplat după moartea lui Cezar și cum a sfârșit Cleopatra. Fragmentul face parte din volumul scriitorului și jurnalistului Jean des Cars, intitulat *În inima regalității*, tipărit de Editura Corint.

CLEOPATRA, DINCOLO DE MIT

JEAN DES CARS

După asasinarea lui Cezar, Cleopatra se întoarce la Alexandria împreună cu fiul lor, Cezarion. Înaintea acestui copil, conducătorul roman nu putuse să aibă fii. Așa că în 44 î.H. îl adoptase pe nepotul său, Octavian. Acesta se afla în Epir când a primit vestea morții lui Cezar, care îl desemnase moștenitorul său. Este evident că, în noul război civil care se anunță, Cleopatra nu poate să fie decât de partea celor care vor să răzbune asasinarea amantului ei. Însă trebuie de asemenea să-i menajeze pe asasini, căci Brutus controlează Grecia și Asia, în timp ce Cassius Siria. În realitate, regina nu are în vedere decât un obiectiv: să nu antreneze regatul Egiptului în războiul civil roman, cu final nesigur.

Reprezentare a Cleopatrei
din templul lui Horus de la Idfu

Pentru a guverna Roma, prietenii lui Cezar (Antoniu, Octavian și Lepidus) constituie un nou triumvirat. La sfârșitul anului 43 î.H., ei îi permit Cleopatrei să-i confere fiului său Ptole-

meu titlul de rege al Egiptului. Un text oficial, datat februarie 42 î.H., atestă domnia Cleopatrei alături de fiul ei Ptolemeu al XV-lea.

Suverana este însă îngrijorată, căci Cassius amenință să

invadeze Egiptul din Siria. Ea încearcă să-l convingă să se răzgândească, avertizându-l că foamea și ciuma fac ravagii în țară. Din păcate, este adevărat: pesta bubonică este descrisă pentru prima dată în

Arsinoe, sora rebelă

istorie de medicul Cleopatrei și devastează țara în 42 și 41 î.H.

Pentru a complica și mai mult situația, Arsinoe, sora mai mică a Cleopatrei, grațiată de Cezar, li s-a alăturat lui Cassius și Brutus, aflați pe atunci la Efes. Marele preot al Templului zeiței Artemis a salutat-o ca pe noua regină a Egiptului! Însă Cassius nu va invada țara. În toamna anului 42 î.H., el este chemat de Brutus în Macedonia pentru a-i înfrunta pe Antoniu și Octavian, ale căror trupe debarcaseră în Grecia.

Cleopatra decide imediat să-i susțină și le trimite în ajutor o flotă. O conduce chiar ea, dar o furtună, în largul coastelor actualei Libia, distruge aproape toate corăbiile. Regina se întoarce cu greu la Alexandria. După înfrângerea lui Brutus și Cassius la Filippi, în Macedonia, ea se bucură că a făcut alegerea cea bună. Cassius este ucis de un servitor înainte ca Brutus să se sinucidă.

După victoria în bătălia de la Filippi, nu departe de Marea Egee, Cleopatra se confruntă cu învingătorii, care au destule motive să se îndoiască de ea. Trebuie neapărat să-i întâlnească pentru a-i convinge de fidelitatea ei.

Bolnav, Octavian s-a întors deja la Roma, în timp ce Antoniu întreprinde un lung turneu în estul Mediteranei, cu scopul de a strânge fonduri pentru a-și plăti soldații și pentru a-i pedepsi sau recompensa pe suveranii orientali, în funcție de comportamentul lor.

Cleopatra știe foarte bine cine este Antoniu. Îi cunoaște reputația de mare băutor și amator de femei. Este de asemenea un războinic extrem de curajos. Victoria de la Filippi este o demonstrație a acestui fapt. În timpul turneului său triumfal, ajuns la Efes, arată că nu este un comandant ca toți ceilalți. Pretinde că descinde din Heracle, echivalentul grec al lui Hercule, și intră în oraș precedat de femei în costume de bacante și de bărbați și copii deghizați în satiri și în zeul Pan. Este aclamat sub numele de Dionysos, echivalentul grec al romanului Bachus, zeul vinului. Este cel puțin original!

Antoniu știe că regina Cleopatra dorește să-l întâlnească. Nu vrea să se ducă la Alexandria, căci asta ar însemna să dea dovadă de slăbiciune în fața reginei. Îi cere deci să-l întâlnească la Tarsus, pe teritoriu roman, în provincia Cilicia.

Se poate spune fără a greși că ea și-a pregătit intrarea în scenă. Nu se va înfățișa în fața lui implorând, ci dimpotrivă cu un fast care nu poate decât

să-l flateze, dacă nu chiar să-l impresioneze. Iată cum sună povestea care ne-a parvenit: „Dar ea... plutea în sus pe apa Cydnusului pe o corăbioară cu prora aurită, cu vântrelele [pânzele] de purpură desfășurate; lopoțile cu mânerele de argint se mișcau în cadență, după ritmul armonios al sunetelor de flaut, alăute și fluiet. Ca Venus de inimoasă și gătită, dânsa stătea tolănită sub un baldachin cusut cu aur. Doi copii, ca doi îngeri ai iubirii, stăteau unul de o parte și unul de alta și-i făceau vânt cu evantaiile. Împrejurii-i avea roabe frumoase, îmbrăcate ca zânele izvoarelor și pădurilor: unele la cârmă, altele la funii. Fel de fel de miresme îmbătătoare se ridicau din corăbioară, pluteau în nouri subțiri și îmbălsămau țărmurile.“

Antoniu o așteaptă pe regină pe o estradă. Curând se trezește singur, căci anturajul s-a grăbit să contemple de aproape acest extraordinar spectacol. Cleopatra organizează pentru el o cină somptuoasă. Se văd și a doua zi, iar istoricul Plutarh poate să concluzioneze: „Prins în mrejele dragostei, (Antoniu) uită de toate.“

Devin amanți imediat. Ea nu trebuie să-l convingă de buna sa credință, el fiind cu totul subjugat. Ea îl invită să petreacă iarna în Egipt, iar el acceptă fără să ezite, uitând că venise să lupte cu părții. Cleopatra obține de la Antoniu moartea lui Arsinoe, sora care o trădase. El trimite un comandant la Efes ca s-o execute.

Antoniu petrece iarna la Alexandria împreună cu Cleopatra. Încredințează

locotenenților săi pacificarea Siriei, dar la sfârșitul anului 41 î.H. și începutul anului 40 î.H., situația din Italia se degradează continuu. Trebuie să intervină. Octavian a nemulțumit clasa mijlocie, depozitând numeroși mici proprietari pentru a-i așeza în locul lor, de acord cu Antoniu, pe veteranii din armatele lor. Dar soția celui din urmă, Fulvia, ia partea proprietarilor! Lucrurile se complică și curând izbucnește războiul între cele două tabere. Antoniu nu poate să-i dezaprobe nici pe Octavian, nici pe soția sa, pe care a ofensat-o deja suficient! Decide atunci să se întoarcă la Roma.

Când Antoniu părăsește Egiptul, Cleopatra este însărcinată. Dă naștere unor gemeni în octombrie 40 î.H. Un băiat, Alexandros Helios, și o fată, Cleopatra Selene: Soarele și Luna. Și de data aceasta, naște singură. Îl va aștepta pe Antoniu trei ani. Nu se știe nimic despre această perioadă, doar că ea și-a asumat în mod firesc poziția de regină. Isto-

ricii latini nu se interesează ce face decât atunci când este alături de un ilustru roman...

Evident, cei doi amanți și-au scris mult, dar nu există nicio urmă din această corespondență. Romanul s-a reîntâlnit cu soția sa Fulvia, refugiată la Atena. Cu siguranță, ea i-a făcut reproșuri, pentru că știa tot despre legătura lui cu Cleopatra. Se știe că Octavian i-a obligat să divorțeze. Fulvia a murit la puțin timp după aceea.

Antoniu este liber, divorțat, apoi văduv după Fulvia. Dar nu se va căsători cu Cleopatra. S-a angajat printr-un acord semnat cu Octavian să se însoare cu sora acestuia, Octavia. Și nu are mijloacele să îl supere... În primăvara anului 37 î.H., la Tarentum, Antoniu și Octavian reînnoiesc triumviratul pentru cinci ani. După această alianță, Octavian se întoarce la Roma, în timp ce Antoniu pleacă în Orient, la Atena, apoi la Antiohia.

Din capitala Siriei romane are de gând să reorganizeze Orientul după cum vrea. Pentru asta, cel mai solid punct de sprijin de care dispune rămâne Egiptul. A venit timpul să o revadă pe Cleopatra. Bogata regină poate să îl ajute să-și refacă forțele, mai ales flota. Ea are mijloacele și puterea care îi lipsesc lui. Nu contează recentul mariaj cu Octavia.

Reîntâlnirea a avut loc la Antiohia,

la începutul iernii anului 37 î.H. Este celebrată cu mare fast. Pasiunea lor este la fel de intensă, dar cum Antoniu are nevoie de Cleopatra, se va arăta cu atât mai generos cu ea. Îi acordă teritorii care îi redau Egiptului o parte din vechea putere din timpul Ptolemeilor: o importantă zonă de coastă în Siria, o altă în jurul Damascului, o parte din regatul nabateean (în Iordania de azi), dar și Cipru și Cirene. Îi oferă, de altfel, controlul arborelui de mirt din Iudeea, a cărui exploatare este foarte profitabilă.

De acum înainte, Antoniu are încredere în Cleopatra. Sunt amanți, dar, în plus, sunt aliați politici. El îi recunoaște pe gemenii născuți în 40 î.H., apoi se căsătorește cu regina undeva între anii 37

*Alexandros Helios,
statuetă din bronz,
Metropolitan Museum*

*Cleopatra Selene,
bust descoperit în Algeria*

și 34 î.H., deși este încă înșurat cu Octavia. Pentru Roma însă, acest nou mariaj nu are nicio valoare juridică.

În plus, în capitala imperiului, nu are numai prieteni. Este violent criticat pentru că i-a oferit cu generozitate amantei sale teritorii romane. Cleopatra a știut să-i arate că Egiptul putea să fie centrul organizării romane în Orient. În Imperiul Roman, ea voia să ocupe primul loc și l-a obținut grație teritoriilor cedate de Antoniu, botezate „donațiile de la Antiohia”.

Totul pare să meargă bine pentru Antoniu și Cleopatra. Un al treilea copil, un băiat, s-a născut după reîntâlnirea lor din 36 î.H., pe care îl numesc... Ptolemeu! Viața lor la Alexandria se derulează într-o atmosferă veselă, iar serbările cele mai extravagante se înmulțesc. Această perioadă poartă numele de „viață inimitabilă”. Luxul banchetelor este fără egal. O risipă de aur, de argint și de stoffe de purpură, fără a vorbi despre felurile de mâncare cele mai căutate, deci cele mai costisitoare.

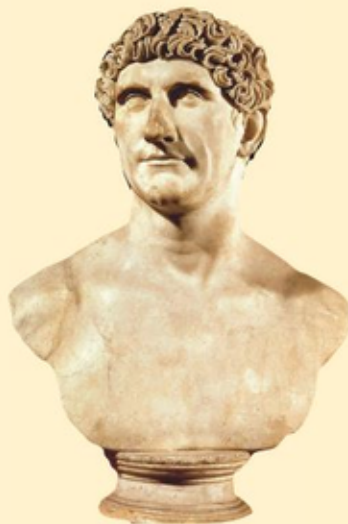
Într-o zi, Cleopatra a făcut pariu cu Antoniu că poate cheltui zece milioane de sesterți pe un singur ospăț. El a crezut că a câștigat, căci festinul, deși somptuos, nu era deloc diferit de altele la care participaseră. Regina și-a scos atunci unul dintre cerceii cu perle, printre cele mai mari și mai frumoase cunoscute pe atunci. A dizolvat perla în oțet și a înghițit-o dintr-odată! Se pregătea să sacrifice și a doua perla, când arbitrul pariului a oprit-o: câștigase deja!

Octavian Augustus

Cuplul se compară cu Dionysos și Afrodita. O identificare divină nu fără pericole. La Roma, Octavian îl acuză pe Antoniu că și-a abandonat calitatea de roman pentru a adopta culte străine. Însă cei doi consideră că viața fastuoasă

Marc Antoniu

pe care o duc este destinată să arate că regina Cleopatra este cu adevărat moștenitoarea monarhiei elenistice care o leagă de Alexandru cel Mare.

De altfel, cei doi soți nu se mulțumesc cu aceste festivități. Cleopatra este interesată de științe, scrie lucrări referitoare la domenii variate, de la cosmetică la ginecologie sau alchimie. Antoniu îi face cadou 200.000 de rulouri de la biblioteca din Pergam, cea mai prestigioasă din lumea greacă după cea de la Alexandria. Acolo sunt duse, pentru a compensa pierderile suferite în timpul incendiului poruncit de Cezar.

In 34 î.H., Octavian se folosește de sărbătorile din Alexandria pentru a ridica populația și Senatul din Roma împotriva lui Antoniu. Un episod va precipita declarația de război: Octavian este avertizat că Antoniu a depus un testament în Templul Vestalelor. Acestea refuză să îl predea. Se va duce să-l citească acolo, în templu, și apoi va povesti în Senat ce anume citise. Cel care îi fusese aliat cere ca trupul său să fie dus la Alexandria, oricare ar fi locul morții, inclusiv Roma, pentru a fi îngropat alături de Cleopatra. Asta e prea mult! Imperiul oriental al lui Antoniu și Cleopatra este o sfidare și o amenințare pentru Roma.

Înfruntarea finală dintre Antoniu și Octavian a fost o bătălie navală care s-a desfășurat în largul Capului Actium, pe coasta occidentală a Greciei, la sud de Corfu, la 2 septembrie 31 î.H. Antoniu dispunea de 500 de corăbii, iar Octavian de 250. Însă corăbiile

*Cleopatra, întruchipată de Elizabeth Taylor,
și Marc Antoniu (Richard Burton),
în creația regizorului Joseph Leo Mankiewicz*

lui Antoniu erau lente și grele, nu le puteau urmări pe cele ale adversarului. În schimb, corăbiile lui Octavian nu au reușit să le distrugă pe cele ale lui Antoniu, care erau foarte solide.

Atunci când nu se decisese încă nimic, spre stupefarea generală, Cleopatra își retrage flota din bălăie și pleacă spre sud. Nu vrea să vadă cum sunt scufundate corăbiile ei, pe care a îmbarcat comori considerabile. Antoniu abandonează și el bălăia, lăsând victoria lui Octavian, și se lansează în urmărirea reginei. Este foarte furios! I se alătură pe corabie, dar refuză să o vadă timp de trei zile. Se împacă până la urmă și se duc la Alexandria. Vor „aștepta moartea împreună“.

Aurmat o succesiune de banchete și de serbări. Cleopatra celebrează ziua de naștere a lui Antoniu la 14 ianuarie 30 î.H. cu un fast nemaivăzut. În realitate, fiecare dintre ei încearcă să negocieze

separat cu Octavian. Acesta nu îi răspunde nici măcar lui Antoniu. Curând, el intră în Alexandria cu trupele sale.

Regina se refugiază în superbul mausoleu care a fost construit din porunca ei la nord de palat, aproape de Templul lui Isis. Un trimis îl anunță pe Antoniu că regina e moartă și se află în mausoleu. Disperat, romanul încearcă să se sinucidă. Grav rănit, se târăște până la monumentul soției sale și moare în brațele acesteia.

Cleopatra organizează funeraliile lui Antoniu și își manifestă durerea cu mare ostentație. Octavian o aduce, sub escortă, în palatul în care s-a instalat. Ea încearcă, fără succes, să-l seducă. Înțelege atunci că el are intenția să o ducă la Roma ca prizonieră și ca trofeu destinat triumfului său. Se prefacă că acceptă pentru a scăpa de supraveghere. În realitate, își pregătește sfârșitul, care va fi așa cum dorește ea.

Poruncește să i se aducă un coș cu smochine sub care sunt ascunse două aspidă – numele dat în Africa de Nord cobrelor egiptene. Acești șerpi sunt mai puțin rapizi decât viperele, dar veninul lor este unul dintre cele mai periculoase din lume... Regina pune mâna pe reptile pentru ca acestea s-o atace. Cel puțin una dintre ele o mușcă. Legenda spune că a fost mușcată de sân, dar se pare că a fost atinsă la braț. Sigur este că a fost „înțepată“, iar otrava nu a întârziat să-și facă efectul. Încet-încet, corpul îi este paralizat. Curând, nu mai poate să se miște. Paralizia ajunge până la urmă la mușchii respiratori. Cleopatra se sufocă și moare după mai multe ore de agonie.

După moartea sa, s-a produs ceea ce a încercat toată viața să evite: Egiptul a devenit provincie romană. Mult mai târziu, Pascal va spune: „Dacă nasul Cleopatrei ar fi fost mai scurt, fața lumii ar fi fost alta“. Un mod de a spune că micile cauze pot produce foarte mari efecte. Bătaia aripilor unui fluture, pe scurt. Sau bătaia genelor unei regine a Egiptului, pe care nu trebuie s-o limităm totuși la farmecul său ori la pretinsa ei frumusețe. Căci Cleopatra nu înseamnă nici nasul ei, nici formele ei, ci mai degrabă inteligența, simțul politic și combativitatea, care au continuat să inspire lumea întreagă, de la Shakespeare la Mankiewicz, realizatorul unui film de asemenea mitic, la milenii după decesul ei.

**Traducere
de Lia DECEI**

APA TRECE, ISTORIA RĂMÂNE... DESPRE APEDUCTELE VECHIULUI SIBIU

CLAUDIA URDUZIA

De-a lungul timpului, în toate comunitățile umane a existat preocuparea constantă de a controla elementele naturii, de a le adapta, pentru a oferi un trai cât mai comod și mai sigur locuitorilor. Și dintre toate elementele naturii, noi, oamenii, nu am depins de niciunul atât de direct și atât de mult ca de apă: pentru foarte mult timp, comunitățile s-au așezat ori cristalizat lângă ape. Pentru a stăpâni apa și pentru a o aduce și mai aproape s-au săpat canale și fântâni, iar atunci când comunitățile au crescut sau când preocupările locuitorilor s-au diversificat și specializat, a crescut și necesarul de apă. Ce faci însă când apa e departe și nu poți săpa o fântână? Cari apa de la râu, zeci sau sute de metri până acasă? Și în ce cantitate, până când vei începe să cauți o variantă mai bună și mai eficientă? Vine un moment în istoria fiecărei comunități când nu mai e suficient să fii aproape de apă. Trebuie ca apa să vină la tine... Așa începe încă o poveste a inventivității și creativității umane.

Fântână cu cumpănă,
miniatură dintr-un manuscris al Bibliei,
1389 – 1400

Pentru a aduce apa, în Antichitatea clasică s-au folosit conducte de ceramică, metal sau piatră și amenajări uneori impresionante de aducțiune a apei cum sunt *Aqua Virgo* la Roma, *Pont du Gard* în Franța sau apeductul din Segovia, pentru a enumera numai câteva dintre cele mai cunoscute. Mai puțin cunoscute sunt în schimb soluțiile găsite în Evul Mediu pentru a rezolva

problema aprovizionării cu apă. Prin cercetări arheologice și istorice recente la Sibiu, avem exemplul local al unei situații larg răspândite în Evul Mediu european.

FÂNTÂNI ȘI CANALE

Cea mai veche sursă de apă a Sibiului (la începuturile sale Hermannsdorf/Cibinium) a fost

râul Cibin, de la care localitatea își ia numele medieval latin, ca și denumirea actuală.

Cele mai vechi surse artificiale de apă din Sibiu au fost fântânile cu cumpănă sau cu roată. Ele erau îngrijite de vecinătăți, care numeau un meșter bătrân și unul tânăr al fântânilor și care aveau datoria să vegheze la buna funcționare a acestor surse de apă. De obicei, o

dată pe an fântânile erau curățate, acțiune ce cădea în sarcina tineretului din cadrul vecinătăților și care se termina de regulă cu o masă copioasă, după cum spun cronicarii Sibiului. Meșteri ai fântân timer apar în documentele vremii și în spațiul german, la Lübeck, de exemplu, fiind menționat un meșter al fântân timer deja în secolul al XVI-lea, care era plătit de magistrat cu 20 mărci de argint pe an pentru întreținerea sistemului de apă.

Cum cel puțin o parte dintre numeroșii meșterșugari ce activau în orașele cele mai bogate aveau nevoie de multă apă, sunt amenajate și folosite canale. Chiar dacă în Sibiul de astăzi, de exemplu, nu supraviețuiesc, ele au lăsat urme surprinse arheologic în diverse locuri din oraș și le regăsim reprezentate în picturi ale orașului vechi, cum sunt cele ale pictoriței și scriitoarei Iuliana Fabritius-Dancu (1930 – 1986). Pentru a fi menținute funcționale, canalele acestea erau de obicei căptușite cu scânduri de lemn sprijinite lateral pe pari de lemn, care erau înlocuite periodic. Acolo unde nu erau canale, străzile Sibiului erau curățate și drenate de mici pâraie pietruite ce curgeau pe mijlocul străzilor, care însă erau în egală măsură și surse de insalubritate și miros

Canal din Sibiu pictat de Iuliana Fabritius-Dancu

urât. Aceste pâraie aveau ca sursă de apă canalul Trinkbach, realizat pentru a aduce apele râului Șteaza în oraș.

Cum în mod evident apa din canale și din șanțurile pietruite nu se putea bea, iar fântâni nu erau peste tot, orașele au venit cu o a treia soluție: fântâni alimentate prin conducte. În vreme ce multe dintre tehnicile și posibilitățile Antichității s-au pierdut, pentru a rezolva problema transportării apei pe distanțe mari, aducțiunea apei prin conducte de lemn (trunchiuri de copac perforate longitudinal) a fost pe larg folosită în Evul Mediu european.

CUM LE FĂCEAU, CÂT ȚINEAU?

Dacă ne punem întrebarea „cum se transforma un trunchi de copac într-o conductă?“, găsim răspunsul ilustrat la Nürnberg în secolul XV (1430) sau

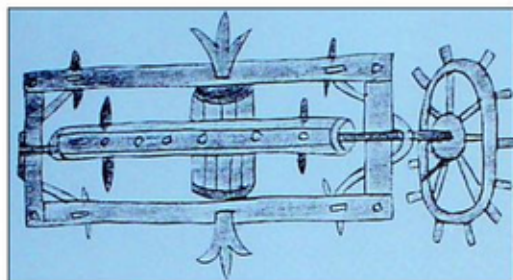
un secol mai târziu, în lucrarea lui Georg Agricola din 1556. Din aceeași perioadă ni s-au păstrat chiar reprezentări ale unor instalații hidraulice folosite în același scop, așa cum este cea dintr-un manuscris datat 1420, aflat astăzi la „Kunsthistorisches Museum“ din Viena. Din Lübeck (Germania) s-a păstrat o reprezentare amănunțită a uneltelor și siste-

melor folosite pentru perforarea longitudinală, de la începutul secolului XVIII, iar vechile sisteme de perforare s-au menținut până târziu, în secolul XIX, așa cum dovedesc uneltele asemănătoare celor din reprezentări, aflate în colecțiile unor muzee. În Transilvania, ca în multe părți ale Europei, folosirea conductelor de lemn se întinde în timp până spre sfârșitul secolului XIX.

Dar cât putea rezista o astfel de conductă? Durata ei de viață depindea de câțiva factori, între care cel mai important era esența lemnului: avem în medie 80 ani pentru conifere – rășinoase și cel puțin dublu pentru stejar. Debitul de apă pe conductă respectivă juca de asemenea

... și o instalație hidraulică care servea în acest scop, 1420

Perforarea trunchiurilor de copac, Nürnberg, 1430...

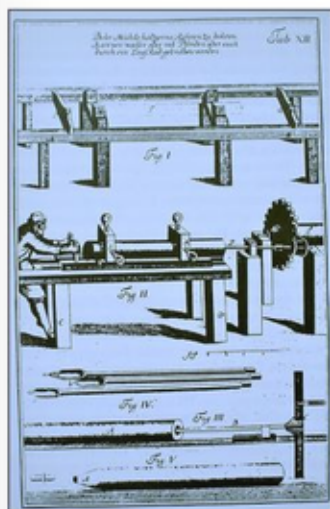

un rol important în durata ei de viață, un debit mare ducând la o uzură pe măsură. De exemplu, se știe din documentele vechi că la Lübeck conductele instalate în 1302 în zona porții Burgtor erau în 1560 atât de degradate, încât a trebuit să fie înlocuite complet. Putem deduce totuși că ele au rezistat 258 ani! Îmbinările conductelor erau și ele foarte importante, fiind locurile cele mai sensibile ca posibile pierderi de apă. Știm din *Îndatoririle meșterului fântânilor* din Lübeck (secolul XVI) că verificarea îmbinărilor și bifurcațiilor către diferite case trebuia făcută riguros, pentru „a nu exista pierderi inutile de apă“.

CE ZIC ARHEOLOGII?

Lucrările prilejuite de pregătirea orașului pentru „Sibiu

Unelte și sisteme pentru perforare, Lübeck, secol XVIII

Pe această fotografie a Pieței Mari, Sibiu, sunt marcate fundația fântânii și conducte de lemn (astăzi sub pavaj)

– European Capital of Culture“ (Sibiu – Capitala Culturală Europeană, 2007) au permis o „incursiune“ arheologică în aprovizionarea cu apă a orașului medieval, incursiune completată de mulți ani de cercetare arheologică, anterior și după acest moment. Știm din documente că în Piața Mare din Sibiu exista în 1538 o fântână. În iarna 2004 – 2005, cu ocazia demarării programului amplu de reamenajare al Pieței Mari, în partea ei de est au fost descoperite fundația vechii fântâni, din cărămidă și gresie, și mai multe conducte din lemn (formate din segmente), unele traversând Piața Mare pe distanțe mari. Direcția conductelor indică faptul că apa era adusă până la fântână, dinspre actuala stradă Nicolae Bălcescu. De la marginea fundației fântânii și până în centrul său, apa trecea printr-un bloc de gresie perforat și prelucrat în așa fel, încât, spre centrul fântânii, apa să fie direcționată în sus. Cum schimbările culturale și tehnice erau foarte active în Evul Mediu între Sibiu și centrul Europei, mai ales

cu mediul german, considerăm că ne putem raporta la acesta: un sistem foarte asemănător întâlnim la Großkumburg (Baden-Württemberg, Germania), datând din secolul al XIII-lea, sau în mediul monastic german la Hirsau – Peterskloster.

Fundația fântânii din Piața Mare avea la est un mic bazin acoperit cu două bârne masive de lemn. Un bazin asemănător întâlnim în spațiul englez, în orașul Wells, la 1451, când la rugămintea episcopului local,

municipalitatea hotărâște să execute o deviație de la fântâna din piața publică către conventul din apropiere. Cu acel prilej, lângă fântână s-a construit un bazin din piatră asemănător cu cel de la Sibiu, cu dublu rol, de decantare și de reglare a debitului către noua locație.

CE ZIC DOCUMENTELE?

Ce nu ne spun cercetările arheologice ne spun în schimb documentele vremii. De exemplu, o consemnare din registrele de cheltuieli ale Sibiului ne arată că în 23 aprilie 1494 au fost remunerați muncitorii care au montat tuburile de lemn ale unei conducte din zona Poarta Cismădiei. Unele dintre cele mai detaliate informații ne parvin de la istoricul sibian Emil Sigerus, care menționează că pentru aprovizionarea cu apă potabilă a orașului, municipalitatea cumpără în anul 1584, contra sumei de 40 florini, un heleșteu de lângă Poarta Cismădiei (marginea de sud-vest a orașului). Acest

*Fundația
fântânii
din Piața Mare
(vedere dinspre Est)*

heleșteu era destinat epurării apei potabile (din Trinkbach) prin decantare, dar atunci când ploua torențial un asemenea proces se dovedea imposibil și din fântâni curgea o apă maronie.

Aceiași cronicar notează că prima conductă ce aducea apă de la acest heleșteu a fost montată pe Heltauergasse (strada N. Bălcescu de astăzi). De aici ea traversa Piața Mare și ajungea până spre deschiderea pieței spre Reispargasse (actuala stradă A. Iancu). Țevile acestei prime conducte erau realizate din trunchiuri groase de molid perforate longitudinal și legate între ele cu manșoane din tablă de fier. Pe Heltauergasse era plasată prima fântână aprovizionată cu apă din această conductă, în locul unde se deschide Honterusgasse (actuala stradă a Telefoanelor). A

doua fântână publică era plasată în Piața Mare, către deschiderea Reispargasse, fiind cea cercetată arheologic în 2005. A treia fântână publică menționată de Sigerus se afla pe Reispargasse, la începutul străzii, în dreptul Lederergaschen („Gaura Pielarilor” – pasajul pietonal de lângă Curtea de Fier). De aici, conductele duceau mai departe apa către fântânile din Orașul de Jos.

Pentru fântâna din Piața Mare, cea mai reprezentativă, judele regal Mathias Armbruster a pus să se toarne în bronz o țeavă cu mai multe ciocuri de curgere, ce era plasată în mijlocul unei construcții din piatră. Apa curgea pe aceste ciocuri și se revărsa într-un bazin rotund din piatră.

Periodic se făcea curățarea conductelor. Din documentele din spațiul german european

reiese că o dată pe an se făcea curățirea conductelor de lemn prin periere și zgâriere. În Heidelberg s-au descoperit chiar „cămine de vizitare” folosite în acest scop. Tot pentru întreținerea sistemului, iarna, toate conductele din Sibiu ce se aflau deasupra solului erau împachetate în cutii din scânduri umplute cu gunoi de grajd, pentru a împiedica înghețarea lor.

O PROBLEMĂ... TULBURE

În vreme ce această aducțiune de apă avea meritele ei, ca și lucrările făcute pentru menținere, problemele au izvorât din modul în care erau folosite, de la faptul că nu exista un sistem paralel de colectare a apei folosite. Astfel, în vreme ce prima fântână de pe ductul conductelor primea apă curată (sau măcar nefolosită), următoarele primeau apa ce fusese deja folosită la toate fântânile anterioare de pe traseu.

Dacă conductele ar fi fost folosite exclusiv pentru a lua apă potabilă, nici măcar aceasta nu ar fi fost o problemă, dar documentele ne spun că, până târziu în secolul XVIII, era permis adăpatul animalelor din aceste fântâni la Sibiu, ba chiar la fântâna din Piața Mare erau montate jgheaburi adăpătoare, demontate abia în secolul XVIII. În aceleași fântâni se spălau rufe, fapt care a dus la numeroase plângeri către municipalitate. Deși în *Instrucțiunile meșterului fântânilor vecinătății Fleischer-gasse* (Mitropoliei) din anul 1750 se precizează: „Niciun cal să nu fie adăpat la fântână. Han-giții să facă această interdicție cunoscută oaspeților lor, căci încălcarea acestei prevederi se

Blocuri de piatră pentru direcționarea apei la Hirsau – Peterskloster

*Piața Mare
cu fântâna în centru*

va pedepsi cu amendă unitară (*totis quoties*) de 50 d(enari)“, obiceiul, evident, se păstrează, dovadă că urmează numeroase plângeri. De altfel faptul că aceleași instrucțiuni prevăd un orar pentru spălătul rufelor la fântână – „În lunile aprilie, mai, iunie, iulie, august, septembrie, se pofteste a se spăla de la a 5-a oră a dimineții până seara la 7, iar lunile celelalte, atâta cât curge pârăul, de la 8 dimineața la 4 seara“ – înseamnă că o importantă sursă de murdărire a apei rămâne.

Împotriva adăpării animalelor la fântâna din Piața Mare va depune plângere în anul 1764, la magistratul orașului, chiar generalul comandant al garnizoanei habsburgice. Magistratul va răspunde însă: „Jgheburile de adăpare din lemn sunt necesare mai ales în zilele de târg săptămânal sau la iarmaroace, când mulți străini vin în oraș cu animalele lor, și ca atare sunt greu de înlăturat.“ Ne putem da seama de calitatea apei și din opțiunea baronului Samuel von Brukenthal (*Magazin istoric*, nr. 4/2005, nr. 7/2015, nr. 1/2018), care își avea reședința în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Piața Mare, deci foarte aproape de una dintre fântâni, și care alege să plătească unui român doi florini pe lună pentru ca acesta să îi aducă apa de băut de la un izvor natural, aflat mai sus de Rășinari.

Situația se va îmbunătăți abia după anul 1797, când vecinătățile străzilor Burgergasse (Ocnei),

Elisabethgasse (9 Mai) și Fingerlingsstiege (Piața Aurarilor), ale căror fântâni primesc apă de la fântâna din Piața Mare, deschid proces pentru că la această fântână „sunt adăpate animale, se spală fără rușine rufe murdare și chiar se clătesc butoaie, ceea ce face ca apa din fântânile noastre să fie de-a dreptul scârboasă și ne obligă să folosim și să bem această porcărie“ și au propus îngrădirea fântânii cu un grilaj. În aceste condiții, magistratul intervine printr-o reglementare ce se face cunoscută tuturor cetățenilor prin transmiterea cu semnul de vecinătate: „Fiecare om să afle, de acum încolo, că la numitele fântâni cu conductă nu se vor mai bate rufe, nici nu se vor mai spăla butoaie și nici să care apa cu butoaiele de aici, iar cei ce fac așa ceva sunt poftiți să se servească în asemenea scopuri de apa curgătoare a râului.“ Magistratul se zgârcește însă la grilajul de fier, care va fi pus un an mai târziu (în anul 1798), ca donație din partea bogatului pielar Anton Filek.

FIECARE PROBLEMĂ ARE O SOLUȚIE

Discuțiile și plângerile legate de apa de la fântâni erau

firești, în condițiile în care fântânile cu conductă ar fi trebuit să asigure doar apa potabilă, apa folosită în activități meșteșugărești fiind adusă deja de canalul deviat din râul Cibin prin Orașul de Jos (str. Valea Mare – str. Vopsitorilor). Toate activitățile deja menționate care

murdăreau apa conductelor, ca și împachetarea lor cu gunoi de grajd pe perioada iernii, ce dădeau un gust și o culoare neplăcută apei cel puțin un timp, au dus la noi plângeri către magistrat. În 1801 comenduirea garnizoanei acuza calitatea proastă a apei de la fântâna din Piața Mare. Nu știm răspunsul magistratului și nici ce soluție de moment s-a găsit, dar știm că în acea perioadă se înființează în cadrul Primăriei o Comisie pentru alimentarea cu apă. În urma eforturilor acestei comisii, pentru găsirea atât a celor mai bune soluții pentru asigurarea apei potabile, cât și fondurilor necesare pentru a le pune în aplicare, Sibiuul va avea din 1894 un nou sistem de distribuție a apei potabile (prin conducte metalice), un sistem de canalizare începând cu 1906 și o stație de igienizare a apei prin ozonizare din 1909 (a doua de acest fel din Europa).

Astăzi, din vechea alimentare cu apă a Sibiuului au rămas doar conductele de lemn, unele conservate în muzee, cele mai multe în pământ, sub pavajele moderne pe care sibienii le străbat zilnic. Nu mai curge apă prin ele. Dar rămâne istoria lor, ale cărei probleme vechi ne-au adus soluțiile moderne de astăzi. ■

În a doua și ultima parte a articolului să urmărim periplusul european al artistului documentarist american.

GEORGE CATLIN DE LA UN TEPEE INDIAN LA UN PALAT REGAL

Dr. ADRIAN-SILVAN IONESCU

S-a îmbarcat pe vasul „Roscius“, la New York, la 25 noiembrie 1839, cu întreaga colecție (600 picturi și piese etnografice), care cântărea 8 t, inclusiv niște exponate vii... doi urși grizzly, capturați în Munții Stâncoși, închiși într-o cușcă metalică. Portul de destinație a fost Liverpool, iar de acolo s-a deplasat, cu toate lăzile și cuștile, în Capitala engleză, după plicticoasele și îndelungile formalități vamale.

Autorul articolului și subiectul său

În luna decembrie 1840, artistul și-a instalat expozitele la Londra, în Sala Egipteană de pe Piccadilly, pe care o închiriasse pe o perioadă de trei ani. Avea bun spirit comercial și știa să își promoveze expoziția: a angajat niște oameni care umblau prin oraș cu pancarte în vârful unor prăjini spre a face reclamă evenimentului. Galeria Indiană a avut un succes imens, mai ales că, pe lângă tablouri care, practic, tapetau pereții de sus și până

jos, artistul expunea și obiecte etnografice. Spre a anima spațiul și a oferi publicului o imagine veridică a Americii și a băștinașilor pe care el îi imortalizase, în 1843 a inclus în programul de vizitare nouă indieni veritabili, din neamul Ojibwa, care ulterior au fost înlocuiți cu indieni Iowa. Aceștia interpretau dansuri tradiționale, cântau, simulau lupta sau vânătoria, după caz, și încântau asistența cu veșmintele lor ciudate și cu picturile faciale.

Dacă primele zile după inaugurarea Galeriei Indiene la Londra, la 29 decembrie 1840, l-au încurajat și motivat prin aflul de vizitatori (plătitori) și interesul ce-i era arătat, după un timp această activitate a început să-l agaseze și să-l obosească până la epuizare, căci stătea în picioare, în expoziție, de dimineața până la miezul nopții, pentru a da explicații și a răspunde la sutele de întrebări ce-i erau puse – multe dintre ele naive și rizibile. Înarmat cu

un baston, spre a putea arăta diverse detalii de costum sau armament ori ornamente faciale pe tablourile panotate foarte sus pe perete, Catlin făcea de sute de ori pe zi ocolul sălii, înconjurat de vizitatori. Nu avea timp să mănânce sau să se odihnească. Iar când anumiți prieteni bine intenționați din lumea mare îl răpeau din mijlocul publicului curios și-l duceau, cu trăsura, la elegantele lor locuințe spre a-l ospăta, ei o făceau doar pentru a-și chema acolo rudele, prietenii și cunoștințele și a-l supune pe artist la calvarul altor nesfârșite întrebări despre călătoriile sale și despre specificul indienilor pe care-i cunoscuse.

Afost invitat să conferențeze la Institutul Regal, unde a dus mai multe tablouri aranjate pe șevalete și câțiva angajați pe care i-a îmbrăcat în costume tradiționale indiene. A avut un succes enorm, mai ales când a avansat ideea fondării unui Muzeu al Umanității (Museum of Mankind), care „să conțină și să perpetueze înfățișarea, obiceiurile și istoria tuturor raselor umane în declin și pe cale de dispariție”, unde colecția sa „ar

putea forma, în fond, baza unei asemenea instituții”. Pentru această propunere a fost aplaudat la scenă deschisă. Catlin era, fără îndoială, un vizionar: peste aproape un secol, la Paris, avea să fie organizat Musée de l'Homme, care teauriza formele de cultură materială ale omenirii. Artistul avea mari speranțe că efortul său de a aduna o asemenea colecție va fi răsplătit prin achiziționarea ei și păstrarea, ca un tot unitar, într-o instituție științifică de prestigiu. Încă din 1846, când abia fusese fondat Smithsonian Institution în Washington, își oferise colecția pentru suma de 65.000 dolari, dar nu i s-a dat vreun răspuns pentru că, atât instituția cât și Congresul american, care gestiona fondurile, aveau alte priorități.

Catlin a fost pionier al spectacolelor de „istorie vie” (*living history*) și, cu 40 de ani înaintea lui William Frederick Cody, alias Buffalo Bill (*Magazin istoric*, nr. 8/1999), a prezentat în Lumea Veche reprezentații în care era înscenat modul de viață al indienilor americani.

La Londra, Catlin s-a bucurat de protecția și de concursul

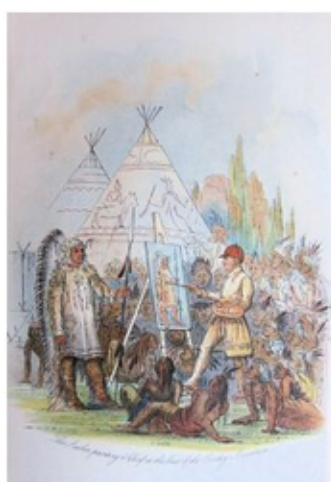
unui personaj important, omnipotent, Sir Charles Augustus Murray (1806 – 1895), major-domul Curții britanice. Murray a sugerat ca, la Balul Caledonian, unde se aduna protipendada britanică, să participe îmbrăcați în straie indiene. Cu acel prilej s-au distrat pe cinste. Și-au pictat fețele și mâinile, și-au pus peruci și au decis să se facă a nu înțelege întrebările sau comentariile societății, păstrându-și o expresie plină de seriozitate, demnitate și indiferență. Jocul le-a reușit de minune, până la un punct. Catlin s-a deghizat în războinic Sauk, tânărul său nepot, Burr Catlin, care era foarte înalt, de aproape 2 m, s-a îmbrăcat ca o mare căpetenie Sioux, iar Murray a luat un costum mai simplu și mai comod, jucând rolul unui metis translator pentru cei doi, căci vorbea câteva dialecte indiene și cunoștea, de asemenea, franceza și germana. Și-au făcut apariția, cu mare pompă, în sala de bal, înveliți în mari pelerine dintr-o întreagă piele de bizon, pictată, cu coroane de pene de vultur pe cap, cu arc și tolbă de săgeți în spinare, tomahawk și cuțit la cingătoare, scut pe umăr și chipuri impasibile. Imediat au

Indienii Ojibwa dansând în fața regelui Ludovic Filip la Palatul Tuileries (stânga) și Galeria Indiană instalată la Luvru

fost înconjurați de participanți curioși, care le pipăiau hainele și armele, încercau să li se adreseze, să le pună întrebări, dar ei rămăneau muți și priveau peste capetele mulțimii. Doar tâlma-ciul, făcându-se că încearcă să dea explicații, folosea un limbaj colorat, aproape neinteligibil, în care amesteca graiuri indiene și cuvinte disparate în franceză și germană. Nimeni nu i-a recunoscut, iar o ducesă, patroană a balului, regreta că nu poate conversa cu acești interesați „sălbatici” și că tocmai Murray, care fusese în America și căruia îi citise cartea, nu se afla acolo ca să-i întâlnească pe indieni, să converseze cu ei și să dea detalii celorlalți participanți la bal. Inclusiv contele Dunmore, fratele lui Murray, nu l-a recunoscut. Doar când au început să interpreteze dansul războiului, țopăind, agitând armele și scoțând înfricoșătoare strigăte de luptă, vopseaua, din cauza căldurii, a început să se topească și să le șiroiască pe obraji, dând la iveală adevărata culoare a pielii „indienilor de duminică”. Era târziu, ei se amuzaseră suficient și măștile puteau fi date jos. Publicul nu a fost dezamăgit, dimpotrivă, au fost câștigați noi vizitatori pentru expoziție în zilele următoare. Doar plecarea de la bal, în zori, le-a fost stricăță de o ploaie torențială și de imposibilitatea de a găsi o birjă, așa că și-au udat și murdărit veșmintele și mocasinii de paradă, deplasându-se pe jos până acasă...

Regina Victoria a cerut să-i fie adusă trupa de indieni la Castelul Windsor pentru o reprezentație privată. Pregătirea indienilor a fost

Catlin pictând
portretul lui Mato-Tope

intensă și a durat câteva zile. Inclusiv Catlin și-a comandat un frac nou pentru eveniment. La primirea la reședința regală, în Galeria Waterloo, au avut loc câteva momente amuzante, când indienii s-au fâstăcit și nu au știut cum să procedeze: întâmpinați la intrare de un impozant portar, cu livrea roșie galonată cu aur și perucă albă, bătrâna căpetenie a crezut că este vorba de prințul consort Albert de Saxa-Coburg-Gotha și era pe punctul să-i ofere calumet pe care-l pictase, în mod special, în albastru ceruleum pentru acest eveniment. Apoi, când s-au aflat chiar în fața reginei, căpetenia a renunțat să-i dăruiască acel calumet căci, după concepția sa, nu putea să-l înmâneze decât personajului cel mai înalt în rang, dar în niciun caz unei femei, chiar dacă aceea era suverana lor. Căpetenia a ținut un scurt discurs, apoi au urmat dansurile dezlănțuite care au încântat asistența cu sânge albastru. În final, după retragerea familiei regale, in-

dienii au fost invitați la masă, unde li s-a servit șampanie. Cu mare greutate au acceptat să o bea, fiindcă făcuseră un jurământ solemn că nu se vor atinge de alcool cât timp se vor afla în Anglia. Au fost convinși doar de explicațiile lui Catlin că acea băutură nu era spirtoasă și tare, ca acelea distilate, și că era obligatoriu, în acel loc, să fie închinată în sănătatea suveranei. Pentru bulele de gaz pe care le producea, indienii au poreclit șampania „Chick-a-bob-boo”.

In 1845, artistul și-a mutat colecția la Paris, în Sala Valentino de pe Rue Saint-Honoré, unde succesul a fost chiar și mai mare. Regele Ludovic Filip I-a primit pe pictor, în audiență, la Palatul Tuileries și l-a rugat să-i fie prezentați indienii. Încântat de cele văzute, l-a invitat pe plastician să-și instaleze galeria la Luvru, unde l-a vizitat de câteva ori. Se simțea în largul său între pânzele acestuia, căci petrecuse și el o perioadă, în tinerețe, ca exilat în America, între 1797 și 1800.

Théophile Gautier s-a entuziasmat de picturile lui Catlin și a scris un articol în periodicul *La Presse* din 19 mai 1845. Un alt admirator a fost celebrul pictor Eugène Delacroix, care i-a vizitat de cel puțin două ori galeria și a făcut schițe după indienii ce animau spațiul. George Sand a fost chiar de două ori la expoziție, mai întâi singură, apoi în compania partenerului său, compozitorul și pianistul Frédéric Chopin, și a fiului ei, Maurice. A lăsat câteva rânduri evocatoare în privința impresiei puternice pe care a încercat-o: „Am parcurs deci triburile indiene, neobosită și fără teamă; le-am

Norul Alb, căpetenie
a indienilor Iowa,
National Gallery of Art, Washington

Războinic indian

Osceola, litografie colorată,
National Portrait Gallery,
Smithsonian Institution

văzut trăsăturile, le-am atins armele, pipele, scalpurile; am asistat la teribilele lor inițieri, la îndrăznețele lor vânători, la dansurile lor înfricoșătoare; am intrat în wigwamurile lor. Toate acestea merită ca bunii locuitori ai Parisului, care deja cunosc, din punct de vedere poetic, aceste ținuturi, datorită lui Chateaubriand, a lui Cooper etc., să-și lase colțișorul de lângă foc și să meargă să se asigure cu propriii ochi de verismul acelor frumoase descrieri și al acelor povești picante. [...] Oricine, după ce a făcut turul muzeului Catlin, poate cunoaște America sălbatică mult mai bine decât a făcut-o până acum prin lectură și prin visare.”

Catlin devenise o celebritate, era onorat de suverani, de aristocrați ca și de oamenii de litere, arte și științe. Țarul tuturor Rusiilor, Nicolae I, aflat în vizită la Londra, în vara lui 1844, căruia artistul făcuse să-i parvină un album cu litografii după picturile sale, l-a răsplătit trimițându-i o tabacheră din aur pentru tutun de prizat, decorată cu email și perle. Peste câțiva ani, savantul Alexander von Humboldt – el însuși un înveterat călător prin Americi –, care își arăta admirația pentru opera pictorului, i-a expediat o misivă, la 2 septembrie 1855, prin care îl invita să ia masa cu el, la Potsdam. Artistul a avut o relație foarte apropiată cu Humboldt, care i-a dat multe sfaturi privind America Latină, pe care o explorase și o cunoștea foarte bine.

Dar nu toți se arătau la fel de încântați de picturile și de scrierile sale: prințului Maximilian zu Wied-Neuwied – unchiul principesei Elisabeta a

României –, care întreprinsese o expediție prin aceleași zone ale Preeriilor Nordice la un an după Catlin, nu-i găsea nicio calitate și-l considera pe autor un „șarlatan”. Aristocratul german putea judeca, evident, din proprie experiență autenticitatea desenelor competitorului său, mai ales că și el petrecuse o perioadă între indienii Mandan și fusese însoțit de un artist, elvețianul Karl Bodmer (1809 – 1893), care elaborase o suită de schițe mult mai detaliate decât ale lui Catlin, după care fuseseră litografiate planșele care formau atlasul însoțitor al monumentalei lucrări *Reise in das Innere Nord-Amerika in den Jahren 1832 bis 1834* (Călătorie în interiorul Americii de Nord în anii 1832 – 1834), publicată la Koblenz, în 1839. Confratele Bodmer vizitase expoziția lui Catlin la Paris, în 1845, și avea aceeași părere proastă pentru felul cum pictase indienii și ceremoniile lor. Era, la mijloc, desigur și invidia că observațiile și impresiile de călătorie printre indieni scrise de pictorul american erau foarte populare și se vindeau bine, în vreme ce litografiile sale nu aveau același succes.

La izbucnirea Revoluției de la 1848 în Franța, Catlin a împachetat totul și s-a reîntors în Anglia, unde a redeschis galeria în Waterloo Place din Londra. La Expoziția Universală de la Crystal Palace, din 1851, Catlin a prezentat o selecție de veșminte indiene din vasta sa colecție.

Dar succesul avea să îl părăsească. Investițiile pentru închirierea sălilor de expoziție, pentru itinerarea ei și pentru tipărirea cărților și cataloagelor

Galeria Indiană a lui Catlin, Renwick Gallery

depășeau încasărilor și a trebuit să facă împrumuturi mari. Creditorii nu-l crușau cu solicitarea returnării sumelor și a dobânzilor aferente. De teamă să nu-i fie scoasă colecția la mezat, a început să își copieze propriile lucrări, să aibă dublete.

Ilovitură a primit și în plan familial, căci soția și unicul fiu au decedat la câțiva ani unul de altul, ea de pneumonie, în 1845, iar el de scarlatină, în 1847, la Paris. Avea 56 de ani, surzise și era falit. A fost încarcerat, în 1852, la închisoarea datornicilor până își putea achita datoriile. Cumnatul său, vechi membru al Senatului, a considerat că este mai bine să ia sub protecția sa pe cele trei fiice ale artistului pe care le-a dus înapoi în America. Catlin a avut, într-un fel, norocul – dacă se poate spune așa – ca un industriaș american bogat, Joseph Harrison, aflând de situația sa dramatică, să-i achite toate datoriile (în valoare de 20.000 dolari). În schimb, acest „binefăcător” – nu toc-

mai dezinteresat! – a intrat în posesia Galeriei Indiene și a colecțiilor etnografice. Le-a transportat peste Ocean și le-a depozitat mulți ani în niște antrepozite din Philadelphia, în condiții destul de proaste de conservare. Galeria a rămas unitară, nu s-a răspândit prin vânzare la licitație, dar multe piese s-au degradat, iar multe dintre obiectele etnografice au fost roase de șobolani, de molii și au fost atacate de mușegai și de umezeală.

Fără draga sa colecție, fără bani, rămas complet singur, cu inima zdrobită, artistul s-a mutat la Paris, unde a continuat să execute replici ale picturilor de care trebuise să se despartă.

În biografia artistului urmează șase ani învăluiți în mister, cu expediții în ținuturi îndepărtate pe care cercetătorii vieții și operei sale le pun sub semnul întrebării.

Revenit în Europa în 1860, a mai trăit 11 ani la Bruxelles, unde a continuat să lucreze la colecția de „cartoane”. În 1871

s-a întors în Statele Unite. Nu a mai trăit decât încă zece luni, trecând la cele veșnice, la Jersey City, la 23 decembrie 1872, spre a-și reîntâlni modelele care ajunseseră mult înaintea sa în Veșnicele Plaiuri ale Vânătorii.

Când, în 1974, la Sala Dalles din București, a fost deschisă ampla expoziție itinerantă „Vestul American”, organizată de Amon Carter Museum of Western Art din Fort Worth, Texas, printre lucrări au figurat și câteva semnațe de George Catlin. Atunci au fost văzute pentru prima dată în România picturi ale lui Catlin.

Am avut marea satisfacție ca, în numărul 2/1973, să debutez în revista *Magazin istoric* cu un subiect legat de indienii americani de care mă legasem sentimental, mai ales după lecturile din Fenimore Cooper și Karl May și vizionarea seriei de filme „Winnetou”, în regia lui Harald Reinl. Materialul cu care debutasem era o notă, intitulată *Haina lui Mato-Tope*, în care deslușeam iconografia și simbolistica pictografiilor așternute pe veșmântul aceluiaș războinic.

Pionier al artei documentariste, etnograf diletant, memorialist plin de talent în relatarea aventurilor prin care trecuse, antreprenor ingenios de spectacole folclorice, celebritate mondială a timpului său, George Catlin a lăsat o operă cu valoare perenă în care au fost păstrate chipul și viața zilnică ale unor populații aflate în ultima perioadă de glorie a existenței lor tradiționale, înainte de a fi asimilate în curentul general al civilizației americane de model european. ■

FAMILII SUB VREMURI

MĂDĂLINA NICOLAU

Nici că s-ar putea găsi un preambul mai adecvat pentru înțelegerea textului de mai jos decât cuvintele doamnei Georgeta Filitti, îngrijitoarea ediției de Note și însemnări zilnice, de Victor Slăvescu, profesor, academician, economist de mare anvergură, ministru de Finanțe și al Înzestrării Armatei. Volumul IV de Note și însemnări zilnice, referindu-se la perioada 1945 – 1950, constituie un document prețios, o sursă de informație care trebuie cercetată minuțios pentru a înțelege profunde schimbări prin care trecea lumea românească. „E vorba de distrugerea sistematică a unei întregi clase sociale, presupusă a fi potrivnică noii orânduiri.” Oamenii de valoare, profesioniștii „trebuiau anihilați, umiliți și, oricum, socotiți a priori dușmani”. Era „o societate în agonie, alta în ascensiune, amândouă la umbra ocupantului sovietic”. „Cuvinte, folosite altădată cu totul întâmplător, sunt acum materializate dramatic: epurare, deblocare, comprimare, arestare”, mai observă doamna Filitti.

Profesorul Victor Slăvescu le va cunoaște în toată hidoșenia lor: fără casă, fără pensie, stă la cozi nesfârșite pentru o jumătate de lădiță de marmeladă și este întemnițat la Sighet șapte ani. Conchide doamna Filitti: „V.S. a fost un mare caracter.” Nu a făcut compromisuri, nu și-a abandonat proiectele, a continuat să studieze, să scrie conform programului de o viață, cu excepția (evident) a perioadei de detenție.

Academicianul Victor Slăvescu (1891 – 1977),
fost ministru al Finanțelor și al Înzestrării Armatei

Multe dintre cele notate de profesorul Slăvescu în jurnalul său, „schimbările produse atunci în mentalul colectiv, distrugerile operate în mai toate domeniile”, le-am putut înregistra și în micul oraș de provincie unde am crescut. Numeroase familii rămăseseră fără

nicio susținere materială. Capul familiei era sau în închisoare, sau șomer, iar femeile nu lucrau. Erau gospodine și își creșteau copiii după regulile vechi, depășite, stârnind amuzamentul celor ce nu aflaseră de ele și li se părea inutil să le învețe. După obiceiul mic-burghez, doamnele încă se

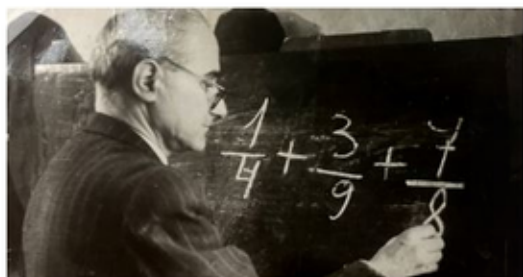

*Dramatismul
în imagini
al unor biografii
sub vremuri:
1936.
La examenul
de absolvire
a Școlii
Superioare
de Război...*

mai strâneau după-amiezele, în micile grădini ale caselor, la o cafea, o dulceață și o mică șuetă.

Cele la ananghie se într-ajutorau cum puteau: doamna N., soție de general, cu fata ei înfiată, avea de hrănit două guri și să trimită la Canal, când și când, câte un mic pachet domnului general. Avea un cărucior din fier, ce scârțâia și scrâșnea din toate încheieturile, dar ea nu se lăsa impresionată de văicărelile mahalalei când, de două ori pe săptămână, se înghama la el cu ce mai rămăsese de vânzare prin casă și magazie și o pornea în expediție. Ba mai trecea pe la două – trei vecine nevoiașе și mai strânea și de pe acolo câte una, câte alta și pleca la târg. Dârză, plină de importanță, ca și când ar fi pornit la luptă. Și chiar era o luptă, să smulgă câțiva bani din mâinile vâjnoase și mai avute ale clasei muncitoare pentru ea și amicele ei. În așteptarea rezultatului expediției, acestea nu aveau astâmpăr, ieșeau pe la porți de două – trei ori, se plimbau nervoase prin curți, certându-se, din te miri ce, cu orășeniile

*... și, 1953, frunța la învățătură
la cursul de ridicare a calificării profesionale*

sau cu vecinii. De cele mai multe ori, doamna N. venea fără bani, dar cu multe explicații, de care nimeni nu avea nevoie. Peste câteva zile, se relua operațiunea și creștea adrenalina în cartier.

Cazul fericit, în care câte un fost nu era arestat, tot presupunea un efort penibil de supraviețuire. Patru persoane erau în întreținerea unui fost comandor, ofițer de stat major, fără pensie. Găsise, temporar, la spații verzi, un loc de muncă – vopsitor de bănci în parcul public. Dar fiind catalogat drept dușman al poporului a fost repede mătrășit din serviciu și i s-a propus să participe la un curs de alfabetizare, dacă mai vrea să muncească undeva. S-a înscris, a absolvit cu felicitări și și-a văzut, spre rușinea lui, fotografia la panoul de onoare. Nu i-a

*Diploma de absolvire a Universității din Paris
a domnului R.F., adusă ca act
pentru a se angaja ... cantaragi la fabrica de zahăr
(instituția franceză a eliberat lesne un duplicat;
a fost mai greu de găsit un document de studii
după ce domnul fusese evacuat forțat
din casa în care locuia)...*

prea folosit diploma. Și, Doamne, câte mai avea acasă pe lângă decorații! În acest timp familia lui din Moldova, mama și o soră, rămăsese fără bucată de vie pe care mama, văduvă de război, o primise cu „titlul definitiv de proprietar” în virtutea legii (sic!) pentru reforma agrară, promulgată la 17 iulie 1921. Era vorba de un lot de trei hectare. Ele nu aveau venituri proprii, ci se mulțumeau cu ce le trimitea vopsitorul de bănci și ceilalți trei băieți pe care văduva îi școlise și îi făcuse oameni, dar care erau și ei în impas financiar. Unul lucra ca vânzător într-un magazin de fierărie, altul se angajă pe unde găsea ceva de lucru. Cel mai avut era învățător într-un sat prăpădit, prăfuit, dar dăruit din plin cu copii oligofreni – dacă „corectitudinea politică” ne îngăduie o astfel de exprimare.

Și tot în orașul copilăriei o bună cunoștință, mama a doi copii, pe care nu dorea să-i expună la nesfârșit comentariilor deplasate

despre hainele vechi și ponosite pe care le purtau, a vrut să se înscrie la un curs de croitorie. Repede depistată ca dușmancă de clasă a fost dată afară. Dar ca și soția de general și alte multe persoane în dificultate, nu s-a resemnat. A copiat caietele cu teorie și tiparele de la unele colege binevoitoare și a învățat să facă haine pentru copiii ei: măcar să fie decent îmbrăcați.

Era, pentru toți foștii, literă de lege să se poarte cu decență, să se prezinte cum se cuvine în fața lumii, să învețe, să nu renunțe la ce și-au pus în gând să facă și să nu recurgă la compromisuri. Așa se face că niciunul dintre copiii acestor familii nu a rămas fără școală, fără meserie și foarte mulți au făcut și facultatea. Ba chiar și cei mai urgisiți dintre ei, copiii legionarilor, au răzbit prin vremurile năpraznice: cu dosare ușor cosmetizate, cu înfierii de circumstanță, în detașamente de muncă, pe șantiere; cu disciplină și într-o tăcere binecuvântată și-au văzut de treabă și au scos-o la capăt. Fiind la liceu, colegul meu Mugur descărca, încărca și căra lăzi cu fructe și legume la cantine și restaurante și ar fi muncit oriunde dacă era plătit chiar modic pentru a-și mări rația de jumătate de ou de acasă.

În contextul acesta de debusolare, de apăsătoare așteptare a nu știu ce minuni ar fi putut readuce

... și domnul R.F. în anii senectuții, alături de nepot

vechile cutume, se făcea remarcată figura distinsă a unui bărbat înalt, drept, dar care își târșăia penibil picioarele. Fost avocat, fost moșier, cu studii la Viena, avea elevi în tot orașul, pe care îi învăța franceză și germană, bunele maniere și arta de a fi senini. Locuia cu soția, fata, ginerele și trei nepoți într-o veche și mare, dar devastată de timp, casă naționalizată. Spre deosebire de toți foștii, materialicește o ducea bine. Ginerele, angajat ca șofer de camion, aprovizionava casa cu de toate. La noi când apărea domnul R.F. era o mare bucurie. Spunea glume bune, era mereu surâzător, făcea haz de toți proștii și ne povestea întâmplări din tinerețea aventuroasă. Era o mare figură,

uneori sâcâitor de deranjant prin nonșalanța și plutirea serafică peste prezentul haotic și lipsit de perspectivă.

Chiar dacă oamenii despre care am vorbit erau modești și nu se implicaseră în viața publică, erau de admirat pentru rectitudinea conduitei, evitarea compromisurilor și refuzul de a se descurca în vremurile neprielnice prin cameleonism și oportunism. Educația solidă în familie și școli le-a fost scut de apărare. Aveau caracter. Ne-au fost exemple și am învățat enorm din comportarea lor.

Doamna Georgeta Filitti are dreptate: „În împrejurări extreme, o personalitate puternică găsește resursele necesare să reziste.“ ■

RĂZBOINICĂ (Biverb: 6, 11)

ARVLL

Laurian BUTURE

Soluția rebusului **TIMUR LENK**, din nr. 7/2023

SAMARKAND – M – ARABA – S – EHO –
ANTROPOLOG – ABU – E – IBH – U – ISTM
– AR – INL – KASIM – AN – OI – HERAT
– AFIS – K – RANIT – IAT – AH – NS – CHI –
NA – RAS – UZBEC – N – ANKARA – CAP

Soluția jocului **DREGĂTORIE**, din nr. 7/2023

MARE COMIS
(M – ARE – C – OMIS)

VERILE ÎMPĂRĂTESEI EUGENIA LA CASTELUL ARENENBERG

CHRISTINA EGLI

(Director adjunct, Muzeul Napoleon din Thurgau, Arenenberg, Elveția)

Slăbiciunea lui Napoleon al III-lea (1808 – 1873) pentru castelul Arenenberg (Magazin istoric, nr. 7/2022) nu a fost un secret. Și nu numai pentru castel, ci pentru întreaga regiune a lacului Konstanz (Constance). Iată, de exemplu, o scrisoare pe care a trimis-o Ameliei Macaire, fiica unor industriași și bancheri din Konstanz și mama lui Ferdinand von Zeppelin (constructorul dirijabilului), la 25 noiembrie 1838, moment după care expeditorul ei a trebuit să părăsească Elveția: „Toată lumea de aici este amabilă cu mine, se organizează multe serate și baluri [...], dar dincolo de asta, dincolo de vânatoare și atracțiile ei,

Parcul castelului Arenenberg, atât de drag suveranei

Eugenia – ultima împărăteasă a Franței, născută în Spania, în 1826, și decedată tot acolo, în 1920 – a fost soția lui Napoleon al III-lea două decenii; pictură din 1854

aș vrea să pot face urări la 31 decembrie, urări de an bun, la balul de la cazinoul din Konstanz, căci țin mult la persoanele și locurile pe care le cunosc de multă vreme. Am ajuns atât de tânăr în ținuturile unde locuiți, încât am prins rădăcini, nu mă pot transplanta niciodată pe de-a-întregul. Las – la fel ca un arbore – să mi se taie rădăcinile în locurile unde am prieteni, de care mă leagă atât de dulci amintiri.“

O altă dovadă a acestui atașament este o masă din lemn de palisandru, cadou făcut cuplului imperial Napoleon – Eugenia de orașul Paris, masă ce îi reprezintă pe cei patru Napoleoni cu castelele lor preferate. Pentru Napoleon al III-lea parizienii au ales Arenen-

bergul. Prințul Ludovic Napoleon Bonaparte, viitorul împărat, fusese obligat să vândă domeniul în 1843, în timpul detenției sale în fortăreața Ham, dar, ani mai târziu, în 1855, după a doua sa lovitură de stat din august 1840 și devenit împărat (2 decembrie

1852), l-a putut recumpăra. Apoi a comandat lucrări de reabilitare, încât să arate ca în timpul mamei sale, regina Hortense (Hortense de Beauharnais, 1783 – 1837, fiica împărătesei Josephine). După moda engleză, a deschis castelul publicului, conacele și parcurile

domeniului putând fi vizitate când proprietarii erau absenți. În octombrie 1856, Franz Liszt s-a numărat printre primii vizitatori. Apoi aceștia au sosit valuri, valuri. În 1867, de pildă, au fost 260. Și asta fără publicitate, fără marketing!

VIZITĂ DUPĂ 27 DE ANI

Au mai trecut apoi zece ani până când, în 1865, împăratul a revenit în locurile tinereții. La 15 august a avut loc trecerea în revistă a trupelor pe platoul de la Châlons-en-Champagne, platou destinat nu numai exercițiilor militare, ci și ca loc de paradă, unde în fiecare an Napoleon al III-lea sosea în acest scop, însoțit de împărăteasa Eugenia și de prințul imperial, fiul lor.

Dacă facem trimitere la corespondența lui, s-ar putea crede că deplasarea din acel an la Arenenberg (la vreo 400 km distanță) fusese o idee de moment a lui Napoleon. Dar administratorul Friedrich Ammann sigur fusese prevenit: *Le Journal de Thurgovie* anunța închiderea castelului pentru lucrări! Călătoria s-a efectuat cu trenul. Pentru că era un voiaj privat, nu s-a pus problema unei delegații oficiale de primire, nu a fost prezentă decât populația entuziastă. *Le Journal de Constance* remarca faptul că „nu a existat nicio măsură de securitate a poliției. Se pare că împăratul se simte foarte la largul lui în bătrânul său Constance și nu se teme de nicio bombă a lui Orsini [referire la Felice Orsini, cel care a atentat la viața cuplului imperial la 14 ianuarie 1858, la Operă], de niciun revolver, de niciun pumnal“. Jurnalistul adaugă, privitor la împărăteasă,

Statuia lui Lorenzo Bartolini reprezentând-o pe regina Hortense, mama împăratului, din capela aflată pe domeniu

care a coborât înaintea soțului: „O persoană frumoasă, tânără, o adevărată prezență imperială, surâzătoare și veselă, îmbrăcată simplu, dar armonios, cu o gură mică, în spatele căreia dinții alinați perfect ca niște perle ar fi trezit gelozia și Evei din Paradis [...] Un cățel adorabil, animalul favorit al împărătesei, a luat loc și el în caleașcă, jucăuș, gata-gata să o lingă pe față pe această femeie atât de importantă, fără ca ea să protesteze. Doar era în vacanță!“

Caleașca îi duce la castelul Arenenberg. Primii pași sunt făcuți la capela unde se reculeg în fața statuii lui Lorenzo Bartolini reprezentând-o pe regina Hortense, decedată la 5 octombrie 1837.

La sosire cuplul imperial se înscrie în cartea de oaspeți, cu numele folosit îndeobște când se află în călătorie privată: contele și contesa de Pierrefonds – de la denumirea castelului situat la zece km sud de Compiègne, pe care împăratul l-a restaurat din 1857, cu arhitectul Eugène Viollet-le-Duc.

Napoleon profită să facă plimbări lungi și să-și întâlnească prietenii de tinerețe și de vână-

toare, cu care gustă puțină pâine neagră și bea bere. Și-a păstrat simplitatea de odinioară! În plus, deși au trecut 27 de ani de absență, pare a nu fi uitat dialectul local. Sâmbătă seara organizează o mare serbare cu foc de artificii, unde servește el însuși șampanie invitaților. Cu Eugenia face un tur cu vaporul pe lacul Constance, iar la întoarcere se plimbă prin oraș. Acest sejur va rămâne singurul al lui Napoleon al III-lea în regiune, după ce a părăsit-o, în octombrie 1838. Hortense de Beauharnais a cumpărat și transformat castelul din Elveția, adevărată casă familială a lui Ludovic Napoleon, în anii de exil, 1815 – 1830, după căderea imperiului. Născut în 1808, viitorul împărat a făcut studii particulare la Arenenberg.

NEAMȚUL EXECUTĂ COMANDA

Între 1865 și 1873 la castel e liniște, întreruptă doar de numeroșii vizitatori. Arenenbergul nu poate lipsi însă din jurnale

Cuplul imperial francez în 1865 (fotografie de pictorul și fotograful Eugène Adolphe Disdéri)

1873.
Împăratul
Napoleon
al III-lea
pe patul
de moarte,
fotografie
din epocă

la moartea împăratului. Este omniprezent în ziarele vremii! La 9 ianuarie 1873 Napoleon al III-lea trece la cele veșnice la Chislehurst, în Anglia. Următorii câțiva ani castelul revine la viață, este locuit. Mai ales în lunile de vară, căci, începând din vara lui 1873, împărăteasa Eugenia și prințul imperial merg în Elveția.

În acel an, în iunie, spre surprinderea tuturor celor de pe malurile lacului Constance, împărăteasa Eugenia și prințul imperial sosesc la Constance, însoțiți de nelipsitul secretar particular Franceschini Pietri. Sejurul lor poartă amprenta durerii și recente pierderi a împăratului. La 14 iulie Eugenia pleacă spre Anglia, trecând prin Baden-Baden. Prințul imperial se duce direct tot acolo; se reluau cursurile școlii militare de la Woolwich, unde era înscris. Deși totul pare calm, câte ceva se petrece totuși în interiorul castelului.

Arenenbergul rămăsese în starea în care se afla în timpul reginei Hortense, mama împăratului. Când împărăteasa Eugenia vine pentru o lună în 1873, ea respectă această ordine a lucrurilor. Dar stilul Premier Empire nu mai era la modă de mai bine de 50 de ani. Înainte de a pleca din Anglia, Eugenia trimite 11 lăzi cu mobilă de la Chislehurst la Arenenberg.

Nu-și ia această libertate

decât pentru o singură cameră: dormitorul prințului imperial. De fapt, în 1855, la recumpărare, Napoleon al III-lea era căsătorit, dar nu încă tată; prințul imperial se va naște în anul următor, la 16 martie 1856. Pentru acest copil așteptat și, bineînțeles, în speranța că va fi băiat, el a amenajat o cămăruță lângă apartamentul rezervat lui și Eugeniei. A plasat acolo mobila lui de copil, stil Premier Empire, o mică bibliotecă și o comodă. Dar prințul imperial nu va veni cu părinții lui în călătoria din august 1865 și nu va locui niciodată în acea cameră. De la prima sa vizită, din 1873, el nu se instalează în castel, ci în vechile apartamente pe care tatăl lui le ocupase în tinerețe, între 1817

Împărăteasa Eugenia, în 1880,
de șapte ani văduvă

și 1838, în aripa de vest. Acea încăpere nemaiavând utilitate, Eugenia amenajează acolo un salon, lângă dormitorul ei. Acum îl poate aranja cu mobilele trimise din Anglia.

În același timp ea îl contactează pe un arhitect din Constance, Heinrich Blattner. Întâlnirea dintre împărăteasă și neamț, în descrierea arhitectului, este hazlie: „Cu chiu cu vai am ajuns și noi în fața castelului, când împărăteasa, încă în doliu, cobora scările; prima întrebare mie mi-a adresat-o: Vorbiți franțuzește? I-am răspuns la fel de scurt, cu un gest al mâinii: Nu, Doamnă! La care împărăteasa a mormăit câteva cuvinte răzând, apoi m-a condus în salonul de biliard și mi-a făcut semn cu mâna să mă așez lângă ea. În fine, m-am așezat și oarecum stânjenit mi-am pus pălăria lângă mine, jos, pe podea, moment în care împărăteasa s-a ridicat, mi-a trecut prin față, mi-a luat pălăria și mi-a pus-o din nou pe cap. [...] Am ieșit afară, pe terasa dinspre vest. Acolo ea s-a așezat pur și simplu pe scara de piatră și din nou mi-a indicat să mă așez lângă ea. Acolo am început să dezbaterem aprins și să facem schițe, împărăteasa folosindu-mi metrul, creioanele, scăpându-le pe jos, încât la un moment dat nu mai vedeam niciunul. A trebuit să mă ridic, să caut metrul, care se rupsesse, și creioanele, în vreme ce împărăteasa surădea și mormăia ceva de neînțeles. Apoi ne-am urcat împreună la terasa de la primul etaj al castelului [...] Îmi vorbea prin semne și gesturi și la sfârșit s-a întors în castel și mi-a făcut semn să o urmez în salon. [...] Acolo iar am mai «discutat», până la momentul când am luat comanda pentru planuri și am

Cameră din castel, la a cărui arhitectură interioară suverana a adus modificări adaptate epocii și gustului propriu...

făcut devizul pentru modificările cerute, o deschidere spre o terasă și o ușă de comunicare spre camera unde murise regina Hortense. Împărăteasa mi-a comunicat și dorința ei să nu angajeze pentru lucrări decât muncitori din regiunea Arenenberg.

Opt zile mai târziu Blattner i-a prezentat planurile definitive pentru cele trei camere adăugate. Eugenia s-a interesat de toate detaliile lucrărilor. A vrut un anume tip de ferestre.

UN POLIȚIST CARE NU AFLĂ NIMIC

Aceste lucrări schimbă totuși fața castelului Arenenberg. Este cea pe care i-o cunoaștem astăzi. Eugeniei pare să-i placă locul, după cum îi scrie nepoatei sale Louise: „Priveliștea de deasupra lacului este cu adevărat încântătoare, lacul este aproape pustiu. Visul meu este să vii și tu la Arenenberg. O să-ți placă, sunt sigură, acest mic colț de lume, în pofida dimensiunii reduse și a aerului lui simplist.”

După moartea soțului, Euge-

nia și fiul lor vin vară de vară la Arenenberg. Acolo serbează și Ziua de Sfântul Napoleon. Într-o vară ziarele locale găsesc și un alt subiect: pasămite, o întâlnire conspirativă bonapartistă!! Iată ce scrie *Le Journal de Constance*: „Conform unui corespondent parizian al publicației *Le Journal de Cologne*, o reuniune a liderilor bonapartiști are loc acum la Arenenberg. Trebuie luate ultimele decizii privind campania electorală”. Apoi *Le Journal de Thurgovie* precizează: „Azi, vineri, urmează să se întrunească Marele Consiliu bonapartist. Sunt invitate 100 de persoane.”

Dar la Arenenberg nu s-a urzit niciun complot, niciun acord pentru o nouă lovitură de stat. Împărăteasa Eugenia, acuzată mereu a juca un rol important în politica discordiei, nu trăiește decât pentru educația fiului ei și cu dragoste pentru Franța...

În timpul sejururilor ei pe malul lacului Konstanz, împărăteasa stabilește relații strânse cu localnicii. Însoțită de Franceschini Pietri vizitează școala superioară de la Salenstein, unde se interesează de numărul și cursurile elevilor, de materialele școlare, dar și de noua școală, pe care o finanțează an de an cu 6.000 – 7.000 de franci, în lungirea gestului lui Napoleon al III-lea. Toate aceste activități sunt poate motivul pentru care poliția franceză trimite în 1876 un spion la Thurgovie, ca să afle mai multe. Dacă acest domn, un anume Lombard, nu reușește să afle mare lucru, raportul lui este însă o sursă interesantă pentru a cunoaște viața de la Arenenberg. „Personalul domestic se compune din 40 de persoane, de ambele sexe” (și sunt date nume și funcții), apoi sunt precizați și

... și o imagine din muzeu

furnizorii casei: pentru brutărie, măcelărie, produse coloniale etc.

„Au loc puține recepții oficiale, numai reuniuni intime de familie și adesea se asistă la piese de teatru. Principalele distracții: plimbări pe lac cu vaporul și trasul la țintă, vânătoarea. Foarte des împărăteasa vizitează oameni sărmani și bolnavi din împrejurimi, cărora le duce ajutoare; Prințul o însoțește foarte rar în aceste ieșiri. La Ermatingen de fiecare dată împărăteasa se oprește cu plăcere în pragul caselor și se întreține cu localnicii, vorbește cu soțiile furnizorilor ei.

În fiecare zi un om din serviciul castelului merge la Konstanz, vizitează hotelurile, se informează despre numărul francezilor sosiți. El îi raportează împărătesei, iar ea trimite invitații celor pe care vrea să îi primească. Este un obicei preluat din timpul reginei Hortense.”

MAMA ȘI SOȚIA: FIECARE CU ROLUL EI

Vara anului 1878 va fi ultima pentru mamă și fiu la Arenenberg. Totul ar fi putut continua la fel, dacă la 1 iunie 1879 prințul

*Larga alee ce duce
la castelul
de pe malul lacului
Konstanz; „Sfânta familie”,
cu prințul imperial,
siluete ce parcă străbat
și astăzi parcul*

imperial nu ar fi fost ucis într-o ambuscadă în Africa de Sud (în vârstă de 23 de ani, s-a înrolat în armata britanică și a fost ucis într-o ciocnire cu zulușii). Serbarea imperială de la castelul Arenenberg ia sfârșit. Definitiv. Împărăteasa Eugenia va reveni doar pentru scurte sejururi. De pildă, la întoarcerea din Africa de Sud și din Sfânta Elena, unde a fost în pelerinaj pe urmele prințului imperial. În 1884 Eugenia vine din nou la Arenenberg: „Este însoțită numai de camerista ei. Fosta împărăteasă a îmbătrânit mult. A albit complet, merge încovoiată, se sprijină într-un baston” (scriu ziarele epocii).

Pe măsură ce trece timpul, găsim tot mai puține articole sau notițe în ziare, atât elvețiene cât și franceze. În 1890, comemorează moartea fiului ei la capela de la Arenenberg. Cu acest prilej sătențele din vecinătate care l-au cunoscut cer să i se alăture la ceremonie. Li se rezervă scaune în micuța capelă. Ultima oară vine în Thurgovie la jumătatea anului 1900. Tot în compania fidelului ei secretar Franceschini Pietri. Este ultima oară când se înscrie în cartea de oaspeți.

La 28 martie 1905 intendentul de la Arenenberg, Stanislas Kodym, moare. Eugenia vrea să evite ca Arenenbergul să fie vândut și să-și piardă una dintre cele mai importante meniri ale

lui: loc de amintire napoleonian! De teamă să nu se întâmple așa, ia legătura cu guvernul cantonului Thurgoviei la 25 noiembrie 1905, prin intermediul împuterniciților ei, și își comunică voința de a oferi Arenenbergul, cu condiția să fie păstrat ca obiectiv de interes public: un muzeu în clădirea principală și o școală de iarnă de agricultură. În fiecare an trebuie să aibă loc messe în memoria reginei Hortense, a prințului imperial și a lui Napoleon al III-lea. La 7 mai 1906, două zile după aniversarea celor 80 de ani ai Eugeniei, Arenenbergul își schimbă proprietarul. Contractul este semnat în sufrageria castelului și pe data de 9 schimbarea este menționată în cadastrul cantonal. Este sfârșitul unei epoci care a durat aproape 100 de ani.

Ne-am putea întreba: de ce a decis împărăteasa Eugenia să-și petreacă verile la castelul Arenenberg împreună cu fiul ei? Bineînțeles, regiunea este foarte frumoasă pentru vacanțe. Și chiar pentru a o locui permanent. Eugenia știa însă importanța regiunii lacului Konstanz pentru soțul ei, sosit acolo când avea șapte ani și pe care o părăsise la 30 de ani. Aproape jumătate de

viață și-o petrecuse acolo, între lungi sejururi în Italia și Anglia.

Pe de altă parte, regina Hortense, mama împăratului, în anii ei petrecuți în Elveția, avusese și ea un rol de îndeplinit: de legătură între Napoleon și succesorul lui pe tronul Franței. Ea a fost cea însărcinată să predea ștafeta. Talismanul lui Carol cel Mare, primit în august 1804 de împăratul Napoleon I, ca al doilea împărat al francezilor după Carol cel Mare (așa își vedea el ascendența), moștenit de regina Hortense de la mama ei, Josephine, este păstrat la castel, între alte relicve de la Napoleon I, scrisori adresate soției lui, eșarfa purtată în Egipt... Hortense a creat ceea ce ea a numit un „museum” al ei în biblioteca castelului. Ea a vrut să arate întregii lumi că unul dintre fiii ei îi va succeda „Marelui Napoleon” pe tronul Franței. Și singurul copil din preajma ei pe care îl putea crește în acest spirit era băiatul cel mic, Ludovic Napoleon.

La rândul ei, împărăteasa Eugenia era conștientă de importanța locului unde se formase soțul ei, locul predării ștafetei. După decesul lui Napoleon al III-lea, ea a înțeles că Arenenbergul reprezintă legătura între Napoleon al III-lea și fiul lui, prințul imperial, pentru ca acesta la rândul lui să predea ștafeta. N-a fost să fie. Oricum, familia, prietenii bonapartiști își dădeau adesea întâlnire în Elveția, fie măcar și pentru a sărbători ziua de Sfântul Napoleon. Eugenia a avut și ea un rol de îndeplinit. Și l-a îndeplinit. Lunga viață a împărătesei Eugenia, 94 de ani, va ajunge la capăt la 11 iulie 1920, la Madrid.

**În românește de
Florentina DOLGHIN**

O CĂLĂTORIE PRIN ȚĂRILE ROMÂNE LA 1837

NICOLETA BĂDILĂ
(Muzeul Municipiului București)

În secolul XIX, dorința de a călători și de a face cunoscută o călătorie a condus la apariția unor publicații socio-geografice. Autorii acestor cărți cu caracter științific erau de cele mai multe ori oameni cu resurse financiare, care aveau un interes aparte pentru cunoaștere, iar descoperirile lor au fost descrise și ilustrate de artiști celebri ai perioadei. Aceste ilustrații rămân o dovadă istorică binevenită, care oferă o privire asupra unui spațiu. Ușor exotice, imaginile surprinse scot la lumină o nouă atitudine legată de obiceiuri, evenimente, vestimentația specifică, modul de trai ale unor comunități diverse. Secvențe din viața cotidiană se amestecă cu figuri individualizate, schițate, de cele mai multe ori, de un ochi atent la detalii, îndemânatic capturate pentru posteritate.

*Horă valahă cu lăutari țigani,
dansată de muzicienii din Regimentul 2
în prezența domnului Alexandru Dimitrie Ghika*

Secolul XIX excelează în ceea ce numim gravura de carte, un gen de tipăritură care trece prin mâinile artistului, ale gravorului și ale editorului pentru ca, în final, să ajungă în mâinile cititorului. Astfel, exploratorul contracta un profesionist care să îi surprindă diferite evenimente sau peisaje în schițe, ce erau trecute apoi, în negativ, pe un suport de tipărit care putea fi piatră, metal, lemn etc. și, în ultimă fază, ajungeau la editura de carte care le insera în paginile cărților. Aceste piese se dovedesc a fi astăzi importante mărturii istorice datorită nivelului ridicat de fidelitate cu care este reprodusă realitatea și episoadele cotidiene la

care avem mai greu acces în documente.

În 1837, o expediție științifică pleacă de la Paris, pe apă și pe uscat, pentru a ajunge în Crimeea. Mărturiile gravate pe care le-a lăsat sunt astăzi importante prin varietatea compozițiilor inspirate de viața curentă a oamenilor și a peisajelor care au fost alterate în timp. Ilustrația călătoriei a fost realizată de un cunoscut gravor francez, Denis Auguste Raffet (1804 – 1860; *Magazin istoric*, nr. 9/2003). Echipajul a traversat și Țările Române și le-a înfățișat și descris în lucrările sale, lăsând importante mărturii despre locuri, oameni și obiceiuri din Țara Românească și Moldova. Raffet a făcut

parte din expediția inițiată de prințul Anatoli Demidov (1812 – 1870), un bogat industriaș rus cu interese științifice, descendent al familiei Stroganov, stabilit și crescut la Paris. Demidov a fost un admirator al lui Napoleon Bonaparte. Simpatiile politice și averea l-au recomandat pe aristocratul rus pentru căsătoria cu nepoata de frate a împăratului francez, Mathilde-Letizia Bonaparte. Mariajul s-a încheiat după șase ani (1840 – 1846) cu un scandal în care infidelitatea și furtul au fost capete de afiș. În urma căsătoriei, Demidov s-a ales cu titlul de Prinț de San Donato, atribuit prin decret la 20 octombrie 1840. De altfel, această somptuoasă titlatură nu a fost recunoscută niciodată de țară, iar căsătoria cu o prințesă franceză nu i-a câștigat lui Demidov niciun fel de respect în Rusia.

Cu câțiva ani înainte de călătorie, Anatoli Demidov se hotărăște să plece în expediția menționată, ce pornea de la Paris către Crimeea prin Ungaria, Valahia, Moldova. În esență, este unul dintre multele voiajuri ale călătorilor europeni în spațiul balcanic, însă pentru istoria celor două țări române importanța este dată de tipul de mărturie pe care le-a adunat de-a lungul traseului prin spațiul nostru, de la intrarea pe Dunăre și trecerea la călătoria terestră la Giurgiu până la vama moldovenească de la Sculeni, astăzi în județul Iași, înființată în 1832. Echipajul expediției a fost gândit în funcție de domeniile științifice la modă în momentul plecării: medici, sociologi, botaniști, geologi, biologi și doi artiști. Ei au adunat informații despre relief, istorie, statistici financiare,

Denis Auguste Raffet

administrație, criminalitate, minerale, soluri, observații meteorologice, populație. Dorința lor de cunoaștere a condus la apariția unei cărți în patru volume care acoperă întreg parcursul călătoriei, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, publicată la Paris, în 1840. Primul volum descrie călătoria navală și orașele mari în care poposesc: Viena, București, Odesa, Sevastopol etc., cu indicații privind drumul, populația, obiceiurile, vestimentația, sistemul cailor de poștă, descrieri privind situațiile

financiare, demografice sau sociologice, cu mențiunea că aceste informații erau superficiale, nebazându-se pe recensăminte reale.

Acest prim volum este singurul ilustrat cu litogravuri realizate de Auguste Raffet. Cel de-al doilea tom se centrează în jurul unui studiu frenologic pe câteva crani găsite pe peninsula. Frenologia este astăzi o

pseudoștiință, însă în secolul XIX era una dintre științele la modă. Ea se ocupă cu studiul variațiilor morfologice exterioare ale craniului pentru a stabili atributele psihologice ale individului, iar scopul său inițial era să identifice potențiali criminali și persoanele problematice din comunitate. În al treilea volum regăsim observațiile medicale privind plantele întâlnite în preajma Mării Negre, iar ultimele două cărți completează imaginea cu informații geologice, inclusiv fosile găsite în Crimeea.

Denis Auguste Marie Raffet este recunoscut astăzi pentru activitatea de gravor. A studiat pictura la Ecole des Beaux-

Anatoli Demidov

Târg de Sfântul Petru, la Giurgiu

Arts din Paris, însă a preferat litografia. Și-a câștigat faima în anii 1830, în urma realizării unor gravuri care înfățișează campaniile napoleoniene. Aglomerările de personaje în spații ample și liniile viguroase ale compozițiilor sunt influențate de entuziasmul său patriotic. Ca ilustrator a lucrat pentru poemele lui Pierre-Jean de Béranger, Marie Joseph Louis Adolphe Thiers, Walter Scott sau Frédéric Bérat. În 1837, îl însoțește pe Demidov în călătoria lui alături de pictorul Louis-Auguste de Sainson (1800 – 1874), însă doar lucrările lui Raffet au ajuns să fie publicate alături de rezultatele expediției. Lucrarea coordonată de Anatoli Demidov apare în 1840, însoțită de un album cu 100 de litogravuri semnate de Auguste Raffet, care suplimentează informația vizuală din primul volum. În carte apar peste 50 de gravuri în aquaforte de mici dimensiuni, iar în album apar lucrări individuale, în format mai mare. În paginile acestuia, Raffet a reușit să surprindă multe aspecte din Țările Române. Redate de obicei sub forma unor compoziții ample, acestea reunesc activități, vestimentațiile specifice și ocupații care astăzi ne apar surprinzătoare. Compozițiile sale sunt pitorești, pe alocuri

Vedere a Iașului de pe terasa Hotelului Petersburg

aglomerate, alteori calme, ascunzând cu măiestrie imperfecțiunile vremii.

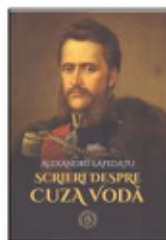
Dintre cele 100 de litogravuri ale lui Raffet, 15 reprezintă imagini din Țările Române (zece din Valahia, respectiv cinci din Moldova). Dansurile populare l-au impresionat în mod special pe artist. El dedică două gravuri jocurilor tradiționale: unul pe care îl vede în satul Cerneți (Mehedinți), dar și o horă valahă cu lăutari țigani și dansată de muzicienii din Regimentul 2 la prințul Alexandru Dimitrie Ghika. Imagini de țărani în diferite ipostaze se împletesc cu imagini din orașe (Giurgiu, văzut cu urmele adânci lăsate de conflictele prin care a trecut, sau Bucureștiul, cu bisericile lui străvechi), cu peisaje naturale în care răzlesc caii de poștă care trag căruțe sau calești. Târgul de Sfântul Petru organizat la Giurgiu oferă un prilej nebănuț de a înfățișa oamenii din diferite comunități, prinși în activități antrenante, unii cu alții, ca o celebrare a vieții simple, așa cum o trăia țărănul valah doar la sărbători.

La Iași, expediția s-a cazat la celebrul Hotel Petersburg, azi dispărut, loc simbolic pentru oraș prin faptul că aici se vor întâlni, câțiva ani mai târziu, revoluționarii moldoveni pentru a semna petiția-proclamațiune a Revoluției de la 1848. Raffet înfățișează vederea asupra orașului de pe terasa hotelului. De la gardul de răchită din prim-planul compoziției, la turlile bisericilor, Iașul își desfășoară volumele nepretențioase de oraș în prag de modernitate.

Gravurile lui Raffet surprind meticolos detalii de costum, de mișcare, în peisaj sau în portret, care îi înnobilează gravurile. Deși obiecte de serie, acestea denotă calitatea artistică a realizării și devin, din simple ilustrații de carte, lucrări cu o valoare estetică deosebită. Valoarea istorică este asigurată de subiectul și contextul producerii, cărora li se adaugă, ca o deducție a actului în sine, fidelitatea față de realitate. Demidov îl descria în paginile cărții sale pe gravorul francez ca fiind mereu pregătit, avea nevoie doar de un pretext pentru a reda pe hârtie tot ce întâlnea pe drum în linii clare de creion.

Din luna iunie 2023, la Palatul Suțu s-a deschis o expoziție care urmărește, într-o manieră sintetică, să contextualizeze expozițional lucrările semnate de Raffet din patrimoniul Muzeului Municipiului București. Aceasta va putea fi vizitată până pe 27 august 2023. ■

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Alexandru Lapedatu – SCRIERI DESPRE CUZA VODĂ** (Ediție îngrijită, studiu introductiv și notă asupra ediției de Ioan Bolovan)

Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2023, 279 pp.

● **George G. Potra – AMINTIRI RĂZLEȚE: CRÂMPEIE DE VIAȚĂ. PARTEA I, PARTEA A II-A** (Ediție îngrijită de Ana Potra)

Editura Semne, București, 2022, 408 pp. (partea I), 368 pp. (partea a II-a).

● **Col. (r) Remus Macovei – OMAGIU EROILOR. MONOGRAFIA OPERELOR COMEMORATIVE DE RĂZBOI DIN JUDEȚUL CONSTANȚA**

Editura Muntenia, Constanța, 2023, 301 pp.

● **Marius Neculae – ÎNCHISOAREA DE LA RÂMNICU SĂRAT ÎN SISTEMUL ROMÂNESC (1862 – 1947)** (Prefață de Florin Müller; Postfață de Cosmin Budeancă)

Editura Polirom, Iași, 2023, 375 pp.

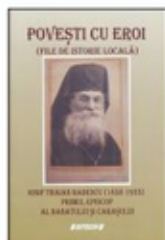
● **GHEORGHE BUZATU ÎN „DOSARELE ISTORIEI” – PETROL, SPIONAJ, RĂZBOI, DICTATURI** (Ediție îngrijită de Mircea-Dorel Suciu; au colaborat: Vasile Buga, Marcel D. Popa)

Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2023, 221 pp.

● **Geoffrey Roberts – BIBLIOTECA LUI STALIN. DICTATORUL ȘI CĂRȚILE SALE** (Traducere din limba engleză de Anca Ana-Maria Moise; Prefață de Sorin Cristescu)

Editura Corint, București, 2023, 459 pp.

● **POVEȘTI CU... EROI: FILE DE ISTORIE LOCALĂ** (Sub coordonarea profesorilor: Cocoană Rosemarie, Leoreanu Michaela, Tîrcă Clara)

Editura Sitech, Craiova, 2021, 48 pp.

● **COTROCENI, ARC PESTE TIMP**

Editura Muzeul Național Cotroceni, București, 2019, 215 pp.

● **John Summerson – LIMBAJUL CLASIC AL ARHITECTURII** (Traducere de Monica Daniela Ponta și Cristian Șomcutan)

Editura Vremea, București, 2023, 159 pp.

● **Pr. Dr. Ioan Dură – MĂRTURII PESTE TIMP**

Editura Magic Print, Onești, 2023, 314 pp.

● **RIM. REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ**

Nr. 3-4 (191-192) / 2022, 114 pp.

● **UZP** (Publicație editată de Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România)

Nr. 28, 2022, 55 pp.

BĂTĂLIA ÎN CARE AU PIERIT TREI MONARHI

4 august 1578. Regele Sebastian I al Portugaliei se află cu armata în nord-vestul Marocului, în apropierea orașelor Ksar el-Kebir și Larache. I se alătură fostul sultan al țării, Mahomed al II-lea. Iar pe malul opus al râului Loukos se aliniază oștirea adversă, condusă de sultanul Abd al-Malik I al Marocului și de fratele acestuia, Ahmad. Sebastian I călărește de la un capăt la altul al armatei și ține un discurs, încurajându-și forțele mai puțin numeroase, când vede cum înaintează vrăjmașii. Sunt atât de mulți, încât par că vin din toate direcțiile (Magazin istoric, nr. 8/1992).

Bătălia ilustrată în 1629
de Miguel Leitão de Andrade

Nu era prima incursiune a regelui Sebastian I în Maroc. Educat de mic de călugării iezuiți, era înflăcărat de un adevărat spirit cruciat și visa să continue *Reconquista* în nordul Africii. În 1574, a condus o expediție de jaf în Maroc, biruind atunci o armată mult mai numeroasă. Iar în 1578, a găsit un *casus belli* perfect.

Cu doi ani înainte, sultanul Mahomed al II-lea a fost detronat de nepot, Abd al-Malik I, cu sprijinul Imperiului Otoman. Noul suveran petrecuse 17 ani în Algeria otomană și la Istanbul, unde a fost educat și și-a creat legături importante. S-a proclamat vasal al Porții, iar otomanii au investit în modernizarea armatei marocane. Au trimis ofițeri, arme de foc și tunuri și i-au instruit pe artileriști.

Mahomed al II-lea a cerut ajutorul portughezilor, foștii lui adversari, ca să revină pe tron. Nu avea mult sprijin în țara sa; alianța cu creștinii nu era văzută cu ochi buni de conaționali. Sebastian I s-a folosit însă de prilej. Argumentând că trebuia contracarat pericolul otoman, a strâns o armată impresionantă de mercenari europeni, cheltuind o bună parte din bogăția imperiului colonial portughez. I s-a alăturat o mare parte a nobilimii țării.

Pe câmpul de luptă, marocanii au pornit atacul. 10.000 de călăreți au încercuit rapid oastea portugheză. În fruntea lor călărea chiar sultanul Abd al-Malik I, în ciuda faptului că era grav bolnav. În centrul armatei marocane se aflau oșteni descinși din maurii alungați din Spania în timpul *Reconquistei*. Dorind să se răzbune pe iberici, au luptat feroce.

În doar patru ore, armata portugheză a fost zdrobită. Comandantul centrului oștirii fusese ucis la începutul bătăliei de o ghiulea, ceea ce i-a descurajat. Iar regele Sebastian I a condus o șarjă de cavalerie, în timpul căreia a dispărut. Fostul sultan Mahomed al II-lea s-a înecat în râu în timp ce încerca să fugă. Marocanii i-au eviscerat trupul, l-au umplut cu paie și l-au plimbat prin țară.

De cealaltă parte, a murit și Abd al-Malik I. Fiind grav bolnav, l-a coplesit efortul călăritului – boala îl afecta atât de mult, încât, în mod normal, trebuia purtat cu lectica. L-a urmat la tron fratele său, Ahmad, care și-a luat supranumele al-Mansur („Cuceritorul”).

Sebastian I, portretizat
spre finalul vieții
de Alonso Sánchez Coello

Bătălia a schimbat destinul ambelor țări. Sebastian I a murit fără să aibă copii, iar, după un război civil (1580 – 1583), tronul Portugaliei a ajuns să fie ocupat de regii Spaniei vreme de 60 de ani. Fiind apoi astfel atrași în conflictele Spaniei cu statele europene, portughezii au ajuns să-și piardă o parte importantă a imperiului colonial.

Marocul, în schimb, s-a îmbogățit de pe urma răscumpărării prizonierilor portughezi, mulți nobili. Ahmad al-Mansur a ajuns atât de puternic, încât s-a proclamat calif, în opoziție față de otomanii care îi sprijiniseră fratele. A purtat tratative cu rivalii Spaniei și Portugaliei, Anglia și Franța. Iar în 1590, a trimis o oștire la sud de Sahara, alcătuită inclusiv din prizonieri din 1578, care a cucerit drumuri comerciale importante.

A. O.

CAROL CEL MARE, RĂSFĂTATUL DOAMNELOR

FLORENTINA DOLGHIN

În ziua de Crăciun a anului 800, după 32 de ani de domnie, în Catedrala Sfântului Petru și cu binecuvântarea papei Leon III, un rege franc devenea monarhul cel mai puternic al Occidentului, pentru eroismul lui de a fi fondat, la peste 300 de ani distanță de Imperiul Roman, un nou imperiu în Europa. Între anii 770 și 800 Carol cel Mare reușise să stăpânească un teritoriu cuprins între Elba și Atlantic și între Mediterana și Marea Nordului sau, pe hărțile de azi, între Ungaria și Franța și Spania și Olanda.

În cărțile de istorie acest suveran este consemnat mai ales prin data memorabilă a încoronării ca împărat al Occidentului – pentru care a fost socotit părintele fondator al Europei – sau prin renașterea carolingiană. De altfel, despre acest personaj istoric a circulat ideea că a inventat școala. Ceea ce este un mit – afirmă Georges Minois, în volumul *Charlemagne* –, mit născut dintr-o anecdotă lansată prin 884 de Notker de Saint-Gall (Notker Bălbăitul), un călugăr benedictin (840 – 912), care în *Gesta Karoli Magni* povestește cum împăratul a făcut o vizită unor elevi, recompensându-i pe cei buni, îndeosebi pe cei de origine modestă, și pedepsindu-i pe cei răi, îndeosebi din familii bogate.

O mie de ani mai târziu, această scenă plăcându-i mult ministrului Instrucțiunii Publice, Jules Ferry, cel care a introdus în Franța, în 1881, învățământul gratuit și obligatoriu, toate manualele școlare îl înfățișau pe Carol cel Mare inspectând o clasă. Or, această poveste nu are niciun fundament istoric. Se știe doar că exista o școală la palatul de la Aix-la-Chapelle, pentru instrucția de bază a copiilor dregătorilor lui. Cât despre el, Carol cel Mare, nu se știe nici măcar dacă știa să scrie. Doar că depunea unele eforturi pe ascuns, noaptea, când avea insomnii.

Regele francilor și primul împărat al Sfântului Imperiu Roman, în viziunea mai târzie a lui Albrecht Dürer

Se ignoră însă îndeobște faptul că, fără devotata contribuție a femeilor, nouă la număr, cinci soții și patru concubine, Carol cel Mare ar fi putut rămâne doar un rege al francilor, precum tatăl lui, Pepin cel Scund (751 – 768). Femeile au făcut din el un bărbat rafinat, îndrăzneț, diplomat, așa cum îl descriu cronicarii, în primul rând Eginhard, în a sa *Viața lui Carol cel Mare*. Fiecare în felul ei și la timpul ei a influențat considerabil politica imperiului, ideile suveranului, moravurile, deciziile lui de ordin militar, mersul finanțelor etc. Din umbră, ca niște ființe mute, dar mâinate de ambiție, femeile l-au modelat și împins să întreprindă acte de cutezanță.

PREAFRUMOASA HILDEGARDA

Prima dintre ele, Himiltruda, a fost destul de ștearsă. A intrat în scenă în perioada primei tinereți a viitorului împărat, cu încuviințarea înțelepte sale mame, Bertruda, soția lui Pepin cel Scund. Ființă calmă și

*Preafrumoasa
și mult iubita Hildegarda,
mama succesorului
lui Carol cel Mare,
într-o cronică monastică
a vechiului oraș Kempten
(Bavaria de azi), 1499*

virtuoasă, i-a dat încredere în el băiatului chipeș de numai 18 ani, privit admirativ și cu speranțe de multe tinere de la Curte, dar încă timid. Mama a socotit că este mai bine ca fiul să-și tempereze impetuoșitatea vârstei având alături o asemenea soție. Al doilea mariaj al împăratului s-a încheiat din rațiuni politice. Ca să-l împiedice pe Carloman, fratele și rivalul lui la moștenirea tatălui, să se alieze cu regele longobarzilor, Carol s-a căsătorit cu fiica acestuia, Desirata, o ființă anostă, lipsită de șarm.

*Călugărul Notker
de Saint-Gall,
istoric și poet,
beatificat în 1512,
care a lansat anecdota
despre vizita făcută
de rege unor elevi*

Himiltruda s-a trezit așadar repudiată și trimisă la mănăstire, trăind, de atunci, din amintirea dragostei lor. Pe Desirata Carol nu a plăcut-o deloc, dar, om de caracter și mai ales bărbat de stat, a știut să-și ascundă repulsia, făcând din când în când chiar gesturi gentile față de ea. Apoi, la un an de la nunta lor, Carloman a murit și Carol a înțeles repede că nu mai era necesară o alianță cu regele longobard. Așadar, a expediat-o la Pavia, la tatăl ei, pe fiica cea ștearsă.

Iar el, regele, a întâlnit-o curând pe grațioasa Hildegarda, fiica unui supus al regelui sueb, pe care a îndrăgit-o nespuse și a luat-o repede de soată. Mariajul lor îl va schimba radical pe Carol cel Mare. Hildegarda era atât de frumoasă, încât autorul epitafului ei nu s-a sfiit să scrie că „farmecul ei nu a avut egal între fiicele francilor”. Veselă, energică, temperamentală, era exact tipul de femeie de care Carol avea nevoie. Hildegarda a avut o mare influență în evoluția lui până a deveni capul statului. Șovăitor în decizii, bănuitor, timorat, Carol s-a văzut despo-vărat de toate aceste frâne prin comunicarea cu mereu bine dispusa Hildegarda, care avea întotdeauna soluții, simple și eficiente. O parte a campaniei contra saxonilor, care în total a durat mai bine de trei decenii, Carol a făcut-o cu ea alături, nu s-a putut despărți de soție. Iar Hildegarda, fericită că îl poate ajuta, a dormit în cort sau în căruțe, traversând fluvii pe poduri de vase, înotând în noroaie, adică împărțind viața luptătorilor franci.

Revenit învingător din Saxonia, Carol a pornit curând spre

*Suveranul și fiul său,
Ludovic cel Pios,
care i-a urmat
la tron;
miniatură din
Grandes Chroniques
de France*

le militare ale lui Carol cel Mare, după 11 ani de mariaj, o vor plânge toți cei care au cunoscut-o. Iar istoricii au menționat că suveranul nu a

plecat în noua campanie decât după înmormântarea ei, ceea ce în epocă era un gest de mare tandrețe.

FASTRADA, O COTOROANȚĂ, LIUTGARDA, O DULCE COPILĂ

Totuși, câteva luni mai târziu, el s-a căsătorit din nou, cu fiica unui conte franc, trufașa Fastrada. Era a patra soție. Și ea a exercitat o mare putere asupra regelui, ceea ce deplângea toți cronicarii. A reușit să-l pornească împotriva tuturor personajelor

*Întâlnirea între Papa Adrian I
și împăratul Carol cel Mare,
la Roma (miniatură din 1455 – 1460)*

Roma – cu Hildegarda lângă el, bineînțeles – să-l apere pe Papă, atacat de longobarzi. Campania a fost dură și lungă, la capătul ei Carol asediind Pavia, unde l-a învins pe regele Desiderius, fostul lui socru, pe care l-a și întemnițat într-o mănăstire din Neustria. Spre satisfacția soției, evident. După care Carol s-a încoronat rege al longobarzilor, în locul lui Desiderius. N-a putut însă întârzia prea mult la Pavia, pentru că a trebuit să facă față revoltei saxonilor. Iar Hildegarda nu l-a părăsit nici atunci. Și-a făcut culcuș, ce-i drept, într-o căruță mai luxoasă. Și așa a străbătut, în lung și în lat, lângă regalul ei soț, drumurile unui imperiu în formare, pentru ca, în 777, Hildegarda să-i dea acestuia vestea cea mare: vor avea un moștenitor. A urmat o seară de vis, cu prietenii care le-au împărtășit bucuria.

Hildegarda va naște nouă copii, patru fii – Carol, Pepin, Ludovic și Lothaire – și cinci fiice – Adelaida, Rotruda, Bertha, Gisla și Hildegarda. Când va muri, epuizată de expediții-

de la Curte pe care ea le detesta. Astfel că numeroși dregători au fost alungați, între ei oameni de ispravă, destituiți fără niciun motiv serios și real. Rea, invdiodoasă și intrigantă, geloasă pe femeile dregătorilor lui Carol, a trecut personal la represalii contra lor, ceea ce l-a făcut pe Eginhard să scrie că „pentru a-i satisface cruzimea soției, Carol a renunțat nu o dată la bunătatea lui naturală”. Simțindu-se slab în fața Fastradei, viitorul stăpân al Europei Occidentale a comis câteva erori ce nu i s-au iertat. Dușmanii au profitat, conspirând contra lui. Avertizat asupra pericolului, el a revenit din Saxonia, unde purta război, și i-a arestat.

Ipocrită și vicleană, Fastrada i-a sugerat o manevră josnică: s-a prefăcut a le fi acordat iertarea acestor conspiratori, apoi Carol i-a trimis să se roage într-o biserică. „După ce vă veți împărtăși, le-a spus, nu mă veți mai vedea mânios pe voi.” De fapt, nu-l vor mai vedea deloc, nu numai mânios. La ieșirea din lăcaș, soldații le-au scos ochii.

Un asemenea comportament duplicitar a trezit multă revoltă, ceea ce a înlesnit o conjurație.

Mai marii regatului au decis că Fastrada trebuie suprimată și, pentru reușită, s-au grupat în jurul lui Pepin cel Cocosat, fiul lui Carol cu Himiltruda, și el nemulțumit, urând-o de moarte pe actuala soție a regelui, care îl îndepărtase de la succesiune. Apoi acest grup a conspirat să-i omoare și pe rege, și pe regină. Puțin a lipsit ca să reușească acest complot. Dacă un diacon ascuns în altarul unei biserici n-ar fi surprins o discuție între

prieteniului lui Pepin cel Cocoșat, Carol n-ar fi ajuns niciodată împărat. Toți complotiștii au fost condamnați la moarte, iar Pepin, după ce a fost bătut și tuns, și-a încheiat viața într-o mănăstire.

Oricum, Carol și-a pierdut încrederea în sfaturile Fastradei și nu se știe care ar fi fost sfârșitul acestei femei dacă n-ar fi murit la timp.

Eliberat, regele s-a grăbit să-și caute o companie mai dulce și mai blândă. A găsit-o în fiica unui conte german, o anume Liutgarda, care i-a părut a avea toate calitățile pe care le deținea cândva Hildegarda: frumoasă, generoasă, studioasă, hazlie. El avea atunci 59 de ani. Era socotit cel mai frumos bărbat al regatului, ceea ce a făcut-o pe Liutgarda să îl iubească cu pasiune. Era zvelt, purta o mustață viguroasă, niciodată barbă. Liutgarda era o copilă, de vârsta fiicelor soțului. Ceea ce o făcea să le fie apropiată și să-și găsească preocupări comune cu ele. Când îl privește pe Carol, cu Liutgarda alături, el și-a recăpătat liniștea necesară marilor proiecte.

Fericit, se apropia fără să știe, dar încrezător în steaua lui, de ceremonia încoronării, care avea să aibă loc la Roma, la 25 decembrie 800. Dar la 4 iunie, la Tours, frumoasa Liutgarda a murit, fără să-i dăruiască niciun copil. Și, printr-o fantezie a destinului, acest om care nu putea trăi fără femei – le adora – și care, în felul lui, era produsul lor, s-a trezit singur în aceea zi a apogeei gloriei sale, încoronarea de Papa de la Roma. De atunci Carol nu va mai avea nicio soție, numai concubine.

*Tronul lui Carol
de la Aix-la-Chapelle*

RĂZBUNAREA PAPEI

Și asta nu pentru a se bucura de libertate, ci numai din rațiuni politice. Visa să domine un teritoriu imens. Proiecta să se căsătorească cu împărăteasa Irina (797 – 802), de la Constantinopol, care stăpânea Imperiul Roman de Răsărit. Ceea ce presupunea să nu aibă nicio obligație matrimonială. Din păcate,

în planificarea demersurilor sale politico-sentimentale, el îl elimina din start pe Papa de la Roma. Or, Leon III nu se lăsa ignorat. La 25 aprilie 799, când familia Orsini organizase o răzvrătire antipapală la Roma, suveranul pontif, gata-gata să i se scoată ochii, se salvase cu greu trecând Alpii și căutând refugiu la Curtea lui Carol cel Mare, la Aix-la-Chapelle. A simțit că se umilește, dar n-a uitat umilirea. Carol nu i-a sărit în ajutor militar, ci l-a invitat în capitala regatului. „Veniți la Aix, să-mi explicați ce necazuri aveți”, i-a scris suveranul prin trimisul papal.

Jignit, dar aflat la mare înghesuială, după un drum de două luni în plină iarnă, Papa a descins la Curtea carolingiană. Carol și invitatul s-au îmbrățișat plângând – cine i-a văzut a crezut că sunt cei mai buni prieteni –, iar la scurtă vreme Leon III s-a întors la Roma însoțit de emisari ai regelui. Primejdia trecuse. Leon III s-a reinstalat ca papă. În întâlnirile private însă,

Leon nu și-a ascuns revolta față de comportamentul regal, care îl ridiculizase în ochii întregii creștinătăți. Îl făcuse să se prezinte ca un supus oarecare în fața tronului regelui franc. Pe drumul de întoarcere în Cetatea Eternă a găsit însă modul de a se răzbuna și de a-l face pe Carol să înțeleagă că regele, cât de puternic ar fi, este cel care are nevoie de el, nu invers.

Carol spera să se poată căsători cu Irina, căreia, prin ambasadorii lui de la Constantinopol îi ceruse mâna. Își făcuse calculul că, dacă reușește acest

*Decembrie 800. Încoronarea
lui Carol cel Mare,
în Catedrala Sf. Petru de Papa Leon III*

Împărăteasa Irina,
a Imperiului
Roman de Răsărit,
și cel care a aspirat
la mâna ei,
Carol cel Mare,
sau căsătoria care
nu a mai avut loc
(ilustrație
de Johannes Zainer,
sec. XV)

mariaj, el devine împărat fără a mai datora nimic Papei. Invitat de Leon III la Roma, „în mare ținută romană”, pentru a participa la slujba de Crăciun din 25 decembrie 800 și întâmpinat amical, de la egal la egal, de suveranul pontif în poarta Catedralei Sf. Petru, regele s-a trezit, în timpul ceremoniei, că i se pune pe cap coroana imperială, în aclamațiile asistenței – îndeosebi cler, prezent în număr mare –, care a strigat debordând de entuziasm: „Viață și izbândă lui Carol August, încoronat de Dumnezeu, mare și aducător de pace împărat al romanilor”! Deconcertat, privind nedumerit în stânga și dreapta, nu fără a-i scăpa aerul ipocrit de pe fața înaltului pontif, Carol a devenit împăratul Occidentului. Nu i-a rămas decât să suradă calm. De protestat nu putea protesta. A răspuns însă în felul lui. I-a grațiat pe autorii atentatului din 25 aprilie, cei care au vrut să-i scoată ochii Papei.

VREMEA CONCUBINELOR

Întors la Aix, Carol a continuat negocierile în vederea căsătoriei cu împărăteasa Irina. Dar cum tratativele durau de ceva vreme, în viața lui,

bărbat la 60 de ani, a apărut o concubină, tânăra Madelgarda, cu regim de autentică soție: îl însoțea peste tot, în toate campaniile militare, contra saxonilor, avarilor, danezilor și chiar la vânătoare în pădurile Maientei. Răspunsul Irinei întârzia. Iar într-o bună zi Carol a primit vestea că împărăteasa a fost îndepărtată, exilată și că negocierile lor secrete ajunseseră la urechea multora, transmise de un eunuc. Pe tron urcase trezorerul ei, Nicefor.

Schimbare de obiective pentru Carol. Cum danezii păreau a-i crea probleme, a organizat un plan de bătaie, construind

Miniaturi care ilustrează
campaniile lui Carol cel Mare
într-un manuscris de secol XIII al lucrării
lui Eginhard Viața lui Carol cel Mare

pentru început un oraș fortificat (care va deveni Hamburg) și orientându-se spre luptele navale. Apoi, plictisindu-se de Madelgarda, a repudiat-o, înlocuind-o cu o altă tânără, Guersuinda. Toate aceste doamne, la fel ca soțiile legitime, erau foarte active, aveau în sarcină administrarea casei și domeniilor statului. Ele gestionau veniturile lui Carol, adică darurile suveranilor străini, tributurile popoarelor supuse, prada luată de la dușman etc. Supravegheau atent și cheltuielile regale, plăteau armata, girau construcțiile edificiilor legate de regalitate etc.

Guersuinda excela în toate. Ar fi trăit prețuită la palatul din Aix-la-Chapelle, dacă împăratul n-ar fi fost tot mai slobod la moravuri pe măsură ce avansa în vârstă. Guersuinda a fost urmată de Amalberge. De data asta numai în mintea regelui, pentru că tânăra, o adolescentă, i-a rezistat, fiind privită cu mult respect la Curte pentru curaj.

Curând Biserica a declarat-o sfântă, iar Carol a fost primul care i-a lăudat virtutea. După Guersuinda istoria a mai reținut alte două concubine: Régina și Adelinda. De fapt, până la ultima suflare Carol a iubit femeile. Pentru că se născuse din iubire. Bertrada, mama lui, fusese foarte îndrăgostită de tatăl lui, Pepin cel Scund, și așa apăruse pe lume el, viitorul împărat, la 2 aprilie 742.

La moartea lui, la 28 ianuarie 814, după 45 de ani de domnie, vremelnicul unificator al Europei occidentale a fost plâns de multe, foarte multe doamne. ■

NICOLAE FILIPESCU, POLITICIAN ȘI JURNALIST

MONICA PRICOPE

Biblioteca Academiei Române a avut dintru început misiunea de a strânge la un loc, a organiza și a pune în valoare colecțiile naționale specifice. Una dintre cele mai valoroase colecții, ca număr de documente și ca valoare istorică, o reprezintă Fondul de Publicații Periodice care, în cele opt milioane și jumătate de ziare și reviste păstrate în depozitele instituției, deține informații probabil binecunoscute la momentul întâmplării evenimentelor, dar evident noi și savuroase pentru cititorul din secolul XXI.

Cercetând colecția ziarului *Epoca* (Fond Periodice, cota P IV 667), cotidian politic de orientare conservatoare, apărut la București în anul 1885, apoi la Iași, cu întreruperi până în 1938, descoperim articole semnate de personalități ale vremii: I.L. Caragiale, Alexandru Vlahuță, Titu Maiorescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea.

Primul director a fost Grigore G. Păucescu, avocat și om politic, orator de seamă, cunoscut și pentru faptul că în casa sa, aflată în apropierea Palatului Fundației Universitare „Carol I”, Biblioteca Centrală Universitară de astăzi, se întâlneau cele mai luminate minți ale vremii. Aici Mihai Eminescu a citit pentru prima oară *Scrisoarea a III-a*.

Dar, cel care la doar 23 de ani a fondat ziarul *Epoca*, pe care inițial l-a condus din umbră, asumându-și apoi funcția de director, a fost Nicolae Filipescu (1862–1916). El a făcut ca acest cotidian să devină foarte repede cel mai citit ziar politic al vremii.

Activitatea sa jurnalistică s-a desfășurat în aceeași perioadă în

care era edilul Bucureștiului, fiind ales în funcția de primar la 9 februarie 1893. A excelat ca primar, având realizări deosebite: este pus în funcțiune primul tramvai electric în 1894, orașul este iluminat cu gaz și electricitate, pietruit cu piatră cubică, este extinsă rețeaua de canalizare și cea de alimentare cu apă, sunt construite mai multe școli și un strand, pentru a cărui realizare au fost alocați 150.000 de lei. A început construcția Halei Traian, a Observatorului Astronomic și a Gării Obor.

Nu toate aceste măsuri de modernizare a Capitalei au fost primite cu entuziasm de contemporani, mai ales de opoziția politică.

Punerea în funcțiune a tramvaiului electric în decembrie 1894, activitate inițiată de primarul anterior, Pache Protopopescu în 1890, a fost contestată în presa vremii. În *Voința națională*, *diar național-liberal*, anul XI, nr. 3.008, din data de 3 decembrie 1894, se afirma: „Dl G. Assan, inginer, a scris și a indicat foarte precis toate pericolele la care dă naștere așezarea firelor deasupra

Ziarul înființat de Nicolae Filipescu pe când avea 23 de ani

pământului... Avem deja în orașele noastre prea multe ocașii de a ne vedea oasele rupte ca să nu mai adăugăm și posibilitatea de a fi trăsniți din senin... Să se profite de experiență și să nu se aștepte până ce câțiva abonați ai telefonului vor fi electrișiați, surdiți de ruperea vreunui fir care va fi pus în contact cu cablul tramvaiului.”

(Fond Periodice, cota P IV 612).

Noul primar a decis că este nevoie de date concrete, care să prezinte situația reală a Capitalei, așa că a înființat în 1893 *Buletinul Statistic Lunar al Orașului București*. Acesta cuprinde informații referitoare la populație, căsătorii, decese, boli infecțioase, numărul persoanelor din penitenciare. Această publicație se află în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, *Fond Periodice*, la cota P II III 865.

Firea vulcanică a lui Nicolae Filipescu îl determină în 1898 să se dueleze cu ziaristul George

George E. Lahovari...

... și ediția din *L'indépendance Roumaine* în care a apărut articolul intitulat *Deux politiques*

Emil Lahovari, redactor al ziarului liberal *L'indépendance Roumaine*, cu care avusese o aprigă dispută politică, deși amândoi erau de orientare conservatoare. În paginile ziarului *L'Indépendance Roumaine* (Fond Periodice, cota P IV 683), al cărui redactor era Lahovari, au apărut numeroase articole în care erau atacați Nicolae Filipescu și ziarul *Epoca*. Unul dintre articole se intitula *Deux politiques* (Două politici), apărut în ziarul cu nr. 6.293 din 28 noiembrie 1897, în care îl acuza pe conservatorul Filipescu de apropiere de liberali.

Nicolae Filipescu, un excelent spadassin, l-a ucis pe George E. Lahovari. Justiția l-a condamnat pe făptaș la închisoare, dar a fost grațiat de regele Carol I. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 septembrie 2023, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an la revista **Magazin istoric**.

– La ce deficit de putere instalată ajunsese
România la data de 4 decembrie 1989?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din iunie 2023 este:

„Negustor”

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de domnul **Cezar Tătaru**, din **Vaslui**, jud. Vaslui.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2024.

Nu luăm în considerare răspunsurile trimise pe Facebook și pe e-mail care nu sunt semnate și care nu indică adresa.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sect. 5, București

E-mail-ul nostru: **mistoric@gmail.com**

SPADELE ARISTOCRAȚILOR DACI

CĂTĂLIN BORANGIC

„Cin' nu crede să
să ducă la Columnă/
Să să uite, și-o vedea/
Sabia încovoiată, ar-
cul, scutul și căciula/
Orice dac le avea!”
Versurile acestui cu-
noscut cântec folk,
creație și interpretare
a învățătorului Ion
Hagiu din Zăbala (Co-
vasna), au irupt la
capătul unui veac de
cunoaștere și de cer-
cetare a civilizației
dacice.

Istoria are însă meandrele ei
și veacul acesta de cercetare a
decurs aproape paralel cu un se-
col de protocronism, curent de-
viant la rândul lui, prin resurrecție
artificială, de politica oficială
a comuniștilor români în ceea
ce numim astăzi dacomanie. În
realitate, acest curent ideologic
era doar o îngustare naționalistă
a istoriei cu accente puternice
asupra bazelor argumentative ale
sistemului politic, cu obstinație
asupra identității dintre daci și
țărani români și a continuității
fluide dintre cele două culturi.

Fără îndoială că cercetarea
istoriei dacilor a fost dependentă
de vremuri, dependență care a
subsumat cunoaștere efectivă,

intruziune politică și program
ideologic.

În acest peisaj, poetul și cei
care i-au cântat decenii la rând
poezia au fost captivii unui ste-
reotip greșit.

UN SIMBOL AL ARISTOCRAȚIEI MILITARE

Nu orice dac avea căciulă, a
se înțelege pileusul, și în niciun
caz nu toți dacii aveau săbii în-
covoiate. Ierarhizarea societății
dacice, în peisajul căreia pileusul
a fost și a rămas un element defi-
nitoriu, a fost o realitate istorică,
în ciuda eludării ei din conside-
rente politic-identitare.

Fără îndoială că unii daci
aveau săbii, dar alții nu aveau deloc,

din varii considerente. La fel,
alți daci din alte straturi sociale
și militare nu aveau nici ei săbii,
dar foloseau predilect spade. Și
aceștia din urmă erau cei care

*Fragment ceramic descoperit
la Răcădău, Bacău,
înfățișând un călăreț care are
o spadă cu antene la brâu*

1) rapieră miceniană de bronz, Roșiori de Vede, Teleorman; 2) spadă scurtă de bronz, Sebeș, Alba; 3) spadă de bronz, Apa, Satu Mare; 4) spadă de bronz cu antene, Bunești, Brașov; 5) spadă de fier, Dobolii de Jos, Covasna; 6) Spadă de fier celtică, Bulgaria; 7) spadă de fier de tip celtic, Gruia, Mehedinți; 8) spadă de fier de tip celtic, Orodel, Dolj; 9) spadă de fier, Piatra Roșie, Hunedoara; 10) spadă de fier, Ursici, Hunedoara (Credit foto: 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9: M. Amarie, Muzeul Național de Istorie a României; 6: R. Oltean; 10: V.I. Ferencz, Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva)

purtau cu mândrie pileusurile, căci ei erau nobilii daci.

În mormintele acestor războinici de neam ales, spadele sunt prezente constante. Aristocrații războinici decedați au fost incinerati, uneori cu tot armamentul pe care l-au avut în timpul vieții, iar resturile cremației au fost strânse spre îngropare, nu înainte de a le mai distruge o dată prin îndoire, astfel că tot ceea ce fusese funcțional, om și arme deopotrivă, a trecut, prin scoatere din uz și însoțirea decedatului, în plan fantastic.

Acest scurt tablou reconsideră și reconfigurează în parametri mai solizi perioada dedicată cercetării civilizației dacice, astăzi întinsă pe mai mult de un secol și dezbrăcată de hainele ideologice și de încorsetările politice. Cercetarea din ultimele decenii a relevat nenumărate aspecte care, asamblate corect, reconstruiesc profilul unor structuri sociale complexe, emanație a unei culturi solide și bine articulate. Zonele gri au fost completate în bună măsură, părți largi ale aspectelor

esențiale cu privire la societate, reperele spirituale și artistice, capacitățile militare și nivelul tehnologiei au fost mult mai bine și mai obiectiv conturate. Deși încă suntem departe de imaginea panoramică reală, putem spune că reasezarea principalelor repere în matricea lor este ceva mai aproape de conturare.

Un astfel de reper este spada, arma predilectă și emblematică a aristocrației militare dacice, alături de pumnalul încovoiat. Apartenența acestor arme la fondul socio-militar dacic este incontestabilă. Arheologia, această sectă zelotică a istoriei, a relevat suficiente artefacte și contexte indubitabile, încât să reconfigureze categoric locul, rolul și importanța spadelor în panoplia războinicilor de elită daci.

Extrem de eficace sub aspect marțial, puternic individualizate, depozitare ale unor valențe culturale de excepție, spadele trasează evoluția elitelor celto-tracice de la grupurile eterogene de războinici la edificarea Regatului Dac sub Burebista și, mai departe, până la domnia legendarului rege Decebal. Spadele și-au însoțit adesea stăpânii în mormânt, oferindu-ne, după două milenii, un potențial explicativ sensibil mai voluminos decât tot ce se știa despre ele până acum.

Motiv pentru care cred că întregul ansamblu, constituit din om, armă, ierarhie și ideologie, merită o doză de atenție suplimentară și o binemeritată reconsiderare.

AȘADAR, CE ESTE O SPADĂ?

În primul rând, spada se deosebește fundamental de sabie, ceea ce determină și o

Nobil dac reprezentat pe Columna Traiană (scena XCIII), având o spadă la șold

diferențiere terminologică, nu întotdeauna aplicată corect nici măcar în literatura de specialitate românească, adesea aparent derutată de termenul uzual englez „sword”.

Spada este o armă constituită dintr-o lamă de metal întotdeauna dreaptă, cu tăișuri pe ambele laturi ale acesteia, mai rar doar pe una. Vârful, ascuțit sau rotunjit, și lungimea lamei determină tehnica de luptă centrată, după caz, pe acțiuni de tăiere-înjunghiere sau doar lovire-tăiere. Mânerul pleacă sub formă de tijă rectangulară din lamă, fiind despărțit de aceasta printr-o gardă. Pentru epoca antică, mânerul este scurt, ceea ce face arma utilizabilă doar cu o singură mână. Profilul lamei este, la modul general, lenticular, cu

Faleră de argint aurit de la Surcea, Covasna (secolul I a.Chr.),

înfrățind un călăreț care are o spadă la brâu (foto de V. Sîrbu)

una sau două nervuri mediane, alternate de „șanțuri de scurgere a sângelui” (o traducere a termenului german *Blutrinne*, dar în realitate doar o inovație tehnologică de ranforsare a lamei). Dincolo de aceste constante, există o varietate de forme, tipuri de profiluri, în funcție de momentul evolutiv, zona și capacitățile tehnice avute la dispoziție de fabricant. Morfologia liniară a lamei permite ca aceste arme să fie purtate și/sau păstrate într-o teacă atârnată la șold.

Deși subsumate unor caracteristici morfologice relativ unitare, la nivel de detaliu spadele Antichității dunărene se deosebesc oarecum între ele prin forma și lungimea lamei și a vârfului, prin ornamentația tecilor, ceea ce a permis tipologizarea lor. De asemenea, lungimea lamei, crescută semnificativ față

de exemplarele din *Latène*-ul timpuriu, a rămas un indicator al evoluției și al adaptării la alte tehnici de luptă.

PUNCTUL DE PLECARE

Originile spadelor sunt indisolubil legate de apariția și dezvoltarea metalurgiei, metalele permițând prelungirea lamelor de pumnal începând cu sfârșitul Eneoliticului (întâi cuprul, apoi bronzul și, ulterior, fierul). Desigur, nu putem eluda armele compozite realizate dintr-o bucată de lemn pe care s-au putut monta lame de silex, ce ar fi putut fi precursori ale spadelor de metal, dar nu s-au păstrat urme sau prototipuri în sfera armelor de vânătoare sau a uneltelor.

Apariția spadelor trebuie văzută ca un salt evolutiv important în panoplia armelor destinate luptei de aproape și ele au modificat tehnicile și tacticile de luptă, precum și mentalitatea purtătorilor lor. Pentru că spada era arma prin esență destinată exclusiv războiului și indisolubil legată de imaginea și, implicit, statutul războinicului.

Această funcționalitate și această asociere au situat permanent spadele într-o zonă socială și marțială aparte, elitistă și chiar profesională. Spadele nu au fost niciodată, cel puțin nu în proto-istorie, arme de uz comun.

Prezența spadelor în zona nord-dunăreană poate fi punctată secvențial în cel puțin trei etape și direcții distincte, însă fără conexiuni solide între ele, altele decât

spațiul geografic și asocierea cu elitele militare.

Primele spade din acest areal aparțin Epocii Bronzului și ele sunt tributare ca inspirație sudului mediteranean. Putem distinge două tipuri de astfel de spade. În primul tip intră cele numite uneori „rapiere” datorită formei zvelte și lungi; erau arme destinate înjunghierii. Morfologia și distribuția greutateii dădeau acestui tip de spadă o forță de pătrundere semnificativă, iar posesorul ei era cu siguranță un individ remarcabil, atât din punct de vedere combativ, cât și ca forță economică. Dar, dincolo de aceste calități, „rapierele” erau oarecum limitate ca efecte și concurate inechitabil de alte arme. Tehnologia de fabricare nu rezona excelent cu cerințele tactice, astfel că loviturile de sus în jos, inerente în dinamica oricărei lupte, duceau frecvent la deteriorarea lamei sau a mânerului. Pe de altă parte, lungimea lamelor ne arată că ele erau utilizate de călăreți sau de luptători din car, categorii deloc dominante pe câmpurile de luptă ale epocii.

Aceste vulnerabilități nu se mai regăsesc la al doilea tip de spade specifice Epocii Bronzului. Dacă „rapierele” se pretau bine la lupta la semi-distanță, spadele de bronz destinate „tăierii”, mai scurte, cu o alură robustă și un centru de greutate diferit amplasat, erau mult mai bine adaptate luptei de aproape. Dincolo de aspectele combative, spadele de bronz erau bunuri de prestigiu, folosite nu doar ca vehicule ale morții, ci și ca ofrande sau daruri deosebite. Spadele epocii conturează concret existența unei elite cu velenități războinice, capabilă de o mare mobilitate și cu o serioasă

Spade trofee din războaiele daco-romane figurate pe baza Columnei Traiane (foto de R. D'Amato)

*Propuneri
de reconstituire
a unor spade
dacice
(realizare și foto
de: C. Pop,
A. Nae, M. Mogoșan,
C. Drăghici,
M. Barbu)*

potență economică. În mod cert, spadele Epocii Bronzului erau apanajul unor elite războinice pretențioase, a căror ideologie era dominată de arme, gesturi eroice și emoții marțiale, iar posesia spadelor le confirma și legitima puterea.

Un al doilea orizont de utilizare a spadelor în teritoriile nord-dunărene este prezent în Transilvania și aparține primei Epoci a Fierului. Datată mai exact în prima jumătate a secolului V a.Chr., spada de fier de la Dobolii de Jos (Covasna) reprezintă extensia vestică a acestui tip de spadă folosit în stepele nord-pontice. Arma, lungă de 112,5 cm, a fost descoperită în anul 1893 în albia râului Olt, fapt ce implică, probabil, unele ritualuri practicate și care au avut arma ca subiect de sacrificiu.

Tot acestui orizont cronologic și cultural îi aparțin și numeroase spade mai scurte numite *akinakes*, potrivite pentru înjunghiat, lovit și tăiat în lupta de aproape, dar care trebuie să fi fost arme secundare în panoplia arcașilor călăreți.

Al treilea orizont este fracturat în două faze, ambele avându-i în prim-plan pe celții migrați spre Est-Sud-Estul Europei. Prima fază este caracterizată de apariția la sfârșitul secolului IV a.Chr., tot în Transilvania, a unui nou tip de spadă. Aceasta are o lungime relativ medie și vârf ascuțit, ceea ce o făcea utilizabilă atât în lupta de aproape, cât și la semi-distanță, putând fi aplicate cu ea atât lovituri de sus în jos sau laterale, cât și înjunghieri scurte.

A doua etapă este reprezentată de apariția în Balcanii de Nord a unui nou model de spadă în timpul modificărilor cultural-militare impuse de războinicii grupului *Padea-Panagjurski Kolonii*. În acest cadru se includ și spadele, numite de acum de „tip celtic”, preluate și folosite și la nord de Dunăre de războinicii aristocrați ai dacilor, începând din secolul II a.Chr. Spre deosebire de precedentele modele, spadele de „tip celtic” erau lungi, foarte robuste și cu vârful rotunjit. Aceste caracteristici ne arată că erau utilizate aproape exclusiv pentru lovit și tăiat în luptele

corp la corp sau la mică distanță, specifică luptelor călare.

Așa cum arată și numele, aceste spade au apărut în zonă odată cu sosirea celților în acest areal, fiind modificate și adoptate rapid de melanjul cultural rezultat din osmoza celto-tracică. Spadele devin principala armă de atac a războinicilor de elită, înaintea oricăror alte arme preferate anterior, rămânând în uz până la finalul regalității dacice.

DE CE AU PREFERAT ARISTOCRAȚII SPADELE?

Spada, prin noile ei caracteristici, a devenit nu doar emblema elitelor grupului *Padea-Panagjurski Kolonii*, ci și o armă deosebit de eficientă. Tehnica de luptă la care se preta era orientată spre inițiativa individuală a războinicului. Datorită lungimii, spada era la fel de eficientă și în cazul cavaleriștilor.

Majoritatea descoperirilor în care a apărut acest tip de armă au caracter funerar, excepțiile fiind o raritate. La modul ideal, spada făcea parte din arsenalul de bază al unui astfel de senior al războiului, arsenal care mai era compus din pumnal încovoiat, una sau două lănci, scut, armură de zale și coif.

De ce au preferat seniorii războiului din lumea dacică spadele? Răspunsurile pot fi multe, deși majoritatea sunt încă intuitive din cauza parcimoniei surselor directe.

Dacii moșteniseră aceste arme din panoplia amestecului de celți și traci care a luat naștere în Balcanii de nord în secolele IV – III a.Chr. În cadrul sintezei etno-culturale detonate de invazia celtică, spadele fuseseră

emblema războinicilor celti, dominanți inițial. Elitele locale tracice, care folosiseră anterior în general diverse săbii încovoiate, cunoscute astăzi sub termenul generic de *mahaira*, probabil că au privit spadele invadatorilor drept un atribut al excelenței războinice și al unei poziții sociale înalte. Rapida aculturație a inclus preluarea spadelor nobiliare de către vârfurile sociale, cu întregul lor bagaj ideologic, cu care ocazie aceste arme au suferit unele adaptări fizice evidente, impuse de realitățile tactice din teren.

Să fi fost aceste calități combative singurele argumente? Greu de precizat cu fermitate, dar nu trebuie uitat că acest tip de armă a fost un privilegiu al aristocrației, servind de cele mai multe ori și ca obiect de prestigiu. Spada era indisolubil legată de funcția războinică, o prelungire în fapt a brațului și, prin extensie, a individului în luptă, calitate în care era creditată cu puteri magice. Dacă partea pragmatică este evidentă, conținutul spiritual, deși pare astăzi greu de recompus, nu putea lipsi. Armă definitorie, spada era în egală măsură însemn al apartenenței individului la o anume comunitate și al unui anume etaj social, cu toate drepturile și obligațiile care decurgeau din această situație. Descoperirile funerare din lumea dacică ce conțin spade – cca. 50 exemplare până acum – ne arată rangul și funcția pe care decedații le-au avut în timpul vieții.

Șefii militari au beneficiat de mobilier funerar uneori spectaculos, din care spada nu lipsea, ceea ce reprezenta o considerație specială a comunității față de cel decedat. Putem presupune că spada era în acest caz o pre-

lungire a capacităților pe care individul le avusese în timpul vieții și chiar dacă era departe de a fi prezentă la nivel generalizat în societate, comunitatea, sau mai precis grupul dominant, fie prelungise în post-existență privilegiul decedatului de a purta spadă, fie la fel de posibil dorea ca eficiența ei să fie transferată în plan fantastic, spre binele comun ori doar pentru a solidifica în non existență statutul războinicului mort.

O altă doză de încărcătură spirituală este datorată formei specifice, care face trimitere la noțiunea juridică de dreptate și de adevăr, principii esențiale ale guvernării, la erectie și, implicit, la masculinitate, la puterea solară și la „Axa lumii”. Doza de semnificații conținută explică parțial prezența acestei arme în panoplia aristocrației dacice, beneficiara întregii moșteniri a grupului *Padea-Panagjurski Kolonii*.

REPUNEREA REGINEI PE TRON

Spadele elitei militare care a fondat Regatul Dac sunt unele dintre cele mai solide moduri de exprimare a forței, ideologiei și identității războinice ale purtătorilor lor. Cronologia acestor arme în spațiul nord-dunărean pare să le grupeze în intervalul larg dintre secolul II și secolul I a.Chr., după care spadele intră în zona de discreție funerară. Pe acest considerent s-a opinat că și aceste arme ar fi ieșit din uz, ceea ce este o explicație neconvincătoare. Columna Traiană modifică această perspectivă, spadele fiind redată pe reliefurile monumentului în număr mare.

Prezența în iconografia autohtonă a acestor arme este

destul de sporadică, integrată fiind în raritatea reprezentărilor antropomorfe din Dacia preromană. Cu toate acestea, există câteva ilustrări, așa cum putem vedea pe un fragment ceramic descoperit la Răcățiu, pe o faleră descoperită accidental la Surcea (Covasna) sau în mâna unui călăreț redat pe resturile unui bol ceramic de la Zimnicea.

Fiecare cultură sau civilizație care a fabricat și a folosit spade le-a perceput drept arme extraordinare. Spadele apar predominant în istoria, cosmologia și mitologia comunităților istorice într-un melanj năucitor de semnificații legate de fascinația morții, de putere, excelență marțială, înțelepciune, dreptate, protecție și curaj.

În încă puțin descifrata lume dacică, spadele, deși indisolubil legate de teribila aristocrație războinică și parte fundamentală a universului marțial și mitologic al acesteia, sunt încă umbrite de fama temutelor săbii încovoiate – *falx dacica* (*Magazin istoric*, nr. 4 – 5/2021).

Uzurparea locului și rolului spadelor în arsenalul aristocrației Regatului Dac este un rod al necunoașterii realităților arheologice și al manipulărilor ideologice din trecut.

Din păcate, nici prezentul nu contribuie cu aproape nimic la repunerea reginei pe tron. Literatura de specialitate cu privire la spade aproape lipsește, iar în locul acesteia, peisajul contemporan este saturat de reconstituiri așa-zis istorice, care mustesc de clișee încă fidele versurilor poetului Ion Hagiu. Realitatea istorică, percepută mai mult ca un moft, decât ca o necesitate pedagogică, va trebui, se pare, să mai aștepte un veac. ■

PROSTITUATE EVREICE ÎN EUROPA EVULUI MEDIU

ASHER SHAFRIR

Se spune că prostituția ar fi cea mai veche meserie din lume. În societatea creștină medievală, prostituția a fost percepută ca un rău necesar.

Un bordel în viziunea pictorului flamand Joachim Beuckelaer (1533 – 1570)

Din secolul XIII orașele din nordul Italiei au început să adopte legi care au limitat zonele de practicare a prostituției, cum ar fi de exemplu în jurul bisericilor. În secolele XIV – XV li s-a impus prostituatelor obligația de a se îmbrăca în haine speciale, care să le deosebească de celelalte femei.

Într-o carte extrem de răspândită între evrei, *Sefer hasidim* (Cartea loialilor), din secolul XIII, scrisă de rabinul Ichuda Ben Șmuel Hahasid, din orașul german Regensburg, citim: „Episcopul unui oraș în care, în zilele de piață, se adunau multe prostituate, cu doamna lor în frunte, a ordonat ca ele să fie toate adunate, duse într-o casă cu cazare bună, cu paturi bune, să li se dea o masă îmbelșugată și să li se dea să croșeteze. Să fie lăsate să se întoarcă la piață după ce ea se închide. El i-a dat doamnei mai mult decât ele ar fi câștigat în acea zi. Așa făcea în fiecare zi de piață, că doar scrie în Biblie: «Să nu

duci plata unei prostituate în casa lui Dumnezeu» (Deuteronomul 23:18).“

Pe de altă parte, episcopi și primari au început încetul cu încetul să încerce să limiteze prostituția în orașe sau chiar s-o interzică. În anul 1278, împăratul Rudolf I al Germaniei, primul din dinastia Habsburgilor, a emis un decret prin care prostituatele au primit ordin să

Pagină
dintr-o ediție
a Sefer hasidim

părăsească orașul Viena sâmbătă seara, deoarece le era interzisă șederea în oraș duminicile, care erau zile de piață. De asemenea, li s-a interzis intrarea în oraș în timpul celor 40 de zile ale Postului Mare. Orice încălcare a regulilor era aspru pedepsită în mod fizic.

Mărturii din secolul XIV din diferite locuri din Europa povestesc despre prostituate evreice. Un exemplu apare într-o carte de teologie evreiască despre o logodnă greșită, dintr-o glumă, între un tânăr evreu și o evreică de moravuri ușoare în orașul Carpentras din Provence. Nu era sigur dacă tânăra era o prostituată. Era scris doar că ea era disponibilă pentru toți, de unde se poate trage concluzia despre ocupația ei.

În secolul XIV s-au produs schimbări legate de practicarea prostituției în diferite orașe din Europa. În multe dintre ele s-au stabilit zone în care era admisă prostituția. În același timp, a început să se limiteze cartierele în care evreii aveau voie să locuiască. La fel, atât prostituatele cât și evreii au început să fie identificați prin culoarea galbenă, care simbolizează satanismul și seducerea. În unele orașe s-a impus control asupra bordelurilor.

Nu avem date despre numărul bărbaților evrei care vizitau bordeluri și nici despre numărul prostituatele evreice. Însă avem multe probe despre bărbați evrei care mergeau la prostituate creștine. În arhiva orașului Zürich sunt câteva indicații începând din secolul XIV despre bărbați evrei care au fost prinși când se culcau cu prostituate creștine. În multe orașe li s-a interzis evreilor să meargă nu numai în bordeluri, ci și la băi publice. Evenimentul

Împăratul Rudolf I

este întotdeauna identic: un bărbat evreu înstărit este prins cu o prostituată sau o slujnică creștină săracă. În cazurile înregistrate, bărbatul plătea de obicei o amendă considerabilă.

Spre sfârșitul secolului XV, pedepsele primite de bărbați evrei care au fost prinși cu prostituate creștine s-au agravat, iar unii au fost chiar condamnați la moarte. Cercetătoarea Sofia Schmidt a publicat documente din secolul XV din orașul Regensburg, Germania, potrivit cărora comunitatea evreiască din oraș a intervenit în favoarea unuia

dintre bogătașii comunității, Saadia Straubinger, al cărui fiu a fost prins cu o prostituată creștină și a fost condamnat la moarte. Comunitatea a propus o sumă considerabilă de bani ca să evite executarea lui.

Cum de au ajuns unele femei evreice să se prostitueze cu bărbați creștini? Explicațiile le găsim în răspunsuri teologice ale unor rabini importanți la întrebările puse de membrii comunității. Din aceste răspunsuri, aflăm că erau două feluri de probleme care aduceau evreice la prostituție cu străini. Prima este personală, pur religioasă. O femeie evreică, spre deosebire de un bărbat evreu, trebuie să fie divorțată în mod religios ca să poată să se recăsătorească sau chiar să trăiască în concubinaj cu un evreu. Dacă bărbatul nu își dă acceptul pentru divorț sau moare fără ca să i se găsească corpul, ea rămâne într-un fel în statut de căsătorie (se numește

„legată”), pe când el poate trăi cu o femeie și să aibă copii. Femeile rămăneau într-o asemenea situație și după o perioadă unele nu o mai suportau. Bărbații evrei nu acceptau să aibă relații cu ele și atunci ele apelau la bărbați creștini întâlniți întâmplător, adică la prostituție. Multe rămăneau gravide. În acest caz, ele ajungeau direct la prostituție.

A doua cauză este comună tuturor femeilor, și anume o situație economică foarte grea care le aducea la prostituție.

Un caz interesant și mult discutat s-a petrecut în nordul Italiei, în

Evreii erau identificați în Evul Mediu după îmbrăcămintea pe care o purtau; miniatură din Codex Manesse (secolul al XIV-lea) care îl înfățișează pe poetul evreu Susskind din Trimberg (a trăit în secolul al XIII-lea), ce poartă o pălărie specifică

Imagine dintr-un bordel din Argentina la începutul secolului trecut

secolul XV. Marele rabin al orașului Mainz, Mahari Minț, a fost rugat să aprobe cununia unei fete din Padova cu alesul ei. Rabinul Mahari a fost rabinul evreilor din Mainz până în 1462, când, împreună cu toată comunitatea au fost forțați să părăsească Germania și s-au așezat la Padova, care făcea parte din Republica Venetiei. Acolo, a primit o cerere de la o pereche de evrei să accepte căsătoria unei fete numite Rahel cu iubitul ei, Mordechai.

Rahel venise și ea la Padova din Germania, unde probabil se ocupase ocazional cu prostituția. Rămăsese gravidă și a născut un copil. Pe drumul spre Italia l-a cunoscut pe Mordechai. Au ajuns la Padova cu copilul în vârstă de cinci luni. Problema era că pe vremea aceea se aplica o regulă din Talmud potrivit căreia o femeie divorțată sau văduvă nu se putea recăsători doi ani după ce a născut. Regula aceasta a fost adoptată de teamă că dacă femeia rămânea gravidă nu mai putea alăpta copilul, pe de o parte, iar pe de altă parte, își va ignora copilul din cauza tatălui vitreg, de care va avea mai multă grijă. Din această cauză au fost trimiși la rabinul Mahari Minț ca el să-și dea acordul.

Decizia rabinului i-a surprins pe toți. Mahari a decis că perechea se poate căsători în ciuda faptului că mama își alăpta bebelușul. Motivările acestei decizii au fost: regula de mamă care alăptează lângă un

tată vitreg nu este valabilă în acest caz deoarece femeia s-a ocupat cu prostituția, iar acum, când există un tată, chiar și vitreg, situația bebelușului va fi mai bună. La aceasta se mai adăuga faptul că bogătașii orașului căutaseră să o readucă la prostituție și ea a refuzat vehement. Există primejdia ca, dacă nu se va căsători, să fie silită până la urmă să se reîntoarcă la prostituție.

Aceste evenimente s-au petrecut în secolul XV, când autoritățile orașelor din nordul Italiei au hotărât să înăsprescă atitudinea față de participarea evreilor – bărbați sau femei – la fenomenul de prostituție.

Aceste acțiuni se adăugau celor de până atunci ce aveau drept scop îndepărtarea evreilor din spațiul public. În anul 1470, cam în perioada verdictului rabinului Mahari Minț, în orașul german Nördlingen un evreu a fost prins vizitând o prostituată creștină. El a fost pedepsit cu marcarea unui semn de rușine cu fier încins pe corp.

Toate personajele din evenimentul descris mai sus din Padova erau emigranți: Rahel, Mordechai și rabinul Mahari Minț. Există o legătură strânsă între emigrație și prostituție.

În secolul XIX acest fenomen s-a întâmplat deseori între emigranții evrei din America. Cel mai cunoscut caz este cel al grupului de crimă organizată evrească din America de Sud „Tvi Migdal”,

care pândeau tinere evreice din Estul Europei ca să le forțeze să se prostitueze. Vom aminti cazul lui Rahel Liberman, care a emigrat în anii 1920 din Ucraina în Argentina. Acolo, bărbatul ei a murit și ea a fost obligată de acest grup mafiot să se prostitueze. Ea a luptat contra lor până când în 1929 a reușit să se elibereze și a depus mărturie contra grupului mafiot.

Hotărârea rabinului Mahari Minț a devenit o parte din legile religioase evreiești, fiind inclusă în ghidul de bază al comportamentului religios evreiesc, cartea *Șulhan Aruch* din secolul XVII (în versiunea așkenaz). ■

Rahel Liberman cu cei doi copii

Răsfoind presa vremii, ai senzația că România rămâne, la cinci ani după Marea Unire, încă neînchegată și obsedată de amenințările de la fruntarii.

ROMÂNIA, ACUM 100 ANI

Tribunalul din Budapesta a confirmat arestarea a 17 indivizi, acuzați că voiau să arunce dintr-un aeroplan grenade de mână asupra suveranilor României la ceremonia de încoronare de la Alba Iulia, din octombrie 1922. Nu a reușit atentatul pentru că nu au găsit un aeroplan. În Cadrilater se înmulțesc atacurile comitațiilor (bulgari care luptau împotriva autorităților române). „Lipsa de jandarmi, de agenți informatori, cum și a unei paze riguroase în orașe face ca autoritățile noastre administrative să pară neputincioase, cu toată munca ce desfășoară.” Abundă și informațiile despre atacuri armate în trenuri, pe șosele sau pe străzile marilor orașe, ale apașilor, cum sunt numiți membrii bandelor.

Sentimentul de nesiguranță este sporit și de numeroasele accidente petrecute pe calca ferată. Cel mai grav a fost cel de la Vintileanca, din 2 iulie. Trenul personal 701 București – Iași – Cernăuți avea cinci minute întârziere la ieșirea

din gara Mizil. Mecanicul a intrat cu viteză mare în gara Vintileanca, dorind să reducă din întârziere. Acarul a greșit linia și în loc să îl dirijeze pe linia trei, l-a trimis pe linia doi, unde era garat un tren de marfă. Mecanicul nu a mai putut frâna. Primele trei vagoane de după locomotivă s-au slărâmat. Au fost 66 de morți și 105 răniți. Cei aduși la București au fost vizitați la spital de premicr Ion I.C. Brătianu și ministrul Constantin Arădulescu.

Catastrofa de la Vintileanca a adus în discuție starea deplorabilă a căilor ferate. E de îndreptat și de refăcut totul: terasamentul slăbit, poduri, parcul de vagoane și locomotive, întărirea sentimentului de datorie la personalul căilor ferate. Dar lipsește ceva indispensabil: banii. Ministrul de Finanțe, Vintilă Brătianu, a întreprins o călătorie în străinătate, cu speranța să obțină un mare împrumut, dar s-a întors cu mâna goală. În expunerea

Fotografie realizată în fața Palatului Lazienki, reședința suveranilor României în timpul vizitei făcute în Polonia; de la stânga: soția președintelui Stanisław Wojciechowski, regele Ferdinand, președintele Poloniei, regina Maria și mareșalul Józef Piłsudski

Premierul Ion I.C. Brătianu
(cu pălărie albă)
și Al. Constantinescu
(în dreapta, cu baston),
ministrul Domeniilor
și Agriculturii,
asistă la ceremonia urnirii
plugului în prima brazdă
de delimitare, în urma
reforme agrare din 1921,
în satul Poplaca, din Transilvania

să prezinte textul în Catedrală.
Maniu a refuzat.

În iulie are loc conferința
Micii Înțelegeri de la Sinaia.

făcută în Consiliul de Miniștri privind rezultatele călătoriei, el spune: „Îndreptarea stării noastre economice nu va începe cu adevărat decât atunci când vom începe să muncim serios pentru refacere.” România trebuie să aibă două priorități: electrificarea căilor ferate și dezvoltarea porturilor.

Scandal la ceremonia de marcă a 50 ani de la moartea Mitropolitului Andrei Șaguna al Ardealului, ținută la 19 iulie, la Rășinari. Iuliu Maniu a anunțat că dorește să țină un discurs. Mitropolitul Bălan și-a dat acordul. Cu câteva zile înainte de ceremonie, Maniu a fost înștiințat că Guvernul nu admite decât patru discursuri: două ale reprezentanților bisericii, unul al Guvernului și unul al Academiei. În realitate, s-au ținut în plus încă trei discursuri. Totul a fost o manevră a liberalilor ca să împiedice pe reprezentantul Partidului Național să vorbească la manifestare. Regele, observând absența lui Maniu, a cerut să fie invitat Maniu

S-a promis înaintea conferinței – scrie *Universul* – că se vor asigura legături rapide telefonice și telegrafice cu Capitala pentru presă. Nu s-a făcut nimic și legătura se face printr-un singur fir utilizat și de oficialități, și de presă, și de vilegiaturiști. O asemenea situație cauzează „presei incalculabile pagube, iar țării, o dată mai mult, un rău nume pe care au alții grijă să i-l facă și fără să le dăm ocaziunea.”

O delegație a Ligii Națiunilor a făcut o vizită în Transilvania. *La Tribune de Lausanne* publică concluziile: „Comisiunea de anchetă a avut toată libertatea să se întrețină cu populația, cu reprezentanții minorităților etc. Nu s-a dovedit niciun caz de persecuție, de rău tratament sau de asuprire. Pretutindeni ei au constatat același spirit de deplină libertate. Să fie deci liniștiți toți cei pe care soarta minorităților din România i-a putut neliniști.” În schimb, o delegație de aromâni din Macedonia se plânge la București de situația minorității române

din Iugoslavia. După ocuparea Macedoniei, sârbii au închis toate școlile și bisericile și au prigonit pe profesorii, învățătorii și preoții români. Nu mai există o singură școală în limba română. La fel au procedat și în Torontalul sârbesc. Românii din Valca Timocului nu au avut aceste drepturi niciodată. Iar Guvernul român dă dovadă de nepăsare.

Pe litoral se înfățișează un spectacol lipsit de pudoare. Poți întâlni – scrie *Universul* – „câte o batoză în cămașă străvezie în bătaia razelor soarelui, primblându-se pe țărmul mării cu umbrela în mână, spre a stârni admirația amatorilor de forme masive, după cum vei întâlni nu arareori și bărbați în pozițiuni mai mult sau mai puțin decente, dacă nu chiar despuiați. Vine apoi rândul restaurantelor alese, unde ochii vor zări câteodată, în tot cazul nu foarte rar, consumatori care nu poartă haine pe ei, ale căror cămăși de zefir de bună calitate sau pijamale fisticchii contrastează profund cu toaletele în mătase și cu jerseurile fine ale doamnelor. S-a văzut un birt un căpitan în cozondroace, dar cu chipul pe cap. De bună seamă că ar friza ridicolul pretențiunea de a impune obligativitatea fracului sau a smockingului pe vremurile acestea de căldură și democrație, chit ca aliații noștri englezi să ne privească chiorăș, dacă s-ar abate prin ceste meleaguri. Totuși, privind aceste porturi sumare, parcă fără să vrei îți aduci aminte că nu este multă vreme de când direcțiunea căilor ferate române a edictat sancțiuni severe împotriva călătorilor cari vor cuteza să-și scoată cravata sau să dezbrace haina.”

Din cauză că multe vehicule circulă cu viteză prea mare prin Capitală, canalele de pe străzi

Fotoreporterul
ziarului Adevărul
aflat la Rășinari a surprins
momentul când
regele Ferdinand
II cere generalului Anghelescu
să invite pe reprezentanții
Partidului Național
la tribuna regală

Cu prilejul împlinirii unui an de la căsătorie, regele Alexandru al Iugoslaviei și regina Mărioara fac o vizită în România; în timpul unei croaziere pe Dunăre, de la stânga: principesa Elena (soția lui Carol) și sora ei Irina, regina Mărioara, principesa Ileana, regina Maria; în fundal, cu spatele, principele Carol discută cu regele Alexandru

au suferit stricăciuni. De aceea, s-a decis ca trăsurile fără arcuri, căruțele și camioanele să circule numai la pas. Autocamioanele fără cauciucuri nu pot circula prin Capitală. Cele cu cauciucuri pot circula cu maxim 10 km/h. În Capitală gunoaiile și murdăria sunt la tot pasul, dar mai ales câinii vagabonzi. „Străzile sunt pline de ei, fără ca nimeni să-i vadă ori să se întrebe unde sunt stăpânii lor. Oamenii au ajuns să nu mai poată trece pe la răspântiile străzilor sau pe dinaintea porților de teamă că-și vor lăsa o bucată de haină în gura unei dihanii.” Un apel disperat pentru salvarea orașului Iași, aflat „într-o stare de necurățenie, de mizerie, de decădere care este o durere și o rușine pentru toți cei care simt românește”, lansează și Alexandrina Gr. Cantacuzino.

Universul publică un apel pentru ca autoritățile să permită și la noi instalarea de aparate de radio particulare. În Franța și America, „seara, prin adunările familiale se ascultă concerte splendide, se dansează după o muzică aleasă, care însă nu se vede de unde vine; niciun muzicant nu apare pe la vreo ușă! Și acest miracol nu-i decât un mic post receptor de unde

electrice instalat de orice amator în casa lui.” La New York numărul amatorilor este de 1.800.000. „Și când te gândești că la noi în țară abia dacă sunt vreo câteva posturi ale armatei și acelea vechi de pe vremea lui Marconi! De ce nu este permis ca și particularii să aibă posturi de radiotelegrafie sau radiotelefonie? Se face spionaj? Acesta ar fi un răspuns copilăresc.”

Duminică, 26 august, la ora 18.30, Michaela Costescu, fiica doamnei Sturdza Toni Bulandra, actriță și ea, a fost rănită prin descărcarea unui revolver, pe când era singură în camera ei din pasajul Imobiliara. O versiune spune că a vrut să se sinucidă, alta că l-a declanșat din imprudență. Este internată și starea ei este gravă.

La sfârșitul lunii iulie presa anunță decesul lui Amilcar Săndulescu, elev la Liceul Militar din Craiova, cel care a alesese coșciugul eroului necunoscut (*Magazin istoric*, nr. 6/2023). Orfan, fusese trimis de liceu în vacanță la mare, la sanatoriul militar de la Tekirghiol. În timp ce se scălda în mare, s-a înecat.

Mai dispar în aceste luni Lupu C. Kostaki (*Magazin istoric*, nr. 8 – 10/1992), Constantin Diaconovici, editorul *Enciclopediei României*, și Theodor Rosetti, prim-ministru în 1888, guvernator al B.N.R., președinte al Senatului, întemeietor al Junimii, cu Carp și Maiorescu. Barbu Lăzăreanu reproduce în *Adevărul* o însemnare a lui Iacob Negruzzi despre un episod din tinerețea lui Rosetti,

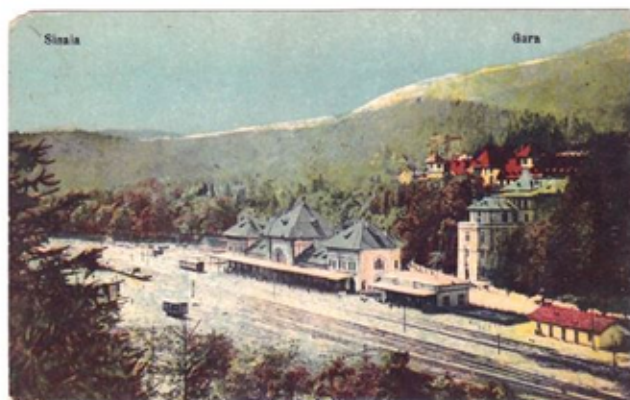
care trebuia să conferențieze despre societatea modernă. „El veni în duminica hotărâtă la Universitate, unde se adunase lume peste măsură de multă, printre care se găsea și domnișoara Profira Beldiman, cu care era tocmai să se logodească și cu care s-a și înșurat puțin timp după aceea. Bine pregătit, precum mi s-a zis, Rosetti era tocmai să înceapă, când în momentul suirii sale la tribună sau, mai bine, după ce se dădu în dosul unei mese care reprezenta tribuna și rosti cuvintele obicinuie și devenite în urmă tradiționale: «Onorat auditoriu», el pierdu deodată cu desăvârșire prezența sa de spirit. Tot întorcând împrejurul unui deget o hârtiuță pe care avea scrise câteva note și tot zicând: «Societatea modernă, societatea modernă...», nicio idee nu-i mai veni în minte, ca și cum toate i-ar fi fost smulse din cap deodată. Două sau trei minute nesfârșit de lungi au trecut așa.

Pentru public, situația era foarte penibilă, iar pentru noi, prietenii lui Rosetti, era grozavă, o adevărată suferință. Cel mai indiferent dintre toți părea a fi Rosetti însuși, care cu două vorbe de scuză se dădu jos de la tribună și se depărtă liniștit. Publicul se împărțise nemulțumit, comentând foarte defavorabil această întâmplare a cumnatului domnitorului [Alexandru Ioan Cuza], iar noi ne strânsăram răpede acasă la Vasile Pogor.

Cine ar fi putut crede atunci că același Rosetti va deveni mulți ani mai târziu, în situațiuni neasemănate mai grele, fiind președinte al Consiliului de Miniștri, un orator așa de interesant și de sigur pe sine!” ■

Rubrică realizată
cu sprijinul Bibliotecii
Academiei Române

TREN DE PLĂCERE

Gara din Sinaia

In urma conferinței ținută zilele trecute la serviciul de mișcare al căilor ferate, conferință la care au participat toate organele indicate să-și spună cuvântul, s-a stabilit definitiv că traficul reclamă de urgență înființarea unor trenuri rapide și că avem porțiuni de linii care pot suporta fără niciun fel de risc pentru siguranța circulației asemenea trenuri, cu o viteză chiar până la 100 km pe oră. Odată fixat principiul, s-a procedat la primele studii pregătitoare, astfel ca cel mai târziu până la 15 iulie să poată fi puse în circulație cele dintâi trenuri rapide pentru Ploiești – Buzău – Brăila – Galați și un rapid de sezon București – Sinaia, care va parcurge această distanță numai în 2 ore. [...]

(Dimineața, 3 iulie 1928)

S-a procedat la întocmirea studiilor pregătitoare, astfel ca de la 15 iulie să poată fi pus în circulație rapidul București – Sinaia – Brașov, care se va numi probabil Rapidul *Carpați pentru Brașov*. [...]

Foarte îmbucurător însă este că distanța București – Brașov se va putea parcurge cu noul rapid, de la 15 iulie, în timp de trei ore și jumătate. Cum este vorba doar de deservirea Văii Prahovei, trenul nu va opri la Ploiești, având în schimb opriri scurte în toate stațiunile, începând de la Câmpina și până la Brașov.

(Dimineața, 7 iulie 1928)

În vara anului 1928 se preconiza înființarea unui tren expres București – Sinaia, care să îi ducă pe călători cu maximă viteză, în condiții de confort sport, în vagoane Pullman, în stațiunea de pe Valea Prahovei. Ca să nu bată la ochi că a fost înființat doar pentru împătimitii de jocurile de noroc de la Cazinoul din Sinaia, traseul a fost lungit până la Brașov. Ce a rămas în final din proiectul inițial și din vagoanele Pullman aflați din textele ce urmează, reproduse din ziarul Dimineața.

Am anunțat punerea în circulație pe Valea Prahovei a unui tren rapid, denumit *Carpați-expres*. La început fusese vorba ca el să circule numai până la Predeal, iar garnitura să fie formată exclusiv din vagoane saloane Pullman. S-a renunțat la vagoanele saloane. Trenul va circula până la Brașov, iar garnitura va fi formată din vagoane de clasa I și II, pe cât mai bune și bine întreținute. Noul rapid va evita Ploieștii, luând-o direct de la Brazi, pe linia triunghiului spre Băicoi și având la Câmpina prima oprire. [...]

Este aproape definitiv că noul tren va începe să circule cu începere de la 16 iulie a.c.

(Dimineața, 13 iulie 1928)

De vreo lună de zile s-a anunțat instituirea unui tren rapid între București – Sinaia – Brașov. Vestea a fost primită cu bucuria cu care se primesc de obicei toate reformele menite să scurteze și să accelereze circulațiunea omului modern, copleșit de grabă. Șoaptele dezlănțuite în roiuri pribege deasupra adevăratului rost pe care l-ar avea acest tren

Interiorul unui vagon Pullman

rapid n-au micșorat cu nimic bucuria generală. În definitiv, marele public se dezinteresează de ceea ce se pregătește în jurul Cazinoului de la Sinaia și ignoră cu desăvârșire legătura ce ar exista între deschiderea aceluia Cazinou și instituirea trenului expres. E drept că nu e prea onorabil pentru țară ca înlesnirile ce se fac din vreme în vreme să aibă dedesubtul lor surse inavuabile fără de care poate nici nu s-ar face... Dar oamenii de la noi, răbdători cum sunt, s-au obișnuit cu multe insanități morale și se vor obișnui de bună seamă și cu asta...

Pincipalul este ca trenul să circule și terasamentul să-i asigure certitudinea ajungerii la destinație. Și important este ca podurile să reziste vitezei fulgerătoare, pentru a nu schimba trenul rapid într-un monstruos și apocaliptic cal al morții.

Ciudat este însă faptul că trenul acesta e anunțat mereu, pentru a fi amânat mereu. Mi se pare chiar că în jurul pornirii lui se poartă lungi pertractări, asemenea celor de pomină cu împrumutul și stabilizarea. A fost anunțat, de pildă, pe 15 iulie, întâia

oară. O seamă de oameni care se bucură să poată fugi duminică până la Sinaia să se răcorească și-au făcut în grabă bagajele spre a pleca cu faimosul rapid. Au fost scene emoționante. Neveste, copii, soacre au petrecut cu îngrijorare pe eroii care riscau o asemenea aventură cu trenul fulger. În pragul gării s-au adus neobișnuitele omagii căsniciei: soții își îmbrățișau soțiile, cu presimțiri sinistre în suflet și se pocăiau, umiliți, în fața doamnelor soacre. Era o jale. Un tablou sfâșietor. Când colo, trenul fulger a fost contramandat. În locul lui plecau celelalte trenuri obișnuite, care prelungesc chinuitor călătoria pe o palmă de loc. Călătorii care se așteptau să inaugureze rapidul s-au îmbarcat mânăniți în acceleratele care stăteau gata de plecare. Și pentru ca ironia să fie completă, exact în ziua în care rapidul trebuia să facă trei ore până la Brașov, acceleratul a întârziat o oră și jumătate, făcând în loc de cinci, aproape șapte ore...

(*Dimineața*, 25 iulie 1928)

Vineri, 27 iulie, se va pune în circulație noul rapid București – Brașov. Trenul va avea deocamdată, până la sosirea vagoanelor Pullman din Franța, numai patru vagoane de clasa I și a II-a, precum și unul de bagaje, rămânând ca mai târziu să fie completat cu un vagon restaurant.

(*Dimineața*, 26 iulie 1928)

După cum am anunțat, de azi se pune în circulație noul tren rapid *Carpați*, între București și Brașov. Nu va fi o cursă de încercare, ci trenul va pleca după orarul pe care l-am anunțat, cu excepția că azi rapidul va circula numai cu invitați, reprezentanții presei, miniștrii etc.; începând de mâine însă, sâmbătă, rapidul va putea fi utilizat și de public. Pentru înlesnirea publicului s-a hotărât ca trenul, pe lângă vagoanele de clasa I și a II-a – trei la număr – să aibă până la Brașov și un vagon restaurant. După o înștiințare oficială, la acest tren călătorii vor fi admiși numai în limita locurilor disponibile, care se pot rezerva în București până la ora 3 p.m. din ziua plecării la biroul oficial C.F.R. din strada Academiei, iar după această oră, până la momentul plecării trenului, la o casă specială a stației București sau la șeful de tren, cu 5 minute înainte de plecarea trenului.

(*Dimineața*, 29 iulie 1928) ■

Cazinoul din Sinaia

DE LA SIMPLA PLĂCERE ZILNICĂ LA O AFACERE DE SUCCES

THEO STĂNESCU-STANCIU

La începutul veacului al XX-lea, Dresda devenise unul dintre cele mai importante orașe ale Imperiului German. Ultimii 50 de ani îi aduseseră transformări de-a dreptul spectaculoase, atât din punct de vedere arhitectural, cât și al sistemului de transport sau al industriilor prezente. S-au ridicat poduri peste Elba, s-au deschis noi linii și stații de cale ferată, un port, o nouă primărie și o impresionantă Operă, cea mai importantă garnizoană militară din acea parte a țării, dar și sute de alte clădiri, menite a-i găzdui pe locuitorii din ce în ce mai numeroși ai urbei. După unele calcule, de la puțin peste 100.000, cât înregistrase Dresda în jurul anului 1850, în anii 1900 s-a ajuns la peste jumătate de milion de locuitori. Dintre care, cei mai numeroși s-au dovedit membrii clasei de mijloc, atrași din ce în ce mai mult de noile oportunități pe care le oferea orașul din estul imperiului.

● O localnică jovială și rotofeie, care își iubea nespuse soțul ● Zațul, marea problemă ● Noroc cu băiatul cel mare, dezordonat ● Miracol: cafea fără zaț! ● Prima femeie care și-a protejat invenția cu un brevet ● O afacere de succes, cu doar 72 de Reichspfennig, capital inițial ● Cei doi băieți fac livrările ● Succes de proporții la Târgul de la Leipzig

Cei doi soți

Primul model de filtru

Filtrul de cafea, așa cum îl folosim și azi

Din această clasă de mijloc făcea parte și Johannes Emil Hugo Benz (1873 – 1946). Venise dintr-un orașel din centrul Germaniei, în căutarea norocului, tocmai în Dresda, undeva prin ultimii ani ai secolului al XIX-lea. De-abia sosit, se și îndrăgostise de o localnică jovială și rotofeie, Amalie Auguste Melitta Liebscher (1873 – 1950). Amalie provenea însă dintr-o familie destul de înstărită: tatăl, Karl, deținea o librărie, în timp ce bunicii făcuseră ceva avere cu o berărie. Cei doi s-au căsătorit prin 1899, iar la scurt timp a venit pe lume și primul copil, Willy. Pentru a-și putea întreține noua familie, Hugo visa să pună pe picioare, la rândul său, o mică afacere. Hotărât să-și transforme cât mai rapid planurile în realitate, se trezea în fiecare dimineață și pleca la magazinul pe care reușise să-l deschidă într-o zonă destul de cunoscută a Dresdei.

Melitta își iubea nespul soțul; se căsătoriseră din dragoste (fapt destul de rar în acea vreme!) și ar fi făcut totul pentru el. Lui Hugo îi plăcea să-și înceapă ziua cu o ceașcă mare de cafea, neagră și fierbinte. Luni în șir, Melitta a tot încercat să găsească rețeta băuturii perfecte: cantitatea de cafea, de apă... Ceva însă o necăjea fără încetare și nu putea să-i dea de cap: cum soțul avea obiceiul să bea cafeaua imediat după ce era făcută, zațul îi lăsa acestuia un gust neplăcut! Nemulțumit, de multe ori, Hugo îi mai cerea încă o ceașcă, și încă una... Se tot strângeau câștigurile, iar cafeaua din bucătărie se împuțina văzând cu ochii.

Trebuia să găsească o soluție! A încercat și a eșuat de mai multe ori... Într-o bună zi, pe când trebăluia prin bucătărie, i-a sărit în ochi caietul lui Willy. Năzdrăvanul își lăsase lucrurile de școală alandala, trebuia să-i atragă atenția de îndată ce se întorcea acasă. Răsfoia visătoare filă după filă, când i-a venit o idee năstrușnică: dacă ar folosi bucăți de hârtie pentru filtrarea cafelei?! A luat repede o oală veche din tablă, i-a făcut mici găuri în fund, a adăugat bucățile de hârtie, cafeaua măcinată și a turnat apă fierbinte peste. Miracol!, băutura picura direct în ceașcă, o licoare neagră, clară... Reușise să descopere „plăcerea perfectă a cafelei“, după cum își amintea Willy Benz, ani mai târziu, într-un interviu acordat în 1949 unei cunoscute publicații germane.

Și-a testat invenția pe aproape toți cunoscuții. Vestea s-a răspândit pe dată. Întregul cartier a început să-i treacă pragul, acolo organizându-se așa-numitele „după-amiezi de cafea“.

Cum Melitta moștenise simțul afacerilor atât de la părinte, cât și de la bunici, a sesizat rapid și potențialul comercial al descoperirii sale. A și început să facă primele demersuri pentru ca filtrul său să intre pe piață. Întâi, l-a înregistrat: „filtru de cafea“. Dreptul de proprietate intelectuală a fost acordat prin Patent Imperial și publicat în buletinul Oficiului Imperial de Brevete din Berlin la data 8 iulie 1908, la fila 1.145. Era pentru prima oară când o femeie își proteja astfel invenția, cel puțin pe teritoriul german.

Doar după câteva luni, la 15 decembrie 1908, o companie nouă a fost înscrisă în Registrul comerțului – ea servea direct comercializării filtrelor de cafea „Melitta“. Cu un capital de pornire de doar 72 de Reichspfennig, inițial a avut sediul într-una dintre camerele locuinței

familiei Benz din Dresda.

Primele filtre de cafea au fost produse acasă. Și Hugo a avut partea sa de implicare: cum dobândise deja abilități de vânzător, s-a gândit imediat că publicitatea avea să le aducă mai rapid câștig. Așa că, într-o fereastră, a postat

Un medic din Augsburg, Leonard Rauwolf, ar fi cel care ar fi menționat pentru prima dată în spațiul german cafeaua (pe care a denumit-o *chaube*).

Pagina de titlu a însemnărilor de călătorie ale lui Leonard Rauwolf

Odată cu sfârșitul veacului al XVII-lea au intrat și pe teritoriul Europei de Vest marile case de comercializare a cafelei, în special în Olanda, Anglia și Germania. În cazul celei din urmă, ele și-au ridicat primele sedii în orașele-port de la Marea Nordului.

Inițial, nemții au denumit neagra băutură folosind termenul englezesc, *coffee*, apoi, au preluat varianta franceză, *café*, care s-a transformat, încetul cu încetul, în actualul *kaffee*. Veacul următor i-a adus cafelei recunoașterea în landurile germane, începând să fie consumată nu numai de membrii elitei. O regăsim constant de atunci la Curtea Marelui elector. Primele cafenele publice – nu numai spații de consumat licoarea fierbinte și tare, ci

și de strâns laolaltă elita intelectuală – s-au deschis la Hamburg (1677), Leipzig (1694) sau Berlin (1721).

Johann Sebastian Bach a fost un mare îndrăgostit de cafea. Undeva între 1732 și 1735, el i-a compus o cantată. Textul vorbește de la sine: un tânăr, Lieschen, încearcă să-și convingă tatăl cât de gustoasă este noua băutură. „Oh! Cât de dulce este gustul cafelei,/ Mai bun decât o mie de sărutări,/ Mai blând decât vinul alb muscat./ Cafeaua, cafeaua, băutura aceasta trebuie să o am./ Și, dacă cineva vrea să-mi ofere ceva/ Oh, doar să-mi dea o ceașcă de cafea!“

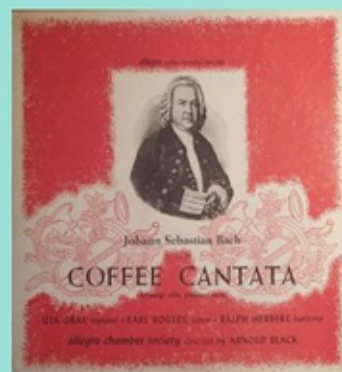
Pasiunea pentru cafea devenise atât de extinsă, încât în ochii monarhului Frederic

Cafeneaua Zimmermann din Leipzig, 1720

al II-lea al Prusiei a fost identificată cu un adversar deloc dorit pentru tradiționala băutură germană: berea! A apărut astfel, la 13 septembrie 1777, proclamația prin care le cerea supușilor să consume doar bere... Patru ani mai târziu, văzând că cererea sa aproape că nu fusese respectată de nimeni, Frederic al II-lea a creat un monopol regal pentru cafea, interzicând prăjirea mult-râvnitelor boabe oriunde altundeva decât în stabilimentele regale. Dar, totodată, a oferit și... câteva excepții cu privire la clasa nobiliară, cler sau reprezentanți oficiali. Doar poporului de rând nu i-a oferit niciuna...

Pentru acesta, consumul de cafea, precum și cel al ceaiului au putut fi accesibile abia din primii ani ai secolului al XIX-lea, odată cu scăderea prețurilor la aceste produse, scădere determinată de introducerea în coloniile europene de peste mări a muncii sclavilor.

un afiș, prin care arăta viitorilor clienți cum să folosească noul sistem. (Mai târziu, familia Benz va folosi și așa-numitele în epocă *doamne care fac demonstrații*!) Apoi, a venit cu ideea ca invenția să fie prezentată direct și marilor magazine, nu numai clienților.

Și băieților, Willy și Horst (care se născuse cu cinci ani în urmă), li s-a acordat o sarcină importantă: ei au fost trimiși, cu ajutorul unui cărucior, să facă livrările.

Bine-cunoscutul Târg de la Leipzig, unde producători și vânzători de pe întregul teritoriu al Imperiului German se întâlneau de mai bine de opt secole (prima mențiune documentară datând din 1165), s-a transformat apoi într-o imensă oportunitate. Participarea la eveniment, în 1909, le-a adus un succes de proporții: de la puțin peste 50 de filtre realizate și comercializate în primele luni de activitate, la Târg au reușit să depășească pragul de 1.000 de unități (1.200, conform înregistrărilor companiei).

Au trecut anii, iar cuplul și-a extins afacerea, îmbunătățindu-și constant produsele. Au venit însă tulburii ani ai primei conflagrații mondiale: importul de cafea s-a oprit aproape în totalitate; hârtia a devenit un bun din ce în ce mai rar... Lovitura de grație a venit odată cu convocarea pe front a lui Hugo și Willy (Hugo Benz a fost recrutat de Guvernul german pentru a servi efortului de război din România!). Rămasă acasă cu o fiică de doar trei ani, Hertha, și un băiat ce de-abia trecuse de zece, Melitta a reușit până la urmă să se descurce și să mențină pe picioare compania, vânzând doar cutii de carton, atunci când producția de filtre a devenit imposibilă.

În 1923, băiatul cel mare a devenit coproprietar, mișcare ce a stimulat vânzările. De acum se poate vorbi de o nouă ascensiune a companiei. Cum cererea era din ce în ce mai mare,

compania a avut nevoie de mai mult spațiu și mai mulți muncitori. După câteva căutări prin Dresda, ea s-a mutat la Minden (o localitate din Westfalia, unde și astăzi își are sediul). Câțiva ani mai târziu, s-a reușit brevetarea filtrelor de cafea în forma pe care o cunoaștem și o folosim încă și astăzi.

A fost și perioada în care Melitta a decis să-și predea rolul de conducător direct al afacerii soțului și celui alt fiu, Horst. Compania s-a transformat astfel, în 1930, în „Bentz și Fiii”. Doi ani mai târziu, cei doi băieți au primit și pachetul majoritar de acțiuni. Melitta și-a mai păstrat însă dreptul la un ultim cuvânt în ceea ce privea politica față de angajați. Ea a încurajat un sistem de într-ajutorare, înființând un fond social pentru muncitori, oferind bonusuri de Crăciun, sporind numărul de zile de concediu de la șase la 15 pe an sau reducând săptămâna de lucru la cinci zile.

Cea de-a doua conflagrație mondială a adus din nou compania într-o situație aproape imposibilă: producția a fost oprită, fabricii ordonându-i-se să sprijine direct producția în scopuri militare. Nici terminarea războiului nu i-a adus Melitței gura de aer atât de necesară: cea mai mare parte a corpului nou de fabrică (cea care reușise să scape de bombardamentele care loviseră nemilos zona) a fost rechiziționată și transformată în sediu administrativ pentru trupele aliate. Încercând să-și continue activitatea, producția a fost mutată în vechi ateliere sau chiar în spații în care nimeni nu putea să și-o imagineze altădată (precum berării sau chiar case particulare). Au fost ani grei, dar eforturile depuse au dat roade: în 1950, la moartea Melitței, evaluarea companiei ajunsese la aproape cinci milioane de mărci germane! Visul unei casnice din Dresda se transformase într-o mare afacere... ■

**Radio
România
București fm [98,3 FM]**

O CARTE EVENIMENT

Miercuri, 28 iunie, în sala „Mitiță Constantinescu” a Băncii Naționale a României s-a lansat volumul Evoluția stocului de aur al Băncii Naționale a României. 1880 – 2020 (Mugur Isărescu, coordonator, Maria Constantinescu, Brîndușa Costache, Nadia Manea, Adriana Aloman, Elisabeta Blejan), Editura Curtea Veche, 487 pp. + 4 planșe ilustrații. Lucrarea face parte din Colecția „Biblioteca Băncii Naționale a României”, Serie nouă. Volumul a fost prezentat de guvernatorul B.N.R., academician Mugur Isărescu. A urmat o dezbatere moderată de Cristian Păunescu, consilier al guvernatorului B.N.R., la care au participat: prof.univ.dr. Silviu Cerna, Universitatea de Vest din Timișoara, dr. Cristian Diaconescu, ambasador și membru al Grupului de eminență al O.N.U. privind neproliferarea armelor nucleare, președintele Centrului pentru Afaceri Externe, și prof.univ.dr. Bogdan Murgescu, Universitatea București.

Vorbind despre fascinația aurului, academicianul Mugur Isărescu povestește cum, la 4 septembrie 1990, la două ore după ce fusese numit guvernator al B.N.R., s-a dus în Tezaur ca să atingă aurul depozitat acolo. Și asta după ce „il umilisem și eu, ca mulți alți economiști, considerându-l o relictivă barbară”.

Garant al circulației monetare vreme de câteva mii de ani – știm cu toții gestul din filmele cu cowboy al testării calității monetei între dinți pentru a stabili dacă avea conținutul corect de aur –, s-ar fi părut că miticul metal își va pierde această calitate odată cu apariția monetei electronice. Ceea ce s-a dovedit fals. Aurul rămâne în continuare garantul emisiunilor monetare, chiar dacă azi nu mai este posibil să te prezinți la bancă și să ceri echivalentul în aur al banilor cu care vii. Volumul acesta face și o foarte ușor de înțeles istorie a locului aurului în sistemul monetar internațional.

Așa cum au relevat vorbitorii, una dintre principalele contribuții ale lucrării o constituie elaborarea primei serii statistice cantitative lungi a stocului de aur al B.N.R. Este o serie care se alătură celor stabilite de profesorul Victor Axenciuc pentru alte domenii. Realizarea acestei serii nu a fost un lucru ușor. Așa cum spunea academicianul Mugur Isărescu în *Cuvânt înainte*: „Vicisitudinile istoriei noastre naționale s-au regăsit nu numai în evoluția dimensiunilor stocului metalic al B.N.R., ci și în maniera

în care în documentele fiecărui an s-a consemnat situația acestuia.” Astfel, înregistrarea aurului intrat sau ieșit din stocurile B.N.R. s-a realizat după criterii diferite în diferite epoci. Apoi, abia în 1952 s-a înregistrat, global, cantitatea de aur vândută pentru a acoperi obligațiile de plată față de Uniunea Sovietică ce decurgeau din plata datoriilor de război, dar și a cheltuielilor de înarmare impuse de Stalin (*Magazin istoric*, nr. 10/2006), iar datele înregistrate la B.N.R. nu corespund cu cele din Arhiva C.C. al P.C.R.

Evident, o astfel de lucrare nu putea ocoli și problema stocului de aur evacuat în 1916 – 1917 la Moscova, în baza unui acord oficial și al garanțiilor Guvernului rus că partea română va putea recupera întregul stoc de aur oricând dorește, ceea ce nu s-a putut realiza, din păcate, nici după 100 de ani.

La calitățile științifice enumerate ale acestui volum se cuvine să adăugăm realizarea grafică deosebită asigurată de Editura Curtea Veche, care face lectura mai plăcută. Este un volum care, în ciuda aparențelor, a tabelor și formulelor matematice, poate fi citit cu mult folos nu numai de cei pasionați de istoria economică, ci și de cei care doresc să înțeleagă mecanismele financiar-monetare. Pentru aceasta, toți cei care au contribuit la apariția acestei frumoase cărți merită recunoștința noastră. ■

Dorin MATEI

PREMIILE FUNDATIEI CULTURALE MAGAZIN ISTORIC

În cadrul celei de a XXXI-a ediții a Simpozionului de istorie și civilizație bancară „Cristian Popișteanu”, în a doua zi, 5 mai, în elegantul cadru al Sălii de Marmură din Palatul Vechi al Băncii Naționale a României, au fost înmânate premiile pentru cele mai bune cărți de istorie apărute în anul 2022. Premiile sunt susținute de generoși sponsori, instituții sau persoane particulare, cărora le suntem profund recunoscători.

1) Premiul „I.C. Filitti”

Acordat de doamna Georgeta Filitti: Ioan-Aurel Pop, *Instituții feudale românești*, Editura Școala Ardeleană

2) Premiul „Nicky Chrissoveloni”

Acordat de familia Chrissoveloni: Ileana Mateescu, Marcel Mateescu, *Amintiri din deportarea în Câmpia Bărăganului*, Editura Fundației Culturale „Memoria”

3) Premiul „Aurel Decei”

Acordat de „Rădăcini” SRL: Claudiu-Ion Neagoe, *Arnăuți în Țările Române, secolele XVIII – XIX. Studiu istoric*, Editura Mega

4) Premiul „Gheorghe Brătianu”

Acordat de „Rădăcini” SRL: Petre Otu, *Carol al II-lea: „Întâiul dintre poezi”*, Editura Litera

5) Premiul „Ioan Bianu”

Acordat de „Rădăcini” SRL: *Istoria Bibliotecii Academiei Române: 1867 – 1885*, (lucrare publicată la inițiativa și sub coordonarea profesor inginer Nicolae Noica, membru de onoare al Academiei Române, Director General al Bibliotecii Academiei Române), Editura Vremea

6) Premiul „Carol Davila”

Acordat de domnul Ion Nițu: Corneliu Gancevici, *Jurnal de front. Din însemnările unui medic în Războiul de Întregire 1916 – 1919* (Prefață de acad. Răzvan Theodorescu; studiu introductiv și ediție: Alin Spănu), Editura Meteor Press

7) Premiul „Nicolae Iorga”

Acordat de domnul Napoleon

Pop: *Viața cotidiană la Palatul Cotroceni (1893 – 1948). Volum de documente* (întocmit de Ștefania Dinu), Editura Muzeul Național Cotroceni

8) Premiul „Constantin Stere”

Acordat de STFD - TRANSFOND S.A.: Armand Goșu, *Putin, obsesia imperiului* (cu ilustrații de Dan Perjovschi), Editura Polirom

9) Premiul „Cristian Scăiceanu”

Acordat de STFD - TRANSFOND S.A.: Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Sigilii ale suveranilor României care au autentificat documente emise în perioada 1872 – 1931*, Editura MEGA

10) Premiul „Constantin C. Giurescu”

Acordat de STFD - TRANSFOND S.A.: George N. Budișteanu (editor), *Regele Ferdinand cel Loial: din amintirile contemporanilor săi* (ediție îngrijită și annotată de Sorin Cristescu), Editura Corint

11) Premiul „Silviu Dragomir”

Acordat de Fondul de Garantare a Depozitelor Bancare: Neculae Samoilă, *Caiet din armată* (ediție îngrijită și prefață de Luminița Cornea), Editura Vatra Veche

12) Premiul „Radu R. Rosetti”

Acordat de Fondul de Garantare a Depozitelor Bancare: *Participarea structurilor armatei*

Domnul John Chrissoveloni, doamna Ileana Mateescu și domnul Marcel Mateescu, domnul Cristian Păunescu, consilier al guvernatorului B.N.R., care a prezentat cărțile premiate

*Domnul Ion Badea, reprezentantul
Niro Investment Group,
domnul Dumitru Preda
și domnul Cristian Păunescu*

*române la Serbările Încoronării de
la Alba-Iulia și București. 15 – 17
octombrie 1922 – Documente* (coor-
donatori: Ion Giurcă, Liviu Corciu),
Editura Militară

13) Premiul „Lazăr Șăineanu“

Acordat de Fondul de Garantare
a Depozitelor Bancare: Cătălin D.
Constantin, *Viața de zi cu zi în docu-
mente vechi de familie* (prefață de
Doina Ruști), Editura Corint

14) Premiul „A.D. Xenopol“

Acordat de Niro Investment Group: Nicolae Titu-
lescu: *un mare român, un mare european, un mare
contemporan* (ediția a II-a revăzută și adăugită; o re-
constituire foto-documentară de George Potra, Cristina
Păiușan și Dumitru Preda; Prefață de Adrian Năstase),
Fundatia Europeană Titulescu, Editura Stefadina

15) Premiul „Ștefan Ciobanu“

Acordat de Niro Investment Group: Vasile Buga,
*Pe muchie de cuțit: relațiile româno-sovietice 1965
– 1989*, Editura Institutului Național pentru Studii
Totalitarismului

16) Premiul „Alexandru Șerbănescu“

Acordat de Niro Investment Group: Gheorghe Var-
tic, Paul Sandachi, „*Leu*“ *înfrânt. Cazul generalului
aviator Mihail Romanescu*, Editura Militară

17) Premiul „Ion I.C. Brătianu“

Acordat de Niro Investment Group: *Centenarul
Încoronării. Alba Iulia 1922* (coor-
donator: Narcis Dorin Ion), Editura
Magic Print

18) Premiul „Florin Constantiniu“

Acordat de familia Nichita: *10 x
12. Florin Constantiniu: 10 ani de la
intrare în eternitate, 12 articole din
„Dosarele istoriei“* (ediție îngrijită
de Mircea-Dorel Suciu; au colaborat

*Doamna Maria Alexandrescu Vianu,
doamna Anca Tanașoca
și domnul Cristian Păunescu*

Vasile Buga, Marcel D. Popa), Editu-
ra Enciclopedică

19) Premiul „Nicolae-Șerban Tanașoca“

Acordat de doamna Anca Tanașoca: Maria Alexandrescu Vianu, *Une
cité antique à travers ses sculptures.
La sculpture en pierre à Tomis
à l'époque du Principat (I^e – IIIe
siècles)*, Editura Istros a Muzeului
Brăilei „Carol I“

20) Premiul „Józef Piłsudski“

Acordat de Maspex România:
Cristian Popescu, *1985 – 1987: Calea
Văcărești, cartierul evreiesc și alte locuri uitate – aduceri
aminte* (prefață de Adrian Majuru), Editura Oscar Print

21) Premiul „Cristina Țurlea“

Acordat de Stelian Țurlea: Mădălin Ghigeanu,
*Curentul mediteranean în arhitectura interbelică
românească*, Editura Vremea

22) Premiul „Dinu C. Giurescu“

Acordat de doamna Lia Ciplea: Ioan Scurtu, *Poves-
tiri adevărate. Memorii*, Editura Junimea

23) Premiul „Ion Rațiu“

Acordat de doamna Daniela Ioniță: Lucian Vasi-
le, *Războiul spionilor: acțiunile secrete ale exilului
românesc la începutul comunismului*, Editura Corint

24) Premiul „Iuliu Maniu“

Acordat de doamna Daniela Ioniță: Ion Rațiu, *Jurnal,
Volumul 5: Strădanii zadarnice pentru unitatea exilului
(1974 – 1978)* (prefață de Nicolae C. Rațiu; studiu intro-
ductiv, note și ediție de Stejărel Olanu), Editura Corint

25) Premiul „Alexandru Tzigara-Samurcaș“

Acordat de FINANCIARUM
BNK IFN S.A.: Tudor Vișan-Miu,
*Mareșalii Palatului. Demnitari ai
Curții regilor României, 1866 – 1947*
(cuvânt însoțitor de Andrew Popper,
prefață de Andrei Florin Sora), Edi-
tura Corint

26) Premiul „Ion Mincu“

Acordat de Power Light Solutions:
Vasile Țelea, *Personalități ale arhi-
tecturii românești*, Editura Rentrop
și Straton ■

ROMÂNII DIN MAREA BRITANIE

Îată un nou fragment din documentul intitulat Note privind legăturile dintre cercurile oficiale britanice și Mișcarea Românilor Liberi, redactate pentru Divizia Cercetări speciale din Departamentul de Stat de D.Dem. Dimăncescu, membru al Comitetului Național al Mișcării Românilor Liberi. Textul în limba engleză se păstrează în colecțiile Arhivelor Hoover Institution on War, Revolution and Peace, fondul Gheorghe Iliescu. Publicarea lui, care a început în numărul anterior, este posibilă grație doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU.

După prăbușirea Franței, care a deschis calea pentru transformarea Angliei într-un câmp de bătălie, s-a sugerat, de asemenea, ca toată Secția Culturală a Legației române din Londra, plus biblioteca de referință și documentele cu valoare istorică și politică din arhivele noastre să fie transferate fără întârziere Legației noastre din Washington. Deteriorarea situației din România și rechemarea domnului V.V. Tilea au împiedicat ducerea la îndeplinire a acestei sugestii.

Pierderea Basarabiei i-a făcut pe români să realizeze că se aflau la bunul plac al Germaniei și al Rusiei Sovietice, care duceau în acel moment o acțiune concertată. Cum ajutor sau încurajări nu veneau de nicăieri, Carol a încercat acea mișcare disperată de schimbare a politicii.

Ideea unei Mișcări a Românilor Liberi s-a născut în mințile românilor aflați în Anglia în ziua în care s-a produs acea schimbare. A fost imediat considerată ca un comandament național de patru dintre ei: V.V. Tilea, contraamiralul G. Dumitrescu, maiorul G.E. Iliescu și Dem. Dimăncescu. Primul era liber să acționeze deschis, cum nu mai era ministrul României la Londra. Ceilalți trei – atașatul militar și naval, adjunctul atașatului militar și consilierul de legație însărcinat cu relațiile cu presa – și-au dat acordul secret să acționeze de îndată ce circumstanțele le vor permite.

Domnul V.V. Tilea, după părăsirea însărcinărilor oficiale, avea două alternative:

fie să se întoarcă în România, fie să rămână în Anglia și să lupte pentru poporul român din această poziție. Înainte de a lua vreo decizie, l-a vizitat pe Lord Halifax, secretarul Foreign Office, *care l-a sfătuit și încurajat să rămână* [subliniat în text]. Aceleași încurajări și sfaturi le-a primit și din partea liderilor Partidului Laburist, care se afla atunci în opoziție. Drept urmare, a rămas în Anglia, cu înțelegerea că *lui și prietenilor săi români* [subliniat în text] li se va permite să desfășoare o activitate politică în folosul poporului român, *nu ca indivizi separați* [subliniat în text], ci ca *un grup organizat* [subliniat în text].

Pierderea și mai tragică a nordului Transilvaniei a prevestit apropiata prăbușire a regelui Carol, care avea obligația să apere integritatea teritorială a României. Ocuparea Basarabiei de către sovietici nu a atras vreun comentariu oficial britanic. O atitudine similară în cazul Transilvaniei ar fi spulberat orice simpatie pe care românii o aveau pentru Marea Britanie. V.V. Tilea l-a căutat pe Lordul Halifax, cerând cu insistență o denunțare oficială a Diktatului de la Viena. Pledoaria a fost acceptată de Guvernul britanic și Lordul Halifax a făcut binecunoscuta declarație din Camera Lorzilor, din 5 septembrie 1940, privind schimbările teritoriale făcute în timpul războiului fără acordul părților implicate.

(Va urma)

VLAD ȚEPEȘ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										

ORIZONTAL: 1) Capitala Țării Românești, în care Vlad Țepeș, cu sprijinul meșterilor pietrari din Ardeal și al celor locali, a mărit zidurile incintei Curții domnești, ridicând aici Turnul Chindia, înalt de 27 m. 2) Locul unde Vlad Țepeș s-a refugiat după uciderea tatălui său, Vlad Dracul, însoțit de câțiva acingii ce formau garda personală – Morar legendar care, după Dimitrie Cantemir, ar fi eponimul târgului Iași. 3) A brăzda terenul – Cronicar austriac care ne-a dat vești despre Vlad Țepeș, afirmând că domnitorul ar fi fost asasinat de un turc, angajat ca slugă a domnului și plătit de Sublima Poartă să-l omoare. 4) Pontif al Sfântului Scaun, un umanist erudit care a încercat să organizeze o ligă antiotomană, căruia Matia Corvin i-a trimis o scrisoare în care îl acuza pe Vlad Țepeș de trădare a interesele creștinătății și de slugărmnicie față de sultan (... al II-lea; 1458 – 1464) – Dânsa. 5)

Abis! – Justina (sau Ilona) Szilágyi, verișoara lui Matia Corvin, pentru Vlad Țepeș. 6) Nicolae Grigorescu – Fratele lui Vlad Țepeș, domn al Țării Românești între anii 1442 – 1446. 7) A fost Mihai Eminescu, care, în *Scrisoarea a III-a*, a făcut apel la domnitorul Vlad Țepeș să vină să facă ordine în țară – Semnul înmulțirii. 8) Care este aspru, nemilos, așa cum a rămas în amintire Vlad Țepeș – Titlu domnesc, provenit din grecescul „Ioannes”, care înseamnă „cel ales de Dumnezeu”. 9) Localitate în Indonezia – Sultan care a pătruns cu oastea în Țara Românească în 1462, după ce Vlad Țepeș a prădat teritoriile otomane de la sud de Dunăre, voievodul încercând apoi să-l omoare în timpul unui atac de noapte, fără succes. 10) Sat în județul Argeș, în apropiere de Beleți, unde Vlad Țepeș a înființat o casă de judecată, așa cum erau și în multe alte sate.

VERTICAL: 1) Par lung și ascuțit la un capăt, folosit de Vlad Țepeș ca instrument de tortură în masă, de unde i se trage porecla – Titlul avut de marele vizir Mahmud Angelovici, care a fost trimis de sultan să distrugă Brăila în urma atacurilor lui Vlad Țepeș la sud de Dunăre, pe care voievodul l-a învins în luptă. 2) Numele bizantin al vechii capitale a Imperiului Otoman între anii 1363 – 1453, locul unde s-a născut sultanul care l-a găzduit pe Vlad Țepeș în anii de exil după moartea tatălui și care s-a luptat apoi cu el în cea de-a doua și a treia domnie a acestuia. 3) Arhipelag indonezian, aflat la sud de Singapore – Membru al patriciatului sibian, care, împreună cu Nicolae de Ocna Sibiului, au încercat în 1456 să-l ucidă pe Vlad Țepeș, la cererea lui Vladislav al II-lea, pentru că acesta îl înlăturase din domnie (Paul). 4) Grupat de la început! – Sanda Stănescu – Util la centru! 5) Siglă pentru „Organizația Națiunilor Unite” – Ființă cu rațiune – Abreviație engleză pentru „Greenwich mean time” (Timpul mediu Greenwich). 6) Oraș-stat italian al cărui ambasador la Buda, Pietro Tomasso, a vorbit despre victoria lui Vlad Țepeș de la Giurgiu împotriva otomanilor, din iarna anilor 1462 – 1463 – Elena Ene. 7) Ued în nord-estul Algeriei – Localitate în Germania. 8) Sieși, lui însuși – Nimfa munților și a pădurilor, întâlnită în decor! – Mihai Eminescu. 9) A presa, a bătători – Lac în America de Nord, la granița S.U.A. cu Canada. 10) Răsărit – Domn al Țării Românești, cunoscut și sub numele de Basarab cel Bătrân, învins de Vlad Țepeș în 1476, dar care revine pe tron cu sprijin otoman în iarna 1476 – 1477, Vlad Țepeș pierzându-și viața în acest conflict.

Dicționar: SOE, RIAU, RAIR, OHL, ECO, ERIE.

Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

PIONIER ÎN MEDICINĂ

Domnul PAUL UNGUREANU, din Botoșani, jud. Botoșani, mai vechi corespondent al revistei, ne scrie: În numărul 4/2023 al *Magazin istoric*, la pagina 92 s-a publicat un interesant articol intitulat *Farmacii și medici de altădată*. La subsolul textului este pomenit și Constantin Vârnăv, care, la vârsta de 30 de ani, în anul 1836, a devenit primul doctor în medicină din Moldova, cu teza de doctorat *Rudimentum Physiographiae Moldaviae* (Buda).

Despre Constantin Vârnăv (1806 – 1877), pionier al medicinei românești, se cunosc puține lucruri. Amănunte oferă lucrarea *Dicționarul botoșănenilor*, având ca autor pe istoricul Ionel Bejenaru.

Constantin Vârnăv a fost primul fiu al banului Vasile Vârnăv din Hilișeu, localitate aflată în apropiere de Dorohoi. În Moldova, a studiat la Pensionul Cuenim din Iași. Apoi, a urmat Facultatea de Medicină la Universitățile din

Lemberg, Viena și Pesta. În anul 1836, la vârsta de 30 de ani, și-a susținut teza de doctorat, fiind primul moldovean doctor titrat în medicină.

Pe tărâm medical, a desfășurat o activitate de pionierat. Activitatea sa organizatorică, practică, de educator sanitar a fost pe deplin probată în timpul epidemiei de holeră din 1847 – 1848.

A fost întemeietorul literaturii de popularizare medicală din țara noastră, redactând *Povățuitorul sănătății și al economiei casnice. Foaie periodică pentru poporul românesc* (1844). În 1843 – 1844 a ținut un curs de medicină populară la Seminarul Veniamin din Iași. A fost secretar și vicepreședinte al Societății de Medici și Naturaliști.

Doctorul Constantin Vârnăv a fost prezent în centrul evenimentelor din timpul Revoluției de la 1848 din Moldova. A făcut parte din comitetul de șapte persoane, condus de Vasile Alecsandri, însărcinat cu elaborarea celor 35 de puncte din Petiția proclamației, ce exprima programul revoluției.

A susținut cauza unirii Prin-

cipatelor Române la 24 ianuarie 1859, fiind ales în Adunarea ad-hoc. A fost ales apoi deputat al orașului Dorohoi, iar de-a lungul timpului a fost în mai multe rânduri deputat și senator.

Fratele său, Scarlat Vârnăv (1813 – 1861), a fost un mare pașoptist, unionist și ctitor al pinacotecii din Iași (1860), pentru care a donat o importantă colecție de tablouri.

Din opera lui Constantin Vârnăv amintesc lucrările: *Despre holera epidemicească*, Iași, 1848; *Despre holera asiatică*, Iași, 1872. Doctorul a încetat din viață la 21 august 1877, chiar în ziua când a împlinit 71 de ani, la Iași.

CORECTURĂ LA... CORECTURĂ

La rubrica „Dialog” din numărul 5/2023 corectam o greșală strecurată la o legendă a unei fotografii publicate în numărul din luna februarie. Printre cei care ne semnalaseră greșeala era și domnul Costel Nica, din PITEȘTI, nu Ploiești, cum greșit am scris.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356. Abonamentul se poate realiza și online, pe website-ul Poștei Române: <https://www.posta-romana.ro/abonamente-presa/magazin-istoric-328.html>

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, sector 5 (interior 3706 de la intrare sau numerele de telefon 0755 290 606 și 021 312 68 77).

Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

CONTENTS (Romanian History) Stop the waste, then increase taxes ● **T. Păcuraru** December 1st – 14th 1989, the collapse of the National Energy System ● **I. Bistoreanu** The non-existent love story between tsar Peter I and Maria Cantemir ● **M.E. Ionescu** 1848 – 2010. The different schools of thought in Romanian foreign policy (V) ● **C. Păiușan** An unpublished love letter by prince Carol to Zizi Lambrino ● **Ș. Solcan** Radu of Afumați, a prince in troubled times ● **C. Irian, R. Oancea, R. Paraschiv** “The Seaside Archives”, a digitization project of the memory of the towns on the Black Sea shore ● **M. Cazacu** Mr. Frédéric Beaumont and his aberrations about Romanian and Ruthenian cohabitation (II) ● **C. Urduzia** Old Sibiu’s water supply ● **M. Nicolau** Memories from the Communist era: families weathering the times ● **N. Bădilă** Stories of Bucharest: Denis Auguste Raffet, a French traveller through the Romanian principalities ● **M. Pricope** An invitation to the Romanian Academy Library: journalist Nicolae Filipescu ● **C. Borangic** The Dacian sword, between historical truth and pseudo-reenactments ● In Romania, 100 years ago ● A pleasure train ride through the Prahova Valley – the expectation and the outcome ● **D. Matei** The N.B.R.’s gold reserves (1880 – 2020) ● The Magazin Istoric Cultural Foundation awards ● Romanian documents at Hoover Institution (CCVIII)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Сначала ликвидирование расточительности, а потом повышение налогов ● **Т. Пэкурару** 1 – 14 декабря 1989, распад Национальной Энергосистемы ● **И. Бистриану** Несуществующий роман между Петром I и Марией Кантемир ● **М.Е. Ионеску** 1848 – 2010. Школы мышления во внешней политике Румынии (V) ● **К. Пэюшан** Неопубликованное письмо принца Кароль к Зизи Ламбрино ● **Ш. Солкан** Раду из Афумати, господарь смутных времён ● **К. Ириан, Р. Оанча, Р. Параскив** «Архивы Побережья», проект дигитизации памяти поселений, расположенных на берегу Чёрного моря ● **М. Казаку** Г-н Фредерик Бомон и его вымышления о сосуществовании румын с русинами (II) ● **К. Урдузия** Водоснабжение средневекового города Сибиу ● **М. Николау** Воспоминания коммунистического периода – семьи в трудные времена ● **Н. Бăдилă** Истории Бухареста: Румынские Княжества глазами французского путешественника Дени Огюста Раффе ● **М. Прикопе** Приглашение в Библиотеку Академии: журналист Николае Филипенску ● **К. Боранджик** Дакийский меч между исторической реальностью и псевдо-реконструкциями ● В Румынии 100 лет тому назад ● Прогрулочный поезд по Долине реки Прахова – что хотели и что вышло ● **Д. Матей** Золотой запас Нацбанка (1880 – 2020) ● Призы Культурного Фонда Магазин Историк ● Румынские документы в Институте Гувера (CCVIII)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

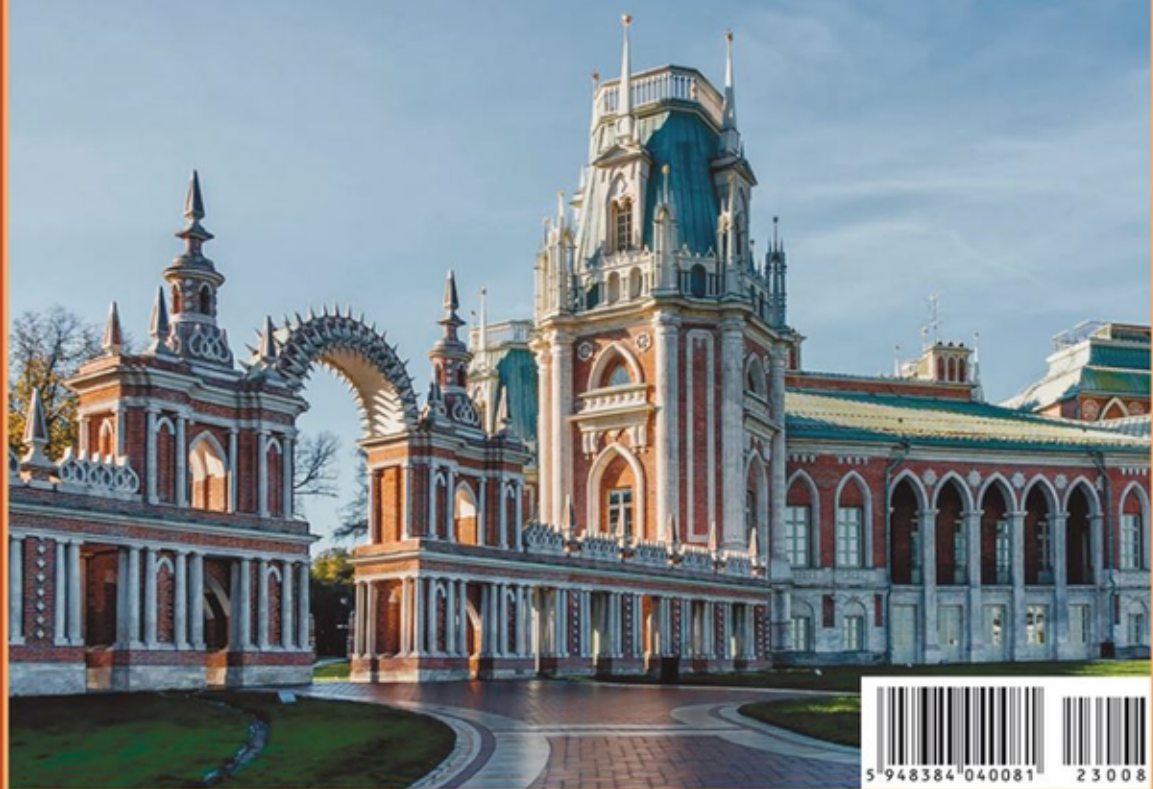
Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar.

Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

magazin istoric

5 948384 040081 23008